

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**OSMANLICI SÖYLEM EKSENİNDE BOSNA VE SURİYE
SAVAŞLARI**

Mustafa Yasin ŞAFAK

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Sibel AKGÜN

ARALIK - 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLICI SÖYLEM EKSENİNDE BOSNA VE SURİYE
SAVAŞLARI

DOKTORA TEZİ

Mustafa Yasin ŞAFAK

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 26/12/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN	Başarılı
Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN	Başarılı
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Başarılı
Doç. Dr. Aydın AKTAY	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Mustafa Yasin ŞAFAK

26/12/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DIŞ POLİTİK SİYASETİN İNŞASI.....	18
1.1. Kuramda ve Pratikte Devlet Kimliği	18
1.2. 90 Sonrası Eski Büyük-Devlet Yaklaşımları	28
1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm	28
1.2.2. Kimlik İnşasında Söylem ve Öz	37
1.3. Osmanlı Mirasçısı Çizgiler.....	45
BÖLÜM 2: BOSNA VE SURİYE SAVAŞLARI'NDA TÜRKİYE'NİN VİZYONU	
.....	57
2.1. Dış Politikada Kimlik Kamuoyu Propaganda	57
2.2. Bosna Savaşı'nda Tarihsel Roller	61
2.2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Etkileşim.....	61
2.2.2. Bosna Savaşı'nda Tarihsel Konumlanmalar	65
2.3. Türkiye-Suriye Bağlamında Dış Politik Miras	78
2.3.1. Arap Milliyetçiliği Mirası ve Türkiye	78
2.3.2. Suriye Savaşı'na Türkiye'nin Yaklaşımı	83
BÖLÜM 3: OSMANLICI SÖYLEMİN GÖRÜNÜMLERİ.....	92
3.1. Karar Alıcılarda Osmanlı İdeali	92
3.2. Bosna ve Suriye Savaşları'nda Toplumsal Refleksler	102
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	129
EK	145
ÖZGEÇMİŞ	156

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
GOP	: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi
HDP	: Halkların Demokrasi Partisi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
NATO	: NATO
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YDD	: Yeni Dünya Düzeni

ÖZET	
Başlık: Osmanlıcı Söylem Ekseninde Bosna ve Suriye Savaşları	
Yazar: Mustafa Yasin ŞAFAK	
Danışman: Doç. Dr. Sibel AKGÜN	
Kabul Tarihi: 26/12/2022	Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 145 (ana kısım) + 11 (ek)
Osmanlıcı dış politika tartışmaları 1990’lardan bugüne uzanmaktadır. Kavramın dış politika gündemine girdiği yıllarda öne çıkan karar alıcı Turgut Özal iken dönemin sembol vakası Bosna Savaşı olmuştur. O dönem uluslararası ilişkilerde kimlik kavramının çokça zemin kazandığı, büyük paradigmalarda işlendiği bir konjonktür hakimdir. Osmanlı mirasını işleyen dış siyaset yaklaşımının dış aktörlerce de olumlandığı görülmüştür. Özellikle ABD küreselleşme paradigmasınca dünya liderliğini ilan ederken bu paradigmanın altında müttefiklerini yeni tip bölgeselcilikler için cesaretlendirir. Osmanlı mirasını ihya girişimi liberal dalgadan ivme alarak idealist yaklaşımlara sahiptir; dış politikada statükoyu aşarak yeni alanları zorlamanın anahtarı olarak savunulur. Bu idealin ikinci 10 yıllık dönemi denebilecek süreçte 2002’de iktidarı devralan Ak Parti tarafından üstlenilmiştir. AK Parti hükümetlerinin dış politik söyleminde Osmanlı mirası hep işlenegelmiştir. Bu noktada Ahmet Davutoğlu ve Tayyip Erdoğan karar alıcılar olarak öne çıkar. İlk dönemler liberal idealizmden tınılar taşır; Avrupa Birliği süreciyle girift şekilde Komşularla Sıfır Sorun temel hedeftir. Arap Baharı sürecindeyse bölgesel liderlik hedefi daha çok İslam dünyasına liderlik gibi bir renge bürünmüştür. Böylelikle Osmanlı mirasçısı yaklaşımların liberal ve İslamcı eğilimli iki tipoloji içinde şekillendiği görülebilir. Bu iki biçimin arasındaki nüans Bosna Savaşı’nda görünür olmamıştır. Bosna Savaşı’na yönelik dış siyasetin güçlü bir konsensusa ve kamuoyu rızasına sahip olması bunda etkindir. Suriye Savaşı’ndaysa ayrışmalar baskın şekilde kendini gösterir. Suriye Savaşı kaynaklı kırılmalar 2012’den itibaren Türk iç siyasetinde kendini gösterdiği gibi dış ilişkilerde de benzer sonuçlar doğurmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Özal, Bosna Savaşı, Davutoğlu, Suriye Savaşı	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Bosnian and Syrian War In The Mirror Of Ottomanist Discourse	
Author of Thesis: Mustafa Yasin ŞAF AK	
Supervisor: Assoc. Prof. Sibel Akgün	
Accepted Date: 26/12/2022	Number of Pages: iv (pre text)+ 145 (main body)+ 11 (add)
There are discussions about Ottoman heritage in foreign policy since 1990's. There appeared Turgut Özal as main actor and Bosnian War as main cause. The conjuncture was also positive for these kind of identity politics because the new big paradigms favor them. Foreign actors also favor Ottoman heritage related politics; especially United States declared his world leadership as globalism and encouraged its allies to build new type of regionalism. Ottoman heritage based approaches had risen through the wave of liberalism and they have idealistic points. They had been argued as the key to pass the status-quo and to find new domains in foreign policy. Second period of Ottoman heritage vision had been supported by AK Party who had came to power in 2000's. AK Party had expressed always Ottoman heritage in its foreign policy concept. Ahmet Davutoğlu and Tayyip Erdoğan are the central figures for this. Ak Parties' tone was firstly liberal; the main paradigm was Zero Problem With The Neighbours as a candidate state for European Union. The regional aims had turned to a more religious accents at the process of Arap Spring. It is seen in this way two typology of Ottomanist approaches as liberal or islamic. The color between them is not seen at Bosnian War because Turkish foreign policy on Bosnia had a consensus and consent among the society. The distinction had shown dominantly at Syrian War since 2012. The related fractions had shown among the society and also in foreign relations.	
Keywords: Ozal, Bosnian War, Davutoglu, Syrian War	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Uluslararası ilişkiler disiplini savaşı çokça sorunsallaştırmaktadır. Savaşlar ve kriz bölgeleri uluslararası gündemde her zaman öne çıkıp belirleyici olmakta; kırılmalar onların dolayımında yaşanmaktadır. Disiplinin hem teoride hem vaka analizinde en çok ilgilendiği başlıklar bunlar olmak durumundadır. Gündelik hayatı etkilediği ölçüde de tüm toplumda yaygın olarak tartışılırlar. Tartışmalar sadece karar alıcı aktörlerin gündemi olmakla kalmaz; toplumun tabanında da görünür olur. Sivil toplum çokça etkilenir; tarih ve coğrafya disiplinine benzer şekilde savaşlar üzerinden uluslararası ilişkiler de bir genel kültür başlığı haline gelir.

Tezin konu edindiği başlık Türk toplum yapısında sosyal yansımalarını göstermiş iki vakayı içermektedir. Bu tezin başlığından başka başlıklar altında ve farklı disiplinler dahilince de tartışılması mümkün olan somut olgulardır. Toplumsal oydaşmaya kırılmaya, ayrılmaya, tartışmaya neden olmaları sebebiyle bu olguların bir araştırma hipotezine kaynaklık etmeleri de mümkün hale gelmiştir. 2014-15 sürecinde toplumda görülebilen somut siyasi tartışmalar bu çalışma için fikir vermiş; başlığını biçimlendirmiştir. Siyasal aktörlerin propaganda biçimlerinde, seçmen davranışlarında gözle görünür hale gelen söylemler artık sosyal bilimce de konu edilebilecek bir noktaya gelmiştir. Bu süreçteki tartışmalar, gündelik dille “neden Bosna’da oldu da Suriye’de akim kaldı?” şeklinde ifade edilebilecek soruyu meydana getirmiştir. Bu soruyla ilintili olabilecek başlıklar dış siyaset yazarları, eski diplomatlar, uluslararası örgütlerin saha çalışanları gibi uluslararası ilişkilerin mesleki uzamında yer alan birçok kişiye tartışılmıştır. Bu isimlerden şahsen tanışılanlara çalışmanın hipotezi aktarıldığında olumlu karşılanmış ve bir gerçeklik zemininde tartışılabilceği söylenmiştir. Böylelikle metodoloji olarak bir hipotez araştırmasının ortaya çıktığı söylenebilir. Hipotezler, aralarında mantıksal ilişki bulunan önermelerdir. Sosyal dünyayı gözlemleyip, ardı sıra görgü-varsayım-kavram dizgesine yönelmek en yaygın yol olmaktadır. Vaka yönelimli modelde vaka incelemesi çokça betimleyici olduğundan kurama katkı sunmamakla eleştirilir. Fakat vaka incelemesinin bilgiye önemli katkılar sunduğunu savunan isimler de vardır. Vaka incelemesi farklı modellerde sınıflandırılır.

Betimleyici, yorumlayıcı olanların yanında, kuram değerlendiren veya yeni kuram önerenler de vardır. Bu çalışma yorumlayıcı ve betimleyici modelin izlerini taşımaktadır. Nedensellik üzerinden Karakutu'nun dolması şeklindeki girdi-çıkı sistemi siyaset bilimine girişin anahtarı gibidir. Bunun pozitivist yahut yorumcu biçimlerde yapılabileceği öngörülür. Uluslararası ilişkiler en başta siyaset bilimi ile paydaş olduğundan burada da aynı imkan söz konusudur. Bu çalışmanın yorumcu yönü baskındır. Uluslararası ilişkiler disiplininin merhum Prof. Dr. Beril Dedeoğlu kısa olsa da, mutlaka yoğun yorum içeren metodu öne çıkartmıştır. Çalışmaya rengini bu metot vermiştir. Bunun daha az bilimsel görüntü verdiği ve kurama daha az katkısı olduğu gibi eleştiriler yapılabilir. Fakat bilimsel disiplin dahilince bu da tercih edilmesi mümkün olan bir modeldir. Çalışmanın bu biçimde olacağı tez öneride aktarılmış; kabul görmüştür. Tez izleme raporlarında yine aynı metotla devam edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Tezin ana izleği, toplumda gözlem yoluyla saptanmış sosyal bir olguyu açıklamak ve tartışmaktır. Gözlem ve kavramsallaştırma çıkış yöntemleri olurken, sonrasında yazılı kaynaklar, mülakat ve sözlü tarih kullanılmıştır. Mülakatta soru setsiz/biçimsel olmayan yöntem tercih edilmiştir. Yöntem üzerinden fenomenolojik nitel bir araştırma söz konusudur; betimsel analiz merkezlidir. Fenni araştırmaların izi olan nicel, istatiki yöntemler kullanılmamıştır. Sonuçtan yola çıkarak, tezin ulaştığı bir amaç olarak başka araştırmalara gündem üretmek anılabilir. Sosyoloji, sosyal psikoloji, etnoloji disiplinlerinde, rakamsal da olabilecek göç-mültecilik araştırmaları; siyaset bilimi siyaset felsefesi disiplinlerinde İslamcılık akımı, Cumhuriyet ideolojisi gibi başlıklar bu noktada akla gelebilir. Çalışma, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nelerin, ne şekilde miras kaldığı yazılı kaynaklardan tararken; Türk fikir hayatının dış politikadaki izdüşümlerine de belli bir sınırlılık dahilinde temas etmiştir. Ana sorunsal olan toplumsal refleks-siyasal miras ilişkisi, başlıkta yer alan iki olgu üzerinden araştırılmış ve sonuç kısmında belirtilen sentezlere ulaşılmıştır.

Çalışma öncelikle Osmanlıcılık olarak ifade edilen Osmanlı mirasçısı dış politika hakkında yazılanlardan faydalanmıştır. Fakat bir derinleşme ve farklılık olarak bu kavramdan iki alt-kavram türetilmiştir. Bu varyantlar çalışmanın hipotezini yorumlamak üzere türetilmiştir. Bosna Savaşı'ndaki oydaşma, Suriye Savaşı'ndaki yarılma bu

şekilde anlamlandırılmıştır. Batı sathında soydaşlar üzerinden tutunma şeklindeki Osmanlıcı yaklaşım çatı bir görüntü verirken, artık Arap dünyası olmuş eski bir Osmanlı toprağı aynı ortak duyguyu uyandırmamıştır; bunun nedenleri neler olabilir? Böylelikle çalışmanın başlığı; “Osmanlı mirasçısı çizginin Bosna ve Suriye Savaşı’nda neler yansıttığı” şeklinde açıklanabilir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin, disiplinler-arası yönü savaş başlığında çokça açığa çıkar. Tarih, siyasi tarih, siyaset bilimi başta olmak üzere iktisat, hukuk, sosyoloji sosyal psikoloji, antropoloji, etnoloji gibi disiplinlerle sürekli bir etkileşim halinde olmak uluslararası ilişkiler disiplininin zenginleştirir. Bu durum hem teorik çalışmalarda hem güncel olaylar üzerine araştırmalarda kendini gösterir. Uluslararası ilişkiler her dönem ideolojiye değin bir yön taşır. Dünyada ortaya çıkan statüko uluslararası ortamı belirlediğı gibi ardında yatan tartışmaları da eş zamanlı ortaya çıkarır. Teoriler böyle oluşmuş; yükselişe veya düşüşe geçmiştir. Düşüşe geçince alternatif teoriler üretilmiştir. Yüzyılın başı bu konuda örnek verilebilir. Liberalizm uluslararası ilişkilerin akademik bir disiplin olarak ortaya çıktığı dönemde pratik siyasetten gelen bir teoriyi ifade etmektedir. Wilson ilkeleri Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson’un yeni şekillenen uluslararası ortamda imparatorluklar yıkılınca ortaya çıkacak ulus devletlere yönelik bir projeksiyonu gibidir. O dönem karşı kutbu temsil eden Marksizm de yine bir devlet aygıtının eliyle kendini ifade eder. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğı lideri Lenin, marksizm çerçevesinde Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı’nı pratiğe indirger ve bunu liberalizmden geri kalmama adına uluslararası alanda rekabetin bir parçası haline getirir.

İdeolojiler total bir çerçeve çizmeye çalışır. Bu sadece akademide değil, her an dünya siyasetinin içinde yaşayan, sonuçları olan bir durumdur. Aynı siyaset bilimindeki girdi-çıkı sistemindeki gibi uluslararası alandaki siyasetin yani dış politikanın girdi-çıkıtları oluşur. Uluslararası İlişkiler biliminin oluşumunda İngiliz-Amerikan etkisi baskındır. Disiplin ve literatür çoğunlukla bu ülkelerde şekillenmiştir. 20. yüzyılın sonundaki yeni gelişmelerde ve teori üretiminde de tablo benzer şekilde olmuştur. Uluslararası ilişkiler teorisinin ilk dönemleri liberalizm ve karşı kutbunda yer alan marksizm şeklindeki bir diyalektikle geçilirken İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalist dünyanın merkezi haline gelen Amerika Birleşik Devletleri’nde realizm, muhafazakar ideolojinin izdüşümü olarak yerleşir. Devletler arası ilişkilerde idealizmin yerine dünyanın katı

gerçeklerinin baskın çıkacağını söyleyen bir teoridir. Uluslararası ilişkilerde teorinin olduğu hemen her dönem sıçraticı dönüştürücü zorlayıcı olaylarla beraber anılır. Teoriler dünyadaki değişimle sınırlı, dönüşümler teorileri ilerletir veya geriletir. 1980'lerle birlikte dünyada neo-liberalizm yükseldiği gibi uluslararası ilişkiler teorisinde de böyle olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması, real-komünizmin çökmesi marksist teoriyi de alternatif cevaplar bulmaya sevk etmiştir. Yeşil teori, feminizm hızlı bir yükseliş yaşamıştır. İnşacılık teorisi ise ilk olarak 1990'ların başında literatürde görünmeye başlamış; sonrasında 90'ların sonunda en çok bilinen savunucusu Wendt ile çerçevesi çizilmiştir. Bu çalışmanın içinde teoriye dair yazılanlarda inşacılık sıkça görülecektir. Bunun sebebi ilgili dönemin atmosferini açıklayan kuramlardan başta geleni olmasıdır.

Osmanlılık, yeni-Osmanlılık tartışmaları Türkiye içinde ve dışında 90'larda başlamıştır. Kimlik ve kültür dış politikada çokça tartışılmaya başlamıştır. Böylelikle teorik atıf yapılması ve olguların teori aynasına tutulması için inşacılık kuramına başvurulmuştur. Bu çalışmaya benzer araştırmalar vardır. Özellikle Bosna Savaşı üzerinden belli bir süre geçtiği için literatürde yerine almıştır. Suriye Savaşı ise henüz yenidir. Bosna Savaşı Türkiye'de ve dünyada, özellikle de İngilizce literatürde uluslararası ilişkiler ve siyasi tarih branşlarında araştırma konusu olmuştur. Bosna-Hersek'e yönelik Türk dış politikası kimlik merkezli sorgulamalara kolaylıkla kapı aralamıştır. Değişim ve reform dönemlerinde devletin, kimliğe dair söylemler inşa ettiği görülür. Bunları konstrüktivist açıdan sorgulayan çalışmalardan burada da faydalanılmıştır. Bu çalışmada teori nispi derecede yer bulmuştur. Teori bazen başlığa çekilir, bazen geri planda tutulur. Bu çalışmada son dönemin yaygın tarzıyla, teoriyi başlığa koymamak tercih edilmiştir. Kimlikle ilgili temel teorik tartışmalara ve tanımlamalara değinirken, konstrüktivizm/inşacılık, hipotezi tartışma bağlamında metne işlenmiştir. Çalışmanın esas sorunsal haline getirdiği başlık Türk dış politikasının kamuoyu etkileşimi olmuştur. Osmanlı'yı ideal haline getiren çizgilerin Bosna-Hersek'deki ve Suriye'deki kapasitesi gerçekliği ve aldığı sonuç sorgulanmıştır.

Osmanlı mirasını idealleştiren, dış politikada bir imkan ve araç olarak gören çizgiyi Osmanlılık olarak tanımlamak sıklıkla negatif bir ifadedir. Fakat kastedilen Osmanlı mirasını dış politikada yapımında ve propagandada dillendirmekse, ilgili karar alıcılar defaatle buna işaret eden söylemler kullanmıştır. Böylelikle kısa bir tanım ihtiyacı

olarak Osmanlılık, yeni-Osmanlılık kavramları literatüre girmiş bulunmaktadır. Bu başlık dolayımında 2012-2022 döneminde YÖK Ulusal Tez Merkezinde kayıtlı dört yüksek lisans iki doktora çalışması bulunmaktadır. Akademik araştırmalara bakıldığında, basın taraması yapıldığında Turgut Özal ve Ahmet Davutoğlu'nun bu konuda en çok öne çıkan karar alıcılar olduğu görülebilir. Kavram sıklıkla negatif mana yükleyenlerce kullanıldığından, Osmanlı mirasını idealleştirenler kavramı üstlenmez fakat söylemlerinde sıkça Osmanlı geçmişine referans vermelerinden dolayı bu kimliği ve ideolojik yaklaşımı benimsiyor şeklinde değerlendirilirler. Çalışmanın konusu olan her iki dönemde de bu tartışmalar yoğun olarak görülmüştür. Özellikle Suriye Savaşı'nda tartışmalar artmıştır. Kavram içeride ve dışarıda Ak Parti hükümetini eleştirilmek için kullanılmıştır. Hükümetin pratikte kullandığı dil de buna imkan vermiştir. Özellikle siyasal propagandanın üst seviyeye çıktığı iç siyasette Erdoğan ve Davutoğlu gibi karar alıcılar seçmene yönelik hitaplarında eski Osmanlı coğrafyasını sürekli anmıştır. Türkiye'nin dış siyasetinde temel etkinlik alanı olarak bu coğrafyanın altı çizilir. Osmanlı mirası sürekli vurgulanır.

Balkan tarihine hakim gazeteci Misha Glenny Balkanlar hakkında 2012'de yeni eklemelerle çıkardığı kitabında Ak Parti dönemindeki yükselişin salt yeni-Osmanlılıkla açıklanamayacağını söyler. Çünkü Boşnaklar ve Arnavutlar gibi tarihi-kültürü ortak milletlerin yanında Sofya, Belgrat gibi başkentlerle yükselen ilişkilerden bahseder. İki nokta sıçratıcı etki yapmıştır; Avrupa Birliği süreci ve Komşularla Sıfır Sorun politikası o dönemde idealist bir hava estirmiştir. Avrupa Birliği'nin dönemsel olumlu etkisinin Osmanlıcı yaklaşımların tümünden olumlanması anlamına gelmeyeceğine işaret eden yazarın bu tahmini daha sonra gerçekleşir. Birçok parametre, zincirleme olarak o döneme has bir iyimserlik getirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ortamı şekillendirecek için çeşitli projeksiyonlar vardır. Yeni Dünya Düzeni ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi bu bağlamda iki örnektir. Hem YDD, hem GOP büyük ölçüde tıkanmıştır. Uluslararası kurumların barışı getireceğine dair YDD iyimserliği Bosna Savaşı'nda gerçekleşmez. Savaşı sonlandıran dış müdahale, kötünün iyisi olarak betimlenen bir ateşkes getirmiş ve Bosna-Hersek'de uluslararası koruma düzeni tesis etmiştir. Türkiye de bu misyonun bir parçası olarak görev yapmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin Amerikan liderliği altında hareket olanağı elde ettiği söylenerek Osmanlıcı yaklaşımların yeterince bağımsız olmadığı şeklinde eleştiriler her zaman

yapılagelmiştir. Suriye Savaşı'nda da benzer eleştiriler artarak yapılmıştır. Bosna konusunda oluşan toplumsal beraberlik Suriye'de oluşmaz. Bu çalışmanın temel araştırması ve sorusu bu olmuştur. Hükümetin dış politikası içeride ve dışarıda hangi noktada daha çok eleştiriye uğramıştır? Çalışma bunun nedenlerini araştırmıştır. Çalışmada siyasi tarihin kesitleri, dış politikanın diplomatik görüntüsü ve yurt içi kamuoyu tablosu temel ayaklardır. Yeni Dünya Düzeni söylemine, bir dönemi anlattığı için değinilmişken buna dair teorik tartışmalar yapılmamıştır. Yine aynı şekilde Türkiye'de çokça spekülatif ve ideolojik bağlamda tartışılmış olan ve ismi Büyük Ortadoğu Projesi -BOP- olarak yerleşmiş olan Genişletilmiş Ortadoğu Projesi sadece konu içerisinde geçmiştir. Daha çok karar alıcılar ve onların sivil toplumdaki bağluları irdelenmiştir. Soruşturmalar ve dönem analizleri onlar üzerinden yapılmıştır. Çalışmanın başlığında şüphesiz Bosna ve Suriye vaka olarak merkezde konumlanmıştır. Yaygın olarak, karar alıcı aktörler açısından Bosna Savaşı Turgut Özal ile, Suriye Savaşı Ahmet Davutoğlu ile anılır. Bu nokta kamuoyunda ve akademide yıllardır bu şekilde tartışılmıştır. Her iki karar alıcıların vizyonu bu çalışmada da ortaya konmuştur. Türk devlet kimliğine nasıl yaklaştıkları ve bu yaklaşımlarının dış siyaseti nasıl etkilediği incelenmiştir.

Küreselleşmeye eleştirel bakışta, savaşın da küreselleştiği söylenir; buna göre yeni çağın savaşları uluslararası arenada çok-uluslu biçimde sürmektedir. Böylelikle savaşın ilgili tüm ülkelerin iç siyasetlerine izdüşümü olacaktır. Burada sosyolojinin, siyaset-sosyolojisinin uluslararası ilişkiler alanına disiplinler-arası bir boyut katacağı öngörülebilir. Buna göre küresel dünyada bütün savaşlar bir iç savaş etkisi üretir toplumların iç kamuoyunda daha çok tartışılır, karışıklıklar üretir, rıza üretme ihtiyacı doğar. Buna göre eskiden elitler arası diplomasinin belirlediği dış politika alanı küreselleşme ile sivil topluma açılmıştır. Osmanlı mirasını sahiplenene dış siyaset anlayışının da siyaset bilimine ve siyaset sosyolojisine değen böyle bir yönü olagelmiştir. Cumhuriyet'in demokrasi ve sivil toplum boyutu Özal döneminde liberal bir perspektifle tartışmaya açılmıştır. Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti yine benzer bir düzleme sahip çıkar, fakat kökenleri itibariyle dini söyleme içkin olarak sınıflandırılır. Osmanlı mirasını sahiplenme, Ak Parti döneminde sürekli kullanılan bir siyaset motifi haline gelir. Osmanlıcılık kavramının cepheden ve negatif kullanımına karşı TİKA benzeri örnekler verilerek aktif ve pozitif bir dış politika inşa edildiği

vurgulanır. TİKA eski Osmanlı coğrafyasını merkeze koymuş bir teşkilattır. Kültür odaklı bir yumuşak güç hedefince, Türk dış politikasının araçları arasında ilgili dönemde öne çıkartılır. Çalışmada Osmanlıcı yaklaşımların analizi yapılırken esas olarak aktörlerin kendi söylemleri temel alınmıştır. Konu cepheden karşıtlıklara ideolojik tartışmalara açık bir başlıktır. Bundan uzak durmaya dikkat edilmiştir. Bu tip tartışmaları merkeze alan bir çalışma siyaset bilimi dalında yapılabilir. Karar alıcıların dış siyaset tavırlarının izleri kendi söylemlerinde, kendi yazdıklarında, şahitlerin aktardıklarında aranmıştır. Kıyaslamalar ve çıkarımlar bunlar üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun tezleri Stratejik Derinlik adlı kendi eserinde mevcuttur. Referans olacak kısımlar kısa tutularak oradan alıntılanmıştır. Turgut Özal'ın siyasetiyse Bosna-Hersek Özel Danışmanı ile yapılan görüşmeden nakledilmiştir. O dönem Özal'ın yakın çevresinde bulunan aydınların yazılı aktarımlarına yer verilmiştir. Suriye siyasetinde Ak Parti hükümetinin en etkin paydaşı olan STK'nın İkinci Başkanı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Geçmişten kaynağını alan projeksiyonlar için siyasi tarih bir imkan olarak görülmüştür. Kimlik nosyonu teorik ideolojik, kitabi zeminden çok; siyasi tarihteki yeri içinde yakalanmaya çalışılmıştır. Siyasi tarihin, uluslararası ilişkiler metinleri için tamamlayıcı yönü önemsenmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Dış Siyaseti'nin 20. yüzyıl başında Bosna-Hersek ve Suriye başlıklarında ne tür bir mirası devraldığı araştırılmış; bunun bugüne değin yansımaları karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Kimlik konusu uluslararası ilişkilerin epistemolojisi, sosyolojisi, sosyal-psikolojisi benzeri başlıklarla yazılmış metinleri akla getirmektedir. Bu yönüyle uluslararası ilişkiler disiplini için disiplinler-arası alanı açan, burada derinlemesine tartışmalara imkan veren bir başlıktır. Kimlik meselesi, Soğuk Savaş'ın bitimindeki atmosferde adeta yeni paradigmaların kaynağı olmuştur. Bu yönüyle Soğuk Savaş'ın son virajında jeopolitik kavramının yaptığına benzer şekilde gündem oluşturmuştur. 90'larda Soğuk Savaş'dan çıkılan dönemde çokça ses getirmiş Medeniyetler Çatışması ve Tarihin Sonu tezleri de kimliğe dair yoğun bir içerik taşımaktadır. Bu dönem, Bosna Savaşı başta olmak üzere tüm dünyada devletlerarası ilişkilerde kimliğin etkisini tartıştırır; dönemin hakim başlığı kılar. Öncelikle liberalizmin uzamında bir yaklaşım olarak değerlendirilen

konstrüktivizm kimlik başlığını mesele edinmektedir. Medeniyetler Çatışması, Tarihin Sonu tezleri ise kültürel havza teorilerini öne çıkartıp tüm dünyadan örneklere uygular. Türkiye'deki Osmanlıcı reflekslerin tekil bir örnek olmayıp, tek taraflı icat edilmiş bir olgu olmadığı çalışmanın ilk kısmında ortaya konmuştur. Eski imparatorluk kimliklerinin, Soğuk Savaş'ın baskıladığı büyük devlet kimliklerinin geri dönüşü; Avrupa topraklarında da beklenen, doğal kabul edilen tarihsel dönemecin yeni parçası olarak değerlendirilen bir durum olmuştur. Böylelikle konjonktürün uluslararası siyasetteki belirleyiciliği ortaya çıkar. Pratikte olanlar teoriyi etkiler; bazı teorik yaklaşımlar hızlı bir yükseliş yaşar. Osmanlı mirasçısı yaklaşımın ilk dönemi denebilecek Bosna Savaşı böyle bir dönemde patlak verir. Bu manasıyla önu açık bir şekilde yürütölmüştür.

Bosna krizi dış politika alanında kimlikçi refleksleri tetikler; karşılıklı olarak yek diğerine zemin üretir. Bu dönem incelenirken özellikle çalışmanın başlığı dolayımında değerlendirilmeler yapılmıştır. Bosna Savaşı haricinde dönemin diğer tartışmalarına girilmemiştir. Dış politikada Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın etkili olduğı bir dönemdir. Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak liberal hava ile uyumlu olarak Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın baskıcı etkisinden artık kurtulduğı ve yeni bir dış siyasete açılabilceğı düşüncesindedir. Soğuk Savaş'ın sonu ilk olarak Türkiye'nin çevresinde bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin kurulması sebebiyle yeni bir siyasete kapı aralamaktadır. Yeni devletlerin kurulması Balkanlar'da ve Kafkasya'da haritayı tamamen değıştirmiştir. Dönemin Türkiye açısından iyimser bir havası olacaktır. Kendi içinde mevcut olan Boşnak, Arnavut, Kafkas kimliklerinin kökenini aldığı coğrafyalar komünizm sonrası dönemde bağımsızlık ya da özerklik pozisyonuna gelmiştir. Bunun yanına Türki Cumhuriyetler'i ekleyince Adriyatik'den Çin'e uzanan geniş bir çizgide statükonun tümnden değıştiğı Özal çevresindeki aydınlarca çokça işlenecektir. Dış politikayı ve iç politikayı girift şekilde ele almaya çalışan bu liberal yaklaşıma göre Türkiye içinde ve dışında statüko değışmek, aşölmek durumundadır. Bu yaklaşımın farklı varyantları da vardır. Çalışmadaki kavramsallaştırmayla İslamcı ve milliyetçi Osmanlıcılık biçimleri yıkılan komünizme olduğı kadar Batıya ve liberal dünyaya karşı da tepkili bir dil kullanır.

Bosna Savaşı 1992 baharında başlamış, üç buçuk yıl sürerek 1995 sonbaharında sonlanmıştır. Savaş boyunca farklı veçhelerle de olsa Türk toplumunda kesintisiz bir

hareketlenme yaşanmıştır. Sadece Osmanlı mirasçısı söylemin bağılıları değil; böyle bir söylemi paylaşmayan kitleler de Bosna konusundaki hareketliliği onaylamıştır. Böylelikle Bosna konusu Türk dış siyaset kimliğine örtüşmüştür denebilir. Konu Türk devlet kimliğine içkin olduğu için mesafe alınabilmiştir. Toplumun içinde tarihten miras yaşayan bir kimlik olduğu için geniş kesimlerce ve karar alıcılarca haklı bir dava olarak görülmüştür. Savaş esnasında insan haklarının ağır ihlali de şüphesiz bu hareketlenmede etken bir faktördür. Çalışmada savaşların seyrindeki uluslararası ortama kısaca değinilmiş, tüm kronoloji ise ekler kısmında verilmiştir. Esas olarak savaşların Türk toplumundaki yansıması ele alınmıştır.

Liberal teoriye göre demokrasi geliştikçe dış politika da toplumun ilgisine ve kontrolüne tabi olur. Bu sebeple karar alıcılar toplumu göze almak zorundadır. Dış siyasette rıza üretimi sivil toplumun ve demokrasinin yükselişi ile beraber Batılı literatürde tartışılmalıdır. Bu konuyu çokça işleyen radikal teori bağılılarından Noam Chomsky olmuştur. Yine 90'larda parlayan Medeniyetler Çatışması tezinde imlenen medeniyet havzaları en çok İslam ve Hristiyanlık olarak anlaşılır. Bu noktada İslam dünyasının Batıya uç verdiği ülke olarak Türkiye'nin tarihi Osmanlı mirasıyla öne çıkar. İslam Medeniyeti'nin Batı ile komşu olmuş, yarış ilişkisinde olmuş parçası Osmanlıdır. Bu konu İslamcı ideolojide en başa konur. Milli görüş geleneği dış siyasette büyük oranda bu bakışı savunur. Yine bu yıllarda Osmanlıcılığı aşan, özcü-kimlikçi öğeler taşıyan tarihsel role atıf yapan yaklaşımlar da olur. Bu örnekten olarak, şair- düşünür İsmet Özel kendine has Türklük yorumları ile radikal bir çizgidir. Liberal, rasyonel kazanımcı, pragmatist Osmanlıcı söylem ise ortalamayı temsil eder. Merkezde konumlanan bu yaklaşımlarda ortak olan esas olarak devlette devamlılığın başa konulmasıdır. Burada üst politik manalar vermeksizin tarih kaynaklı bir miras anlayışı vardır. Özellikle İlber Ortaylı popüler bir tarihçi olarak bu noktada anılabilir. Kendisi Cumhuriyet ile Osmanlı'yı devlette devamlılık açısından işlemiştir. 90'ların sonundan itibaren çok satan eserleri ve ekranlardaki görünürlüğü ile toplumu bu yönde etkileyen isimlerin en başında gelmiştir. Bir devletin yerine kurulan yeni-ardıl-mirasçı devlet üzerinden devlette devamlılık meselesi sadece fikrîsel bir konu değil, aynı zamanda devletlerarası hukukun merkezinde yer alan bir olgudur. Uluslararası hukuk başlığında çerçevesi çizilen, diplomaside yeri olan bir realitedir. Soyut bir durum değildir; devletlerarası ilişkilerde somut bir vakayı işaret eder.

Çalışmada siyasi-ideolojik tartışmalara yer yer atıf yapılmıştır; bunlara 90'lı yıllarda dünyadaki dönüşümün bir yansıması olarak yer verilmiştir. Bu tartışmaların sadece aydın sınıfında değil aynı zamanda geniş toplumsal tabanda, seçmen tabanında da gündem olduğu söylenebilir. Osmanlıcı yaklaşımların neden, niçin ve nasıl Bosna ve Suriye Savaşları'nda toplum içinde aynı aksi uyandırmadığı tüm faktörleriyle tartışılmaya çalışılmıştır. 90'lı yılların başında Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası paradigması Osmanlıcı yaklaşımlarla çok benzer öğeler taşımaktadır. Türkiye'yi geniş bir coğrafyada bölgesel bir güç yapma hedefinin ifadesidir. Osmanlıcılık, yeni-Osmanlıcılık olarak betimlenen konseptten en önemli farkı söylem düzeyinde karar alıcılarca açıklıkla ifade edilmesidir. Osmanlıcılık ise daha dolaylı bir yön taşır. Dışarıdan atfedilen, yer yer olumsuz olarak yakıştırılan bir kavramdır. Hem o günlerde hem daha sonrasında bu durum değişmemiştir. Karar alıcılar kavramı üstlenmez. Bunun en önemli sebebi şüphesiz kavramın içeriden çok, dışarıda oluşturacağı intiba sebebiyledir. Eski Osmanlı topraklarında yönelik hakimiyet arayışı görüntüsü vermemek adınadır. Ayrıca Türk toplumu içerisinde de kavramı negatif eleştiri olarak kullananlar vardır. Bu yüzden ilgili karar alıcılar Osmanlıcılık kavramını eleştiri olarak gördüklerinde reddetmişlerdir. Ancak olumlama olarak gördüklerindeyse üstlenmişlerdir.

Dış politikadaki Osmanlı mirası arayışı iç siyasete değin bir yön de taşır. Cumhuriyetçi ideali aşındırma maksadı taşıdığı söylenir. Oysa Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası söylemi için bu şekilde bir eleştiri yapılmaz. Bu söylemin Türk dış siyaset geleneği içerisinde ele alınması daha kolay ve formel görülmüştür. Osmanlıcı söylem ise de facto bir gerçekliktir, fakat resmen üstlenilmesi sakıncalı görülür. Yine de bu çalışmanın başlığında ve içeriğinde kullanılmıştır. Netice olarak 20 yıldır öncelikle basın-yayın organlarınca, siyaseti aktörlerce kullanılan; açıkça tartışılmış ve kullanılmış bir kavramdır. Sonrasında literatüre de girmiştir. Uluslararası ilişkilerde yazılmış bir çok yerli ve yabancı eserde Osmanlıcılık veya yeni-Osmanlıcılık ibareleri görülebilir. Osmanlı mirasına atıf yapan dış politik yaklaşımları tanımlama manasında tarafsız bir ifade olarak kullanılmak durumundadır. Fakat içerdiği -cı eki sebebiyle ve çoğunlukla olumsuzlama için kullanıldığından yeterince formel bulunmaması da anlaşılır bir durumdur.

Osmanlı mirasını savunurken en yaygın söylem devlette devamlılık üzerinden yapılandır. Bu dış politik ideal, tarihsel bir çizgiyi devam ettirme adına sahiplenilir. Varlık sebebi kavramı ulusal çıkarın bir devamlılık içinde belirleneceğini söyler. Bu nokta en çok karşıdan, radikal teori tarafından işlenir. Anarşizm, devlet var oldukça devletin varlık sebebinin siyasal rejimden bağımsız olarak sürgit devam edeceğini söyler. Siyasi tarih araştırmacısı Gün Zileli yakından incelediği Çin ve Sovyet modeli için bunu söyler. Bu iki komünist modelin geçmişteki Çin ve Rus devletlerinden farklı bir çizgide olmadığını olumsuzlayarak ifade eder. Uluslararası ilişkiler disiplini içinden Faruk Sönmezoğlu dış politika analizlerinde süreklilik-değişim kıyası yaparken genel bir saptama olarak ülkelerin dış politikalarında süreklilik ögesinin iç politikaya göre daha fazla hissedildiğini yazmıştır. Özalın değişimci girişimlerinden yeni-Osmanlıcılık olarak söz edildiğini aktarırken kavramı tırnak içinde kendisi de kullanır.

Devlette devamlılık üzerinden Osmanlı mirası ilkin bir devlet kimliğidir. Fakat bu kimlik ikinci aşamada sivil topluma içkin görüntüler de taşıyagelmıştır. Kimlik inşasının bu şekilde içeride sosyolojik bir boyutu da ortaya çıkar. Bu konu da dış politika tartışmasının tamamen dışında değildir. İnşacı teori, kimlik inşa biçimlerini tartışırken bu alana da girebilir. Ülke kimliğinin nasıl, ne şekilde paylaşıldığı, ne tip dış politika refleksi ürettiği sorularında siyaset sosyolojisiyle girift bir alanı paylaşır. Osmanlıcı yaklaşımlar ilgili mirası sadece araçsal bir dış-politik kimlik olarak ele almaz; iç meselelerde de önemser; içeride yerleştiği, benimsendiği, olumlandığı ölçüde Türkiye'nin dış potansiyelini genişleteceğini söyler. Türk kimliğinin bir alt-kimlikler mozaiki olduğu söylemi yaygınlaşır. Bunun dış politikada Balkanlar'dan Kafkasya'ya Türkiye'nin etki alanını geliştirmesinin anahtarı olduğu varsayılır. Ak Parti Genel Başkanı Tayyip Erdoğan'ın uzun yıllardır siyasal mitinglerinde kullandığı "Boşnağıyla Kürdüyle, Çerkeziyle, Pomağıyla" şeklinde süre giden söylemi buna bir örnektir. Bu söylemin hem ülke dahilinde, hem dış siyasette Osmanlı geçmişine referans yaptığı açıktır. Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da aktif dış siyaseti yapma iddiasını barındırır. Böylelikle Kürt meselesinden Büyük Ortadoğu Projesi'ne, AB sürecinden Arap Baharı'na; karar alıcılar Osmanlı mirasını faydacı, rasyonel bir bakışla içeride toplumsal barış, dışarıda etkin güç olma arayışının parçası kılmaya çalışmıştır. Bu sebeptendir ki Osmanlıcılık tanımı uluslararası ilişkilerde Türk dış politikası başlığı altında somut olarak tartışılabilmiştir. Çalışmanın içerisinde mübadil Yunan muhacirleri

başta olmak üzere Balkanlar'ın çağdaş Türk kimliğinin oluşumundaki baskın yönü araştırılmıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya coğrafyasından göç edenler mübadele dahilinde olmasalar da, yine Rumeli'den gelmeleri sebebiyle benzer bir sosyal kimlik özelliği göstermektedir. Cumhuriyet'de de ikili anlaşmalar dahilinde çeşitli dönemlerde Balkanlar'dan devam eden göçler dış politikada resmi bir başlık olarak zaten yer almıştır. Bunun yanında toplumun gündelik hayat kültüründe de yer almasıyla muhacirlik olgusu güçlü bir hatıraya ve mirasa kaynaklık eder. Sosyal inşacılığın tarihsel dönemeçlerde, ulus kimliğinin oluşum dönemlerinde gerçekleşen göçlere verdiği önem çalışmada işlenmiştir. Balkanlar'dan gerçekleşen Ricatin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e en büyük sosyal kimlik mirası olduğu, tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinine ait çeşitli kaynaklardan aktarılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Hem Bosna Savaşı, hem Suriye Savaşı dış siyasetin iç siyaseti nasıl etkilediğine bir örnek teşkil etmiştir. Çalışmada bu iki örnekleme benzerliklerinden çok, farklılıkları öne çıkarılıp, nüansları vurgulanarak tartışılmıştır. Dış dünyadaki tartışmalar merkeze alınmamış; bunlara içerideki tartışmaların dolaylı bileşeni olduklarında değinilmiştir. Türkiye'nin yumuşak gücüne ve propaganda araçlarına Osmanlı mirasını katma çabaları incelenmiştir. Bu dış politika hedefi ilk olarak aydınlarca kamuoyuna lanse edilmiş 90'ların başında yeni bir girdi olarak dış politika tartışmalarında yerine almıştır. Ak Parti döneminde 2000'lerle birlikte siyaset diline iyice yerleşmiş, çokça önemsenir hale gelmiştir. Kamu Diplomasisi olarak kurumsal bir araçla açılmıştır. Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu karar alıcılar olarak bu konuda öne çıkmaktadır. Davutoğlu teorik yönü olan, kendi de uluslararası ilişkiler disiplininin gelen bir isim olduğu için çalışmada referans alınmıştır. 1999 Kosova Savaşı sürecinden itibaren etkin bir isim olmuş; Türk Silahlı Kuvvetleri Güvenlik Akademisi'nde ders vermiş, daha sonrasında 2002'de Ak Parti iktidarı ile birlikte doğrudan iktidar aygıtının içinde yer almıştır. Turgut Özal'da icraatçı, siyasetçi kimlik öne çıkarken Davutoğlu daha kitabi teorik bir yön taşır. Özal'ın simetrisinde olan siyasi aktör ise Erdoğan olagelmıştır. 2003'den 2020'lere her dönem Türkiye'nin Irak'da ve Suriye'de müdahil bir pozisyonda olmasını, dış müdahaleciliğin gerekliliğini önce Başbakan sonrasında Cumhurbaşkanı olarak savunagelmıştır.

Jeopolitik, Osmanlı mirasına yönelişte başvurulmuş bir kavram olmuştur. Bunu Tarihe Dönüş tezleriyle beraber anlamlandırma Osmanlı yorumlarında özellikle yaygındır. Türkiye'nin jeopolitiği eski Osmanlı coğrafyasına atfen kullanılır. Jeopolitikçi arayışa aslında sadece Osmanlı modelle değil, daha modernist-laik bir perspektifle de girişilmiştir. Bölgesel güç olma arayışının her iki örneği de benzer bölgesel hedefler taşır ancak söylem düzeyinde ayrışır. Bu konudaki Cumhuriyetçi ve Osmanlı tasavvurların farkı aslında ülkenin merkezi çelişkisi olagelmış laiklik-İslamcılık çatışmasının yansımasıdır. Bu nokta çalışmada kısa tutulmuştur. Esasen konu başlığına sadık kalınarak Osmanlı yaklaşımlar kendi içinde kıyaslanmış, iki vaka üzerinden incelenmiştir. Bosna-Hersek'de işler olup, Suriye'de tıkanmasından hareketle nesnel tablo tartışılmıştır. Osmanlı mirasını kendi söylemleriyle sahiplenen çizgiler kavramlaştırılmıştır. Çalışmada İslamcı-Osmanlılık, liberal-Osmanlılık ve milliyetçi-Osmanlılık şeklinde geçmiştir. Bosna ve Suriye Savaşı'ndaki dış politikaya toplumun verdiği refleks tanımlanırken bu kavramlar türetilmiştir. Dış konjonktürdeki değişiminin Türk dış siyasetindeki yansımaları ve dış siyasetteki süreklilik-değişim olgusu araştırılmıştır. Değişim dönemine startını veren olay olarak Soğuk Savaş'ın bitiminde başlayan Bosna Savaşı çalışmanın sacayağı olarak ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca tarihten gelen Osmanlı-Türk mirasının odak ülkeler olan Bosna-Hersek'de ve Suriye'de nasıl algılandığı araştırılmıştır. Burada siyasi tarihten faydalanılmıştır. Bu dönemler modern diplomasi dönemine aittir. Arap milliyetçiliğinin doğuşu ve Bosna'nın Osmanlı'nın elinden çıkışı bu başlıklarda tarihi dönemeçlerdir. 19. yüzyıl sonu- 20. yüzyıl başı olarak aynı döneme aittirler. Bunlardan bugüne yansıyan izler araştırılmıştır. Oluşturdukları etki yüz yıl zarfında Türk dış politikasında kendini nasıl belli etmiştir; toplumsal hafızada nasıl yer almıştır sorularına cevap aranmıştır.

Dünyadaki iklim teorii etkileyegedir. Uluslararası ilişkilerde her değişim dönemi bir teoriyi itici veya geriletici olmuştur. Teorinin ortaya çıkmasında, başarı sağlayıp kuvvetli bir paradigma haline gelmesinde bu etkileşim şüphesiz önemlidir. Literatüre yerleşmiş olan “realizm Soğuk Savaş'ın merkezi teorisidir” yargısı bunu anlatır. Soğuk Savaş sonrasında kimlik tartışmaları ile eş zamanlı olarak kimliği en çok gündeme getiren inşacılık kuramına böyle bir imkan doğmuştur. Teori özellikle 1990-2000 döneminde tartışılır. Kimlik tartışmasının yapay, tek ülke merkezli veya akademide üretilen bir süreç olmadığı görülebilir. Konu dünyada da, Türkiye'de de aktüel bir

gündem oluşturmıştır. Türkiye’de siyasi yayınların 90’lı yıllardaki tartışmalarında kimlik konusu dış politika bağlamında çok merkezi bir başlık olmuştur. Osmanlı mirasına yakın duran Ülke, Türkiye Günlüğü, Tezkire gibi dergiler bu pozisyonda makalelere yer vermişlerdir. Bu ilk dönemde karşı tezler çoğunlukla marksist teoriye bağlı yayınlardan gelir; temel eleştirileri, ABD’nin kendi hedefleri bağlamında Osmanlı mirasını gündeme soktuğudur.

Konstrüktivist yaklaşımın en bilindik teorisini Wendt’e referansla kolektif kimlik-ulusal çıkar ilişkisi aktarılmıştır. Türk toplumunda sivil toplum temelinde bu kolektif kimliğin niceliği araştırılmış; Balkan ve Kafkas muhacir mirasının sivil toplumdaki örnekleri verilmiştir. Bu bölgelerde yaşanan savaş süreçlerinin kamuoyunda nasıl hareketlenmelere sebep olduğu, yazılı kaynaklardan ve sivil toplumla karar alıcılar arasında aracılık yapmış isimlerin anlatımlarından nakledilmiştir. Kamu bürokrasisinin ve sivil toplum aktörlerinin Bosna ve Suriye Savaşları’nda sunduğu tablo yansıtılmaya çalışılmıştır. TİKA, İHH, Bosna Dayanışma Grubu gibi kurumların mensuplarıyla görüşmeler yapılmıştır. Özellikle Bosna Savaşı konusundaki kamuoyunun izini sürmek adına son yılların yükselen bir yöntemi olan sözlü tarihten genişçe faydalanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin en geniş topraklara sahip olduğu 16. yüzyıl temel alındığında devletin toprakları Asya, Afrika ve Avrupa’ya yayılır. Kimi topraklar merkezi idareye direkt bağlı iken kimileri daha gevşek bağlılık özellikleri gösterir. O dönemler için modern manada devlet aygıtı, diplomasi, devletlerarası ilişki, devlet kimlikleri söz konusu değildir. Bundan dolayı Osmanlı/Türk kimliği üzerine çalışmalar yapıldığında modern dönem temel alınmaktadır. Modern devletin oluşumunda Fransız Devrimi modern devletlerarası ilişkilerin başlangıcında Viyana Kongresi başlangıç olarak ele alındığında, 19. yüzyıl tamamen belirleyici hale gelmektedir. Osmanlı Türkiye’si Batıdan gelen milliyetçilik akımına denge politikaları ile uzun süre direnebilmişti. Çözölmeye giden süreç 20. yüzyıl başındaki Balkan Savaşları’na kadar ertelenmişti. Tarihçilere göre bu yüzyıllık dönemin bitiş kısmı oldukça belirleyicidir. Türk devlet kimliğinin oluşumunda, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e zihin algısı en çok bu dönemde şekillenmişti. Bu kimlik başta tarihin, sosyolojinin ve siyaset biliminin alanı olsa da pratiğini dış politikada da gösterdiği ölçüde uluslararası ilişkiler disiplini için de bir araştırma konusu olabilir. Osmanlılık tartışmaları dış siyaset başlıklarından yola çıkarak başlar; Türk devlet kimliğinin üreteceği dış politikanın parametreleri nelerdir

ne olmalıdır soruları ile açıklanır. Bu yönüyle gündelik ideolojik tartışmalardan sıyrılarak bilimsel bir araştırmanın konusu edilebilir.

Çalışmanın son kısmında Bosna ve Suriye kıyası tezin temel sorusu olarak derinleştirilmiştir. Bosna-Hersek, Fatih Sultan Mehmet döneminde fethedilmiş ve 500 seneye yakın Osmanlı yönetiminde kalmış bir ülkedir. Osmanlı'dan kopuşu milliyetçi bir isyan ile olmamıştır. Kopuş Avusturya'nın ilhakı ile gerçekleşmiştir. Bu yüzden Boşnaklar da Evladı Fatihan başlığı altında yad edilen Rumeli Türkleri içinde değerlendirilir. Yugoslavya'da kalan Müslüman nüfus Türk, Arnavut, Boşnak ayırt edilmeksizin Cumhuriyet dış politikasının odağında olmuştur. Balkan Savaşları'ndaki alt- üst oluşlarla başlayan göçler, ulus devletlerin kuruluş döneminden sonraki stabil addedilen dönemlerde de yer yer devam etmiştir. Bu nüfus Türkiye'nin en doğal bileşeni, asli unsuru haline gelmiştir. Rumeli'de kaybedilen topraklardaki Müslüman halkın göçü özel olarak Ricat kavramıyla anılır. Bugünün savaşlarında oluşan sığınmacı, misafir, mülteci kavramlarının çok üstünde, kimliğe girift bir durum söz konusudur. Soğuk Savaş içerisinde her iki blok birbirine kapıları kapatırken Yugoslavya'nın diğer komünist devletlere göre farklı olmasından nispeten dışarı açık olmasından dolayı tamamen bir ilişki kopması yaşanmaz. Kapılar tamamen kapandı denilen durum Sovyetler Birliği içinde kalan veya Sovyetler Birliği'nin tam etkisi altında olan ülkelerde yaşayan Müslüman halklar için söz konusu olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitiminde kapılar açıldı şeklinde bir iyimserlik kısa süre zarfında oluşmuştur. Fakat aynı zamanda savaşlar krizler de peşi sıra gelir. Uluslararası ilişkiler literatüründe 100 yıllık donmuş sorunlar denen krizler birden patlak verir. Bosna Savaşı, zincirleme cereyan eden, birbirini tetikleyen Yugoslavya'nın dağılması sürecindeki çatışmalar içinde en büyüğü olmuştur. 1991'de en kuzeyde Slovenya'da başlayıp, 2001'de en güneyde Makedonya'da sonlanan Yugoslavya'nın dağılmasındaki tüm çatışmalar içinde en çok savaş özelliği gösteren Bosna-Hersek olmuştur. Yugoslavya Bosna'da kuruldu; yine Bosna'da dağılır şeklindeki meşhur ifade doğrulanmıştır. Bosna Savaşı 1992-1995 yılları arasında uluslararası gündemin baş maddesi olmuştur. Diplomatik alanın haricinde sivil toplumu da farklı şekilde etkilemiştir. Medeniyetler Çatışması tezinin paradigma olarak tartışıldığı bir döneme denk gelmiştir. Eski imparatorluk kimliklerinin, etno-dinsel reflekslerin hızlı bir şekilde tarihe geri döneceğine dair varsayımlar vardır. Bunları doğrularcasına batılı devletler Hırvat, Ortodoks ülkeler Sırp

Müslüman ülkeler Boşnak yanlısı politika izlemiştir. Türkiye'nin ise Bosna ile tarihten miras çok özel bir geçmişi olduğunun altı çizilir, bunun hakkı teslim edilir. Bu durumun dışarıda ve içeride nasıl algılandığı, ne tür dış politika davranışlarına zemin oluşturduğu, bu davranışların toplumun tabanında ne düzeyde karşılık bulduğu araştırılmıştır. Osmanlıcı söylemin ilk dönemi olarak tanımlanabilecek bu sürece konjonktür ve teori ivme kazandırdığı ortaya konmuştur.

Suriye ise Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılmış ve 400 yıl kadar Türk yönetiminde kalmış bir ülkedir. Batılı literatürde sıklıkla Osmanlı Ortadoğusu şeklinde ifade edilen coğrafyanın en merkezi ve en önemli kısmı olduğu yine bu metinlerde söylenir. Geçmişteki ismi bugünkü Lübnan ve Filistin'i de içine alacak şekilde Biladüşşam'dır. Türkçe karşılığı Şam Havalisi'dir. Suriye burada Osmanlı sonrası kurulan devletler arasında daha sıkı bir devletleşme yaşamıştır. Mısır'dan sonra Arap davasının ikinci ülkesidir denebilir. Arap milliyetçiliğinin modern-laik bir evreye taşındığı yılları öncü bir devlet olarak geçirir. Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti idealini kısa da olsa yaşatır. Bunlardan yola çıkarak devletin Arap kimliğinin çok baskın olduğu görülmektedir. Suriye, 1800'lerden itibaren Osmanlı merkezi idaresiyle bir yarış ve çekişme içinde olan Mısır'ın çizgisine dahil edilebilir; o mirasın uzamında şekillendiği söylenebilir. Hafız Esad ile birlikte sert bir Baasçı modele girerek peşi sıra tamamen Sovyet bloğu tarafına geçer. Bu zincirleme sebeplerden dolayı Türkiye ile ciddi bir yabancılaşması süregelir. Baas kendine has bir yönetimdir. Suriye Baası özelinde bu perçinleşir. Suriye'nin Türkiye'ye yönelik mesafesi Soğuk Savaş döneminde had safhaya varmıştır. Soğuk Savaş bitiminde ülkeler arasındaki diplomasi iklimi pozitifte dönerek iyimser bir hava oluşurken Suriye ile PKK sebebiyle kriz yaşanmıştır. Sonrasında Suriye yönetiminde 2000'li yıllarda değişim meydana gelir. Beşar Esad ile dışa açılma ve kısmi liberalleşme yaşanır. Ak Parti de aynı dönemde liberal-idealist dış politik yaklaşımları başlatmak isteyen bir hareket olarak doğar ve iktidara gelir. Böylece Suriye, Türkiye için adeta Komşularla Sıfır Sorun politikasının pilot ülkesi haline gelir. Fakat Suriye ile 2011'deki ayaklanmadan itibaren tekrar kriz oluşur. Türkiye, Suriye muhalefeti yanlısı tutum alır. Bu makas değişimlerinin karakteristiği, hızlı ve karar alıcılar merkezli olmasıdır. Özellikle savaşın başlaması ve kısa sürede sonlanmayışı dış politikayı zora sokar. Temenniler gerçekleşmez. Suriye krizi toplumsal tabanda da tartışılmaya başlanır.

Çalışmanın bir özelliği bitmiş, donmuş bir vaka ile halen yaşanmakta olan bir vaka hakkında oluşudur. Bundan dolayı kıyaslanan iki olaya dair araştırma yöntemleri ve çıkarımların hacmi açısından farklar olması beklenebilirdi. Bu farklara azaltmak dengeyi gözetmek, ağırlığı bir tarafa vermemek adına gayret gösterilmiştir. Çalışmada özellikle sözlü tarih yöntemi kullanılmak istenmiştir. Bu yöntemin yükselen bir değer olduğu söylenebilir. Çalışmaya ciddi katkı sağlamıştır. Kısıtlılık noktasında görüşülen kişilerin sayısının artırılması; hatta Davutoğlu gibi bir karar alıcıyla doğrudan görüşülmesi düşünülebilirdi. Fakat esas olarak şahsen tanışılan isimler tercih edilmiştir. Bu bir imkan olarak; daha doğrudan sorular sorup kestirme cevaplar almaya kaynaklık etmiş; direkt çıkarımlarda bulunma şansını vermiştir. Davutoğlu örneğindeki gibi karar alıcı pozisyonundaki isimlerin konu hakkında referans olacak ifadeleri birçok yazılı kaynaktan dipnotla çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın temel sorunsalına daha kolay yoldan ulaşılmıştır. Görüşülenler içinde dış politika ile ilintili devlet kuruluşlarında çalışanlar, öncü sivil toplum kuruluşlarından isimler ve karar alıcıların yakınları vardır. Bu manada çoğulcu olmaya gayret edilmiştir. Uluslararası ilişkilerde savaş konusu basın-yayın medya alanından çokça veri toplamak durumundadır. Entellektüellerin gazetecilerin farklı alanlardan sosyal bilimcilerin yazdıklarından olabildiğince faydalanılmıştır. Dış politik imaja ve dış politik kimliğin içerideki etkisine dair bir çalışma olduğundan siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi, sosyal psikoloji, siyaset felsefesi gibi farklı disiplinlerden referanslar alınmış; Uluslararası ilişkilere son 20 yılda yenilik olarak giren tartışma konularına kısa anekdotlar verilmiştir.

Yenilikçi ve deneysel bir yöntem olarak konuyla ilgili referans taşıyan anı-romanlardan internette yer alan konferans dökümlerinden, belgesellerden, kimlik-kültür-siyaset odaklı edebiyatçılardan numune örnekler dahilince faydalanılmıştır. Prof.Dr.Mesut Hakkı Çaşın danışmanlığında, 2010 yılında Kadir Has Üniversitesi'nde tamamladığım Yüksek Lisans tezinin başlığında yine Bosna yer almaktaydı: Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması. Kültürel-tarihi kimliklerle ilgili kısımlar içermektedir. Bu çalışma bu yüzden dolayı da olsa bir devamlılık ifade etmektedir. İlgili tez metninden bir referans bunu işaretlemek amacıyla bu çalışmaya konulmuştur.

BÖLÜM 1: DIŞ POLİTİK SİYASETİN İNŞASI

1.1. Kuramda ve Pratikte Devlet Kimliği

Uluslararası ilişkiler teorisinde devlet her zaman temel aktör sayılmaktadır. Tüm teorik yaklaşımların minimum ortak noktası devletin temel aktör olduğudur. 20. yüzyılın baskın kuramı realizm ise devleti yegane aktör olarak görür. Devletlerin, yani aktörlerin bir kimliği olacağı da somut bir olgu olarak peşi sıra gelecektir. Disiplinler-arası bir bilim olan uluslararası ilişkiler, kimlik başlığında ağırlıklı olarak siyaset bilimiyle etkileşim halindedir. Tartışmalar; politik gelenek, kültür, medeniyet gibi başlıklarda olmakta; tarihin, siyaset biliminin, sosyal-psikolojinin ve antropolojinin alanlarından veri toplamaktadır. Kimlik, bir devletin sahip olduğu siyasal sistemden ve yürüttüğü dış politikadan yansıyan simgelerin toplamıdır. Bu, sıklıkla devletlerin kendi ilan ettiğiyle üçüncü taraflarca kendilerine atfedilen arasında bir ortalama olacaktır. Soğuk Savaş'da güç dengesini meydana getiren iki kimlik Sovyetler Birliği egemenliğindeki real-komünizmle onun karşısına konumlanan Amerikan liderliğindeki Batı kimliği olmuştur. Bu iki kamptan ayrı olmak manasını taşıyan üçüncü dünyacılık da yine bir kimlik olarak anılabilir. Ülkelerin kadim tarihi-milli kimliklerine tekrardan dönme tartışması Soğuk Savaş'dan önce de vardır; fakat tabana ve her ülkeye yayılması Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan boşlukta gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'da realizmin odağa aldığı güç dengesi baskındır. Olgu, bir noktadan itibaren kapitalizm-sosyalizm çatışması olarak ele alınmaz. İki kutbun ideolojik kimliğinden daha önemli olan, oluşmuş olan iki kutuplu güç dengesidir; uluslararası sistemin yapısıdır. Ancak bu güç dengesi çöktüğünde uluslararası ilişkilerde yeni kimlik tartışmaları başlamıştır.

Kimlik meselesine teorik olarak çokça katkıda bulunan inşacılık akımı, Soğuk Savaş'ın sönüşe geçtiği dönemlerde başlamış ve tartışmaların odağı olmuştur. 80'lerin ve 90'ların başı dünyadaki dönüşümün, aktörlerin tercihlerine yeni kaynaklar sunduğu bir dönem olmuştur. Uluslararası ilişkilerde her değişim dönemi bir teorinin sıçrama yapmasına imkan vermiştir. İlk uluslararası ilişkiler kuramı I. Dünya Savaşı sonundaki atmosferde liberalizm olurken, II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş ortamı realizmi merkezi teori haline getirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiye 90'larda kimlik siyasetinin ve inşacılığın öne çıkabildiği bir zemin sunmuştur. Teori ilgili dönemin olgularını en iyi açıklama iddiasıyla ortaya çıkan total bir çerçevedir. "Teori bir bilim

dalında incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve olarak nitelenebilir¹.” Teorilerin ortaya çıkışı ile ilgili diğer bir kavram paradigmadır. Genel ilişkilerin oluşumunu açıklayan, çerçevesini çizen paradigma Yeni Dünya Düzeni, Medeniyetler Çatışması örneğinde olduğu gibi döneme ve uluslararası sisteme tanı koyma iddiasındadır. Paradigmalar dahilinde uluslararası ortamın görüntüsü ve aktörlerin o ortamdaki kimlikleri öne çıkmaktadır.

Dış politikanın belirli elemanları olduğundan yola çıkılmaktadır. “Dış politikanın elemanları denen başlıkta, sürekli olanlar, süreklilik niteliği daha az olan başlıklar ve insani öğeler vardır:

- sürekli: coğrafya
- daha az sürekli: askeri yapı
- insani öğe: ideoloji².”

Burada artık kimliğin oluşmasının, inşa edilmesinin niceliği şekillenir; “Kimlik bir aktörün sahip olduğu ve yansıttığı ve zaman içinde diğerleriyle kurduğu ilişkiler vasıtasıyla şekillenen bireylik ve farklılık simgeleri olarak tanımlanır (Katzenstein)³.”

Kimliğin iki temel bileşeni olarak tarih ve coğrafya ele alınmaktadır. Tarih ve coğrafya kaçınılmaz sabiteler olarak görülmektedir. “Toplumların kendi coğrafi konumlarını eksen edinen zaman algılamaları, yönelişleri ve dış politika yapımını etkileyen zihniyet altyapısını oluşturur⁴.” Askeri ve ekonomik enstrümanları ikincil olarak sınıflamak bunların değiştirilemeyen birincil unsurları ikame etmek için kullanıldığını ifade etmektedir. Bunlar daha çok tercihleri yansıtmaktadır. Değiştirilemez olanları dönüştürme maksatlı dış politika araçlarıdır. Stratejik zihniyet olarak tanımlanan, bir ülkenin dış siyaset kimliği bu manada değişkendir, değişebilir. İsveç bu konuda tarihten bugüne bir örnek olarak verilir. Komşusu Rusya ile yayılcılık konusunda yarışmadığını veri alarak savaşçı geleneği terk eden İsveç, askeri geleneği bırakıp başka bir kulvara yönelir. Coğrafyası, Rusya ile deniz-komşuluğu sabit kalsa da savaşı

1 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: Alfa Yayınları,2004), 15.

2 Mesut Hakkı Çaşın - Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasında Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar* (Ankara: SRT Yayınları,2016), 37.

3 Bahar Rumelili, “Kimlik”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed. Şaban Kardaş - Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları,2014), 377.

4 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (İstanbul: Küre Yayınları,2001), 25.

terk ederek başka bir gelişim biçimine yönelir. Bu tercihinde başarılı da olur. Bugün dünyanın marka üreten ekonomilerinden olduğu gibi halen kendine has tarafsızlık ve barış markasını taşımaktadır. Fakat son üç yüzyıla yayılan bu uzun süreç Ukrayna Savaşı sebebiyle bugünlerde revize olmak üzeredir. İsveç'i idari modernleşmede örnek alan komşusu Rusya ise, dış politikada tam tersine örnek almayıp, askeri yayılmacı kimliğinde devam etmiştir. Bu kimliğini Çarlık'dan sonra Sovyetler Birliği'ne taşımıştır. Sovyetler Birliği genel itibariyle Çarlık Rusyası'na benzemektedir; yayılmacı, uluslar üzerinde hakimiyetçi bir devlet izlenimi vermektedir. Bu büyük-devlet kimliği, bugünkü Rusya Federasyonu'nun politikalarında da görülmektedir. Bugünkü Rusya'yı değerlendiren bir tablodan yola çıkarak kendi kendini tanımlama manasındaki dış politik yaklaşımların, ülke içinde de tartışıldığı görülmektedir. Kimliğe dair teorilerin öne çıkardıklarından, siyasal kimlik hedeflerinden, var olan somut olguların birini ya da diğerini öne almaktan farklı farklı kimlik tanımlamaları meydana çıkmaktadır. Rusya örneğindeki tasvirlere bakıldığında; "Rusya'nın İmajı (Kültürel Kimlik);

- Uluslararası yapısalcılık: Rusya Batılı bir ülkedir.
- Savunmacı realizm: Rusya Batı-Doğu sentezi bir ülkedir.
- Saldırgan realizm: Rusya, Avrasyalı, Batı-karşıtı bir ülkedir.
- Devrimci yayılmacılık: Rusya, Avrasyalı Amerikan karşıtı bir ülkedir⁵."

Kültürel kimlik stratejik hedeflerle ve güvenlik siyasetiyle somutlaşmaktadır. "Kültürel kimlik tarihsel süreklilikle şekillenir ve bir millette stratejik zihniyet oluşturur⁶." Burada millet kavramının ülke ve de devlet manasında kullanıldığı veri alınabilir. Milletler tarihsel süreklilik taşımakla beraber, uluslararası ilişkilerde millet kavramı aktör olan devleti ifade etmektedir. Amerikan literatüründe millet-ülke-devlet bazen birbirinin yerine kullanılmaktaysa da, millet kavramı halkı değil devleti işaret etmektedir. Radikal-eleştirel teorilerse devletlerin değil, halkların tarihi olmalı diyerek alternatif yaklaşım üretmeye çalışır. Kimlik sorunu bütün teorilerde bahsi geçen bir parametredir. Farklı ölçek ve perspektifle her teoride yerini alır. Realizme göre devletler yegane aktör olarak çıkarlarını maksimize etmek için yaşar. Kimlik de bu ulusal çıkarda

5 Çaşın - Derman, *Rus Dış Politikasında Değişim*, 67.

6 Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 25.

içkin olmak durumundadır. Marksizme göre ulusal çıkar aslında sınıfın çıkarıdır. Sınıflı bir toplumda ulusal çıkarın, yani halkın tümünün çıkarının olmayacağını söyler. Anarşizm ise devletin olduğu hiçbir zeminde milletin çıkarının olmayacağını söyleyerek marksist kuramı derinleştirir. 80'lerden sonra benzer bir yaklaşım feminist kuramda görülmektedir. Devletin ve savaşın tümünden erkek doğasına sahip olduğunu, oradan kaynaklandığını, dolayısıyla uluslararası sistemin dünyanın yarısını teşkil eden kadınları göz ardı ettiğini söyler. İnşacılık, post-yapısalcılık ve davranışsalcılık; değişimci, yıkıcı orta yolcu yaklaşımları ile kimlik siyasetiyle ilgili tartışmalarda öne çıkmaktadır. Fakat fonksiyonalizm kavramsal boyutta kimlikle o düzeyde ilgili olmamışsa da, pratikte diğerlerinden daha fazla çıktı ortaya koymuştur. Örneğin bir Avrupalı kimliğini en çok mümkün kılan Avrupa Birliği gibi sınırlayıcı etkisi olan kurumsal bir yapının var oluşudur. Kimlikle ilgili en çok öne çıkan inşacılık, normatif olanın maddi olandan üstte yer aldığını varsaymaktadır. Sosyal dokunun sosyal olguların önemine vurgu yapar. Bu manada kimlik maddi olandan ziyade bir gelenek gibi sosyal yönlerde yaşar. İnşacılık yer yer ütöplast olmakla eleştirilmektedir. 80'lerle başlayan pozitivist-post pozitivist tartışmasının içinde sınılanır. O dönemi şekillendiren tartışmalarda yerini almıştır.

“İnşacı-konstrüktivist yaklaşımlarının belki de en ayırt edici yanı bazı olguları daha iyi anlamayı mümkün kılan derin ve kapsamlı ontoloji önerileridir. Bu yolla konstrüktivizm uluslararası yaşamın diğer boyutları üzerine de ışık tutulmasına olanak vermektedir. Böylelikle uluslararası ilişkilerin sosyal doğası açısından oldukça önemli olan, ama disiplinin hâkim teorilerince büyük oranda göz ardı edilen kimlik, kültür, söylem gibi birçok etkenin uluslararası ilişkiler analizlerine dâhil edilmesi olanaklı kılınmaktadır⁷.”

İnşacılık; liberalizm ve fonksiyonalizmle birlikte 90'larda teoride önemsenen, öne çıkan zamanın ruhunu ifade eden dizgenin bir parçası olarak görülmektedir. Osmanlıcı söylem tarihi miras, yeniden dönüşüm potansiyeli ve sosyal olanın önceliği gibi değerleriyle tam bu teorilerin tartıştığı başlıkları hedefler denebilir.

“Devletlerin dış politikaları boşlukta oluşmaz, buna etki eden birçok unsur vardır, bir ülkenin dış politika yapımında uluslararası sistemin yapısı, devletin jeopolitik konumu, tarihi mirası, ideolojik yapısı belirleyici faktörler olarak sıralanır. Uluslararası sistemi diğer öğelere üstün tutan yaklaşımlar genel olarak yapısal

7 Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 63-3 (Eylül 2008) <http://static.dergipark.org.tr> (Erişim 11.03.2017), 1.

teorilerdir. 1960'larla birlikte geleneksel görüşleri sorgulayan plüralist yaklaşımlar artmıştı⁸.”

Liberalizm gücü ticaretle, realizm askeri kapasiteyle resmederken inşacılık sosyal doğayla açıklamaktadır. Bu ilk anda kitabı kurgusal, örneği olmayan bir olguymuş gibi görünse de gündelik hayatta yansımaları görülen somut bir durumdur. Türkler lider millettir; İslam Dünyası'na, eski Osmanlı coğrafyasına liderlik etmeleri gerekir; bu rol tarihten mirastır şeklindeki yaklaşımlar Türk toplumunda çokça görülür. Yer yer dışarıdan da bu söylemi paylaşanlar olur.

İnşacılık ütopyik bilgiler taşımakla eleştirilirken, doğayı reddetmediği, doğayı sosyal bir bütün olarak tanımladığı şeklinde kendini savunmaktadır. “İnşacılık daha çok normatif değerlere vurgu yapar ama tamamen idealist-ütopyist değildir; doğanın maddi bir güç değil sosyal bir olgu olduğuna işaret eder. İki uca da yakındır. Rasyonalistler idealist bulurken post-modernler realist bulur. Orta yolcu bir görüştür⁹.” İnşacılık genel olarak sistem değişirse sistemin unsurlarının da değişeceğini söylemektedir. Sistem ve birimler arasında bir etkileşim vardır. İnşacılık ideale vurgu yaptığı ölçüde liberalizme yaklaşmaktadır. Daha çok liberal teori dahilinde tartışılmıştır. Real siyaset zemininde de kimlikçi siyasetler yine 90'lardaki liberal rüzgarla birlikte güçlenmiştir. Kimlik üzerine vurgu yapması inşacılığın birincil özelliğidir. Kimlik, bir ülkenin dış politikasına etki ederek onu sistem içinde bloklardan birine itmekte veya çekmektedir. Güvenlik temel faktör olarak alındığında kimlik rasyonel bir zemine oturur ve diğer bütün unsurlar bunun altında sıralanır. İki kutuplu dünya içinde iki kampa bölünen güvenlik algısı 1989'dan sonra çok kutuplu etkilere açıldı. Etnik-tarihi kimlikler ve bölgeselleşme yaygınlaştı. Küreselleşmenin alt bileşeni olan bölgeselleşme, liberal inşacılığın somut ekonomik enstrümanı haline geldi. Böylelikle imparatorluk miraslarının ve eski büyük-devlet kimliklerinin geri dönüşü denilen olgu görünür olur; bu miraslar coğrafi havzalar üzerine yönelişle kendini göstermiştir:

- Almanya: Yugoslavya ve Doğu Avrupa
- Rusya: Dağılan Sovyetler Birliği toprakları

8 Bulut Gürpınar, “Türk Dış Politikasında Değişim”, Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan , Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008 <https://www.academia.edu> (Erişim 10.09.2021), 2.

9 Birgül Demirtaş, “İnşacılık”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed.Şaban Kardaş - Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları,2014), 165.

- Türkiye: Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya ve Ortadoğu

Farklı tarihi miraslar arasındaki barış ve uyum aynı uluslararası işbirliği kurumlarında yer almakla kendini belli ederken, tarihi zıtlıklar krizlerde karşıt diplomatik taraflarda yer alışıyla kendini göstermektedir. “Devlet kimliği literatüre baskın şekilde inşacı kuram üzerinden girer. Wendt’e göre inşacı kuram devletleri kimlikleri olan sosyal aktörler olarak kurgular. Sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinden çokça faydalanır¹⁰.” 19. yüzyıl sonuna bakıldığında emperyalizm kuramlarında çokça örneği verildiği şekilde medeniyet kimliği tamamen antropolojik bir havaya bürünmüştür. Çokça bilinen “Beyaz Adamın Boynunun Borcu” ifadesi dünyaya medeniyet götürmenin belli ülkelere vazife olduğunu söylemektedir. Beyaz Adamın Boynunun Borcu pratik olarak Amerikan yayılcılığında kendini göstermiştir. Anti-Amerikan görüşler, üçüncü dünyacı yaklaşımlar emperyalizm eleştirisi yaparken bu tipolojik dünyanın kurtarıcısı rolüne karşı dururlar. Örneğin 100 yıl sonrasında 1999 Kosova Savaşı ile kapısı aralanan insani müdahale doktrini yine bu şekilde bir tartışmanın parçası olmuştur. Ayrıca felsefe disiplininden kaynağını alan, fakat siyaset felsefesi üzerinden siyaset bilimde ve uluslararası ilişkilerde de yer edinen Doğulu-Batılı, İngiliz-Yahudi Medeniyeti, Hint Dünyası gibi kavramlar kimlik bahsinde sıkça geçmektedir. “İnşacılar göre kimlikler sabit değildir, ulusal ve uluslararası süreçler sonucunda yeniden inşa edilip dönüşebilir¹¹.” Söylem analizi üzerinden, post-yapısalcı bir deyişle sistemdeki dönüşüm kimliğe esneklik verir, hareket imkanı sağlar. Bu yolla, “stratejik retorik kendi anlamını kurmaya çalışacaktır¹².” Ülke kimliği inşa edilirken öncelikle real bir zemin arayışıyla konjonktürel imkanlara, dönemin ruhuna ait bir söyleme ihtiyaç duyulmaktadır. Ben ve Öteki idraki hayali, kurgusal, sınırsız bir zeminde gerçekleşmemektedir; sistemdeki imkan dahilinde ortaya çıkmaktadır. Bunun 20. yüzyıldaki net bir örneği olarak Yugoslavya’nın kuruluşu ve yıkılışı verilebilir. Kuruluşu ve yıkılışı, aynı kurucu ve yıkıcı kimlikler için zincirleme imkanların ortaya çıkışıyla olmuştur. Kuruluşunda etkin olan, daha Batılı ve güçlü Hırvat-Sloven bloğu yıkılışında da etmen güç olmuştur.

10 Rumelili, “Kimlik”, 379.

11 A.g.e, 381

12 Ramazan Erdağ - Tuncay Kardaş, “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen (İstanbul, İletişim Yayınları,2014), 402.

İnşacı tezler devleti bireyleştirir; aktör olan devletlerin sosyal yönüne vurgu yaptıkça onların canlı bir varlık gibi refleksler gösterdiğini düşünür. Bu yönüyle davranışsalci ve fonksiyonalist açıklamalarla ortaklaşırlar: “Uluslararası siyasetin sosyal olarak inşa edildiği artık yaygın bir kabul görüyor. Kendini ılımlı etkileşimci olarak gören Wendt tezlerini yapısal idealist olarak isimlendirir¹³.” İdealizm başlığı altında bir dizi farklı teorik yaklaşım, özellikle Soğuk Savaş sonrasında zamanın ruhuna hitap etmiş ve zemin kazanmıştır.

“Gerçekliği ve nesnelliği iddia edilen bir toplumsal dünyaya referansta bulunmak yerine idealistler bu gerçekliğe ilişkin söylemlerin veya temsillerin ancak analizinin yapılabileceğini savunur. İdealist felsefeyi, özellikle radikal bir dil anlayışını benimseyen post-yapısalcılar, radikal feministler, post-modernistler; uluslararası ilişkiler teorisinde radikal inşacılığı temsil eder¹⁴.”

İnşacılar sosyal psikolojik öğelere yoğunlaşarak devletlerin kimliğe dayalı reflekslerini ölçmeye çalışmaktadır. “Wendt kimliğin sosyal olarak inşa olduğunu ve ilk akla gelen öteki üzerinden (karşıtlık üzerinden) değil neo-fonksiyonalistlerdeki gibi bir oydaşma üzerinden olabileceğini söyler. Post-yapısalcıların kimliğin adı üstünde bir ayrımı ve farklılaşmayı betimlediğini söyler. Buna göre kimlik bir iddia ve ayrım barındırır¹⁵.” Sosyal olana yapılan vurgu kimlik olgusunu önemsemeyi de beraberinde getirecektir.

“Wendt Weber’in devlet tanımından yola çıkarak devleti örgütsel bir yapıya sahip üniter bir aktör olarak görür. Ontolojik açıdan, tüzel bir kişilik olan devletler gerçek varlıklardır bir kurgudan ibaret değildir. Wendt devletlere tüzel bir kişilik (veya kimlik) vererek onlara duygu, düşünce ve arzu yüklemiş, niyet ve amaç sahibi sosyal varlıklar kılmıştır¹⁶.”

Medeniyetçi, kimlikçi politikalar neo-liberalizmin yükselişi ile eş zamanlı yükselişe geçti. Soğuk Savaş döneminin tamamen son buluşu ile iyice zemin kazandılar. Soğuk Savaş dönemindeki iki kutupluluk, ilkin üçüncü dünyanın yükselişiyle zayıfladı ardından Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile sona erdi. Denge sistemi çöküp yeni bir dönem başladı. Yeni dönem yeni tezlere, tarihe geri dönüş şeklindeki yaklaşımlara

13 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur-Öner (İstanbul, Küre Yayınları, 2012), 15.

14 Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık” *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 331.

15 Rumelili, “Kimlik”, 382.

16 Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, 361.

imkan sağladı. Yugoslavya'daki ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki ayrılıkçı etnik savaşlar benzer görüntüdedir. 1920'lerde ve 1945'de dondurulan sınır ve egemenlik tartışmaları yeniden başlamıştır. Rusya'da, Türkiye'de, Avusturya ve Almanya'da imparatorluk mirası öncelikle sosyal kültürel içeriklerle görünür. Fakat daha sonra liberalizmin açtığı alanda kendine gerçek ciddi bir tez olarak üretmiştir. Uluslararası ilişkilerin ABD'de gelişen bir sosyal bilim olduğuna dair yaygın kanıyı ispat edercesine bu kimlik siyasetleri yine en çok ABD kaynaklı literatürce tartışma konusu edilmiştir. Kimlik siyaseti aslında Soğuk Savaş döneminde de vardı, fakat iki kutbun lideri olan ülkelere has kılınmıştı. Tek ülkede sosyalizm anlayışından itibaren S.S.C.B'nin dünya devrimi kimliği geri çekilmiştir; fakat ABD kendi dünya hakimiyeti iddiasını hep sürdürmüştür. Bu iddia 11 Eylül'den sonra neo-muhafazakar ideoloji eliyle en üst seviyesine ulaşmıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminde Sovyetler Birliği'nin ve real sosyalizmin çöküşüyle açığa çıkan yerlerde örtülü, bastırılmış kimlikler yeniden ortaya çıkmıştır. Bu kimliklerin geçmişteki hamisi olarak Türkiye, Almanya, Rusya örneğin Yugoslavya dağılırken adeta imparatorluk miraslarına uygun tarihi rollerini yeniden aradılar. Almanya Hırvatistan, Türkiye Bosna, Rusya Sırbistan yanlısı diplomasi ile kendini açık etti.

Liberalizmin zaferini ilan eden Tarihin Sonu, Medeniyetler Çatışması başlıklı paradigmlar artık rekabetin medeniyet havzaları arasında olacağını varsayar. “Soğuk Savaş nasıl bir paradigma ise Soğuk Savaş bitince Medeniyetler Çatışması artık onun yerini aldığını iddia eden bir paradigma haline gelir. Waltz'ın teorisi bu manada yardımcıdır. Bazen birim düzeyindeki bazen sistem düzeyindeki gelişmeler etkilidir¹⁷.” Devletlerin tarihi mirasında yer etmiş havzaların tarihi geri çağırır gibi ilgili devletleri eski rollerine geri çağırması jeopolitik havza kavramıyla gündeme gelmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Tezi' ne göre Türkiye için bunlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğudur. Yine benzer şekilde Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası hedefi vardır. Kesintisiz bir 20 yıl boyunca farklı iktidar ve aktörler kimi zaman ABD'nin açtığı alanda kimi zaman daha kendine özgü arayışlarla aynı ideali ifade ettiler. “Stratejik derinlik tezince her devlet dış politikasını kendi kimlik ve ideoloji anlayışına

17 Arı, *Uluslararası İlişkiler*, 145.

uygun olarak, sahip olduğu iç dinamikler ve mirasa göre şekillendirir. Bu yönüyle ben idraki önemlidir¹⁸.”

Adriyatik’den Çin Seddi’ne Türk Dünyası ve Stratejik Derinlik tezlerinin her ikisi de bölgesel güç olma arayışını ifade eder. Bölgeselleşmenin enstrümanı olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, Türk Konseyi ve benzeri uluslararası örgütler vardır. Eski Osmanlı coğrafyası ve yeni Türki Cumhuriyetler yeni jeopolitikte yakın ilişkiler kurulacak bir çerçevede ele alınmıştır. “Türkiye, ortaya çıkan yeni uluslararası ve bölgesel koşullar altında bölgesel bir güç olarak hareket etmek için, Orta Asya Cumhuriyetlerinde ve Karadeniz bölgesinde olduğu kadar Balkanlar’da da ideal bir fırsat yakalamıştır.¹⁹” Neo-fonksiyonalist tarzdaki bölgesel örgüt girişimleri bölgesel işbirliği ve kalkınma hedefine yöneliktir. Bu vizyon dönemin ruhu olan bölgeselleşme paradigmasına da uygundur. Liberalizmin öne çıkardığı ticaret, realizmin öne çıkardığı güvenlik yine bu kimlik siyasetlerinde görülmektedir.

“Özal’ın dış politikadaki uygulamaları Cumhuriyet’in dış politikasının temel değerlerinden bir kopuşu ifade etmemekle birlikte dış politikanın aktörlerini ve enstrümanlarını yeniden anlama ve manalandırma sürecinin yaşanması açısından dikkate değer bir özelliğe sahiptir. Özal dış politikasını 1980’lerde uluslararası düzeyde siyasi uygulayıcılarını bulan Neoliberal düşüncenin ekonomi ve ticari ilişkilerin gelişmesine öncelik veren anlayışı üzerine kurdu. Bu tür bir dış politikada temel öngörü ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ile bir taraftan belli bir refah ve demokratikleşme düzeyini yakalayan diğer taraftan ticari ve ekonomik ilişkilerin ördüğü örümcek ağı gibi birbirine bağlı bir şekilde olan ülkelerde karşılıklı bağımlılık artacak ve ülkeler arasındaki meselelerin çözümünde şiddete dayanmayan mekanizmalar ön plana çıkacaktır. Özal dış politikadaki bu düşünce yapısıyla Türk dış politikasının barış ifadesine sahip olmasına rağmen dış politikada güvenliği temel alan ve meseleleri çözme yerine dondurarak öteleme anlayışını uygulayan geleneksel dış politikasında değişikliğe gitti²⁰. ”

Osmanlı mirasına yönelmek Soğuk Savaş’ın ortadan kalkmasıyla, yeni realitelerin ortaya çıkışıyla rasyonel bir tercih olarak ortaya konmuştur. Jeopolitik bir strateji olan Adriyatik’den Çin Seddi’ne Türk Dünyası ile örtüşmekte, benzerlik taşımaktadır.

18 Çaşın - Derman, *Rus Dış Politikasında Değişim*, 172.

19 Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya* (Ankara: Palme Yayınları, 2005), 506.

20 Muhittin Demiray, “Turgut Özal Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikası 1983-1993”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1*, (pdf) ed. Mustafa Bıyıklı (İstanbul: Bilimevi, 2015), 279.

Türkiye'nin etki alanını yeni dönemde arttırması yeni dengeler sistemi içinde bölgesel bir çekim merkezi olması esas alınmıştır. Bu dönemde İran, Rusya, Türkiye arasında çok yönlü bir yarış başlayacağı öngörülmüştü. Yeni koşullarda Sovyetler Birliği'nin çekildiği yerlerde, komünist devlet sisteminin çöktüğü ülkelerde güç boşluğu oluşacak ve bu durum yeni güç girişlerine sebep olabilecektir. Bir değişim yaşanacaktır. Komünizm karşıtı kimlik, Türkiye'yi Batı ittifakı içinde bir sınır devlet yapmışken komünizm yıkıldıktan sonra oluşacak güç boşluğunda Türkiye için yeni bir konsept yeni bir rol ve yeni güç ilişkileri açığa çıkacaktır. Bu kimliğin ne olacağı 90'ların başından bugünlere hem içeride hem dışarıda tartışılmaktadır. İstikrar merkezli işbirliği örneklerinden çok, kriz ve savaş her zaman daha yoğun gündemler oluşturmıştır.

“Komünizmin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, siyasal açıdan son derece hareketli geçecek bir on yılı beraberinde getirmiş, 1990'ların ilk yarısına Doğu Blok'unda yaşanan çözülme damgasını vurmuştur. Bu blokta yer alan ülkelere Çekoslovakya demokrasiye geçişi “kadife devrim” ile gerçekleştirirken, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti için benzer bir durum söz konusu olmamış geçiş ülkenin dağılmasına ve kanlı bir savaşa yol açmıştır²¹.”

Osmanlı-Türk kimliğinin eski Osmanlı coğrafyasında patlayan savaşlarda neler üreteceği sıkça tartışılmıştır. İçerideki kimlik tartışmaları dış dünyanın da ilgisini çekmiştir. Bosna'daki ve Suriye'deki iç savaşlar uzun yıllar sürmüş ve Türk siyasetinin ve kamuoyunun adeta merkez gündemi olmuştur. Savaşlar Türk kamuoyunda genel bir hareketlilik yaratmıştır; fakat bu hareketliliğin izleri farklıdır. Bu nüanslar farklı Osmanlı tahayyülleri olduğunu da göstermektedir. Bosna, İslam'ın Avrupa içindeki uzantısı gibi görülerek dini bir Osmanlı okumasına imkan verdiği gibi Avrupa sathında olmaktan dolayı Batılı bir Osmanlı okumasına da imkan verir. Osmanlı'nın Balkanlar'da en uç noktası olmasından dolayı Batıya yönelmenin, Batıda tutunmanın bir sembolü olmuştur. Suriye ise aynı özellikleri göstermemektedir. 400 yıl öne hilafeti alma, hilafete yönelme döneminde Osmanlı topraklara katıldığı gibi, 400 yıl sonra yine dini ağırlıklı bir Osmanlı okumasının nesnesi olmuştur. Toplum içinde ağırlıklı olarak bu nosyona sahip kesimlerce bir dava şeklinde ele alınmıştır.

21 Sibel Akgün, “Bosna Hersek’de Barış İnşa Süreci ile Yeniden Yapılandırma Çalışmaları: Barışçıl Çözüm­süz­lük” Journal of History School 2018-37 <https://johschool.com> (Erişim 21.08.2021), 2.

1.2. 90 Sonrası Eski Büyük-Devlet Yaklaşımları

1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm

Uluslararası ilişkilerde kimlikle ilgili tartışmalar aktörlerin, yani ülkelerin öne çıkan kimlik unsurları etrafında şekillenmektedir. Kimlik bir ülkenin ayırt edici tarihsel coğrafi, jeopolitik ve dini göstergelerinden oluşmaktadır. Yaygın teze göre kimlik sabit değildir; zamanla değişip dönüşebilir. Kimlik değişmez tezine göreyse; ülkenin kimliği ancak ülkenin tamamen reddi-miras yapmasıyla mümkün olmaktadır. Buna göre örneğin “Türkiye’nin sıfır sorun politikası olamaz. Bu, ülkenin mevcudiyetini inkar anlamına gelir; çünkü bu sınırlar komşularla ezeli bir sorunu ifade eder ve Türkiye’nin varlık savaşımının neticesidir²².” Türkiye Cumhuriyeti’nin kimliği Osmanlı Devleti’nin geri çekilişini yansıtmaktadır. Bu noktadan hareketle geçmişe bakarak bu büyük-devlet refleksini koruma, kaybetme, geri çağırma tartışılmıştır. Çok-uluslu, hilafete sahip bir hanedanlık yönetiminden laik bir ulus-devlet olan Cumhuriyet’e geçiş yaşanmıştır. Osmanlı’nın geri çekilmesi Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu olarak üç koldan yaşanmıştır. Bundan dolayı kimlik kendini en net şekilde bu üç bölgedeki krizlerle gösterir. Ülkelerin siyasal kimliği uluslararası alana sıklıkla benzer şekilde yansımaktadır. Komşu bir ülkeyle, orada kalan soydaşlarla, eski bir toprakla ilişki biçimi genellikle kimliğin merkezine oturur ve ülkeler üçüncü taraflarca en çok bu başlıklarla ayırt edilir.

Türkiye’nin dış siyasetinde son otuz yılda yaşananlar bu tipolojiye uymaktadır. Değişim paradigmasının çokça yaşandığı, alt-üst oluşların en çok görüldüğü yerler eski Osmanlı topraklarıdır. Kafkasya daha geri planda olacak şekilde Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu 90 sonrasında hep artacak şekilde uluslararası gündemin merkezinde yer almıştır. 90’lardaki uluslararası ortam imparatorluk mirası olan ülkelerin bu mirası geri isteyeceği veya bundan kaçınamayacağı gibi bir varsayımı ortaya atar. Bu ülkeler bu mirasa sahip olup, bunu ağır şekilde yitirip geri çekilmiş ülkelerdi. Türkiye’nin de içinde olduğu bu başlıkta anılabilecek diğer ülkeler Almanya ve Avusturyadır. Rusya da bu başlığa dahil edilebilir. Sovyetler Birliği her ne kadar devasa bir süper güç olsa da Çarlığa ait imparatorluk mirasından farklı bir iddia taşıdığından Rus devlet mirasına ara verilmiştir ve Rusya’nın geri dönüşü Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile gerçekleşmiştir denebilir. İki Almanya’nın birleşmesi Almanya için geçmişine kavuşmak anlamına

22 İsmet Özel, “Peynir Zeytin Özgürlük” www.istiklalmarsidernegi.org.tr (erişim 20.08.2017)

gelmişti. Yine Vatikan 1980'lerde siyasete geri dönmüştür. Doğu Avrupa'da Polonya merkezli olarak komünizmin yıkılması için Vatikan aktif olarak sivil toplum siyaseti yürüttü. Katolik ve anti-komünist kimlik siyasetinin örnekleri bu dönemde etkili oldu. Polonya-Lech Walesa en bilinen örnek olmuştur. Avusturya, Alp-Adriya Birliği adıyla bölgeselleşme politikalarına yöneldi. Böylelikle Almanya, Vatikan, Avusturya üçlüsü imparatorluk geçmişleri ile paralelleşmiş bir görüntü vermeye başlar. Bu ilk etapta serbest pazarın ve demokrasinin gelişimiyle ilgili olduğu söylenen ve Avrupa içi kalan bir çizgidir. Adriyatik bölgesi ve Doğu Avrupa harici bir görünümü yoktur. Bu coğrafi sınırın bittiği yerdense Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası söylemiyle eski Osmanlı coğrafyası ve yeni bağımsız olmuş Türki Cumhuriyetler formülüyle uzun bir kuşak teorisi, bir devlet siyaseti olarak 90'ların başında öne çıktı. Yeni konsept, istikrar ve yeni oluşan milli çıkar merkezli bir hedeftir.

İmparatorluk mirasçısı siyasetlerde genel itibariyle değişmeyen ortak bir nokta olarak az ya da çok ulus devletin eleştirisi ve ulus devletlerin yapay sınırlar ürettiği iddiası içkindir. Sonraki yıllarda 90'ların sonuna doğru Yugoslavya ve Irak gibi saldırı altına alınan, yahut içeriden krize giren ülkeler hakkında “yapaydılar, nasıl ve niçin kuruldular” sorusu sorulur hale geldi. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla oluşan büyük boşlukta bu boşluğu değerlendirmek için yeni güç merkezleri ve dengeler ortaya çıkacaktı. Kimlik siyasetinin bu şekliyle hayali ve kurmaca olmadığı, belli düzeyde gerçeklik taşıyan vakalar üzerinden kendini var ettiği görüldü.

“Soğuk Savaşın sona ermesinin devletler içindeki etnik çatışmaları derinleştirmesine ve devletlerin uzun süre birbirini gözlemledikleri ideolojik görüşleri gevşetmesine rağmen konstrüktivistlerin öncülüğünde ulusal kimlik, uluslararası ilişkilerde anlaşmazlıkların merkezi olarak görülür²³.”

Kimlik gerçek bir ekonomi-politik zeminle ve askeri denge ile ilintili olarak böylesi bir zemini test ederek harekete geçmektedir. İnşacı kimlik siyasetinin idealizmle realizm arasında bir yerde olduğu ve rasyonalist anlayıştan tamamen kopmadığı bu yüzden söylenegeler. 1989 milat alındığında Körfez Savaşı ve ardı sıra Bosna Savaşı ilk iki sıcak çatışma olacaktı. ”Soğuk Savaş'ın bitiminde savaş, hem hegemonyacı güç olarak A.B.D'ce hem hegemonya dışı güçlerce bir imkan olarak görülür ve uygulamaya

23 Paul A. Kowert, “Ulusal Kimlik-İçsel ve Dışsal”, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, der. Erol Göka - Işık Kuşçu (Ankara: Asam,2002), 55.

konar²⁴.” Körfez Savaşı’nda kimlik faktörü çok belirgin değildir, çıkarlar daha önde olmuştur. Çıkarla kimliğin tam kesiştiği, tarihsel uzama tam oturduğu savaş Yugoslavya’da meydana gelen savaşlardı. Almanya, Avusturya ve Vatikan için istikrarın manası öncelikle bölgede kalan son sosyalist ülkeyi gerileterek Doğu Avrupa’ya kendi rengini vermektir. Yugoslavya konusunda bu şekilde her üçü de bağımsızlık ilanlarıyla Yugoslavya’yı sonlandıran Slovenya ve Hırvatistan’ın arkasında durdu. Rusya ise Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının peşi sıra yaşadığı güç kaybına rağmen Sırbistan-yeni Yugoslavya yanlısı pozisyonunu ilan etti. Türkiye bu noktada imparatorlukların geri dönüşünün ilk canlı örneği olarak görülen Yugoslavya satrancında Bosna-Hersek yanlısı bir siyaset için hamle yaptı. Bosna-Hersek Osmanlı’nın Batı ucu ve tarihinde en değerli gördüğü bölgelerinden biriydi. Kendini Batıya doğru var eden, Batıya doğru genişleyen Osmanlı’nın en uç bölgesiydi. Bugün de Türk insanının hafızasında böyle bir yere sahiptir. Böylelikle Bosna-Hersek sadece kriz çözme, istikrar, insan hakları gibi bir bakışla değil, aynı zamanda bir fırsat olarak bir nüfuz bölgesi olarak ele alınmıştı. Devlet mekanizması bu bakışı dolaylı olarak ifade ederken, sivil toplum daha açık söylemlerle sahiplendi. 80’ler Türkiye’de Turgut Özal liderliğince Bulgaristan Türkleri yine aynı manada öncül bir vakaydı. Osmanlı’nın çekildiği bölgelerde yüzyıllık donmuş ihtilaflar tekrardan başlamıştı veya başlayacağı düşünülmüştü. Ahlaki zeminde bunların toplumda işlenmesi kolay olmuştur. Savaş ve insan hakları ihlalleri Türk ve Müslüman uyruklarca değil; onlara karşı yapılmaktaydı.

Yüzyıl öncesinde yine savaş dönemlerinde Osmanlı’dan yeni-devlet Cumhuriyet’e geçiş süreci bu mirasın temel taşlarını vermekteydi. Feroz Ahmad’in tanımıyla o dönem “Türk Dış Politikası savaş ve devrim koşulları altında yürümektedir. İngiltere ve Fransa şeklindeki Batı bloğu Osmanlı ülkesini parçalamış ve onu Avrupa’dan atmaya karar kılmıştır²⁵.” I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru Ekim Devrimi’nin akabindeki atmosferi verirken Feroz Ahmad, Tanin Mecmuasının Türkiye Avrupa’dan Kovulacakmış manşetine atıf yapar. 80’lerin sonundaki ilk dönemde Osmanlı mirasıyla en çok anılan isim Özal olmuştur. Özal’ın çevresindeki aydınlar Osmanlı mirasının önemini dillendirir; Türkiye’nin bu yolla bölgesel bir güç olabileceğini ve artık Türkiye’nin tek

24 Diana Johnstone, *Ahmakların Seferi*, çev: Emre Ergüven- Emre Bulut (İstanbul: Bağlam Yayınları 2004), 11.

25 Feroz Ahmad “The Historical Background of Turkish Foreign Policy” mitpress-request.mit.edu (erişim:15.08.2020), 7.

yönlü kalamayacağını vurguladılar. Bu örnekte yaşanan, dışarıdan Türkiye'ye yönelik bir ulus-devlet aşındırması değildi. Türkiye'yi sınırlandıran statükonun artık aşılması gerektiği bahsi ülke içinden açılmıştı. Bu yaklaşım liberal bir tını taşımaktaydı. Dünyadaki değişim, Yeni Dünya Düzeni, duvarların yıkılması yeni paradigmayı işaret eden anahtar kavramlar olmuştu.

“En önemlisi Selçuklulardan bu yana Türk ulusunun tüm ögeleri arasında karşılıklı ve her yönlü iletişimin kurulmasıdır. Bunun jeopolitik ve jeostratejik büyük önemi mevcuttur. Orta Asya ile Küçük Asya arasında 21.yüzyıl şartlarında bir ilişkinin varlığı tüm uluslararası siyasi dengeleri etkileyecek bir potansiyel taşıyor²⁶. ”

Yeni Dünya Düzeni, tek kutuplu hale gelmiş bir dünyada Amerikan hegemonyasının ilanı oldu. YDD bu anlamda Yeni Amerikan Yüzyılı doktriniyle açıklanmıştır. Geleneksel statükoları aşmayı ve ulus-devleti aşan yeni küresel ağlar kurmayı ima etmektedir. Bu ağlar muğlaktır. Aktör yine devlettir, fakat devletin egemenliğini ve biricik aktör oluşunu arkalayan çift kutuplu düzen yıkılmıştır. YDD metin altında bunun ilanıdır. ABD'nin daha tek taraflı davranacağı, liberalizmin zaferini ilan ettiği bir süreç söz konusudur. Bu küreselleşme ideali döneme temel paradigma olarak damga vurdu. Bölgeselleşme de küreselleşmenin alt bileşeni olarak görülmekteydi. “Yeni Dünya Düzeniyle eşzamanlı olarak Türk dış politikası Adriyatik'den Çin Seddi'ne söylemini çerçeve yapar. Türkiye'nin Avrupa diplomasi basınında Neo-Osmanlı diye tabir edilen Kafkas-Karadeniz-Balkan-Ortadoğu açılımlarına girdiği söylenir²⁷.” Örnek olarak Türkiye'nin 1992'de inşa edilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin içinde öncü bir devlet olarak yer alması anılabilir.

1918-1925 arası yaşanmış ve ardından II. Dünya savaşı ile dondurulmuş sorunlar birçok ülke ve bölge için bir gerçeklik olarak yeniden tarihe döndü. Bunlar hem kimlikle ilgilidir, hem de sınır ve egemenlik sorunları üzerinden gerçek manada somutlaşır. Bu yönüyle kimlik inşası ve dış politikada kimlik siyaseti geçmişten gelen krizlerle çakıştığında artık ideolojik söylem olarak kalmayıp somut veriler taşımaktadır. Yeni

26 Cengiz Çandar, “Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, der.Sabahattin Şen (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992), 135.

27 Mustafa Yasin Şafak, *Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması* (İstanbul: Kadir Has Üni.Y.Lisans Tezi, 2010) (pdf)
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=hti9vueRgo6DqN2gtTck1g&no=hJtwuAYkoh7bEkilWHlyAw> 142.

kimlik söylemleri bu şekliyle uydurulmuş değildir; geçmişle belli bir düzeyde bağ taşımaktadır. Sadece devlet olmuş kimlikler değil; bunun kıyısından dönmüş veya o dönemde bu konuyu dondurmuş kimlikler de bir o kadar gerçeklik taşır ve uluslararası sahnede devlet dışı aktörler olarak yerini alır. Çeçen, Abhaz, Kürt meseleleri bu başlıktaki yakın örnekler olarak ele anılabilir. Liberal teoride bahsi geçen ulus-devlet harici kimliklerin Türkiye'nin çevresinde en başta gelenleri bunlardır. Böylelikle realizmin meşhur yegane aktör devlettir paradigması aşınacaktır. Ulus-devletlerin aşınması, tartışılması denilen süreç bu şekilde gerçekleşmiştir.

Değişim dönemleri tezlerin birbiri ardına daha çok yarıştığı zamanlardır. Kimlik siyasetine dair fikirler de aynı şekilde teoriler bünyesinde ele alınmaya başlar. Sovyetler Birliği'nin yıkılıp Rusya Federasyonu'nun kurulduğu yıllar buna bir örnektir. Rusya Batılı bir ülkedir-Rusya bir Avrasya ülkesidir tartışması 1990'lar Rusyası'nda farklı akımları öne çıkarır; farklı teoriler farklı tezlere yataklık eder. Bir tez içinde dahi farklı varyantlar olabilir. “Rusya savunmacı realizm için batı-doğu sentezi iken saldırgan realizme göre batı karşıtı bir ülkedir ²⁸ .” İç siyasetteki reformlar restorasyonlar, değişimler dış siyasete izler taşır. “Sovyetlerin dağılması batıcı, slavofil (Slavcı), liberal, Avrasyacı modeller arasındaki çekişmenin dinamiklerini şiddetlendirmiştir²⁹.”

Kimlik siyaseti iç ve dış politikada boşluklar arar. Bu dönemler sıklıkla iç ve dış politikanın çakıştığı anlardır, kimlik aynı anda her ikisinde girift olarak ortaya çıkar. Bu durumu Yugoslavya ve Sovyetler Birliği, dağılma dönemlerinde direkt olarak yaşarken onlarla ortak bir bölgesel nüfuz alanını paylaşan ülkeler de ikincil olarak aynı durumu bir yenilik-girdi olarak yaşamıştır. Kendi adlarına yeni bir zemin yakalamışlardır. Türkiye'nin Osmanlı mirası kuvveden fiile en çok bu zeminde ortaya çıkmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından, yani Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Osmanlı mirası dışarıdan atfedilen bir kimlik olarak da gelişmişti. Üçüncü taraflarca atfedilen bir imaj olarak sağlaması yapılmıştı. Franko-Amerikan geleneği her ne kadar Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ile öne çıkmış ve imparatorlukları parçalayıp ulus devletler kurmuşsa da, yenilikçi, devrimci değişimci ekolüyle kriz anlarında, değişim dönemlerinde çözüm olarak ters dönüşler yapmıştır. Yugoslavya'nın yıkılmasında

28 Çaşın ve Derman, *Rus Dış Politikasında Değişim*, 67.

29 A.g.e, 51.

Sırbistan'ın yaşadığı hayal kırıklığı buna örnektir. Eski müttefiklik mirası sebebiyle Sırp-Yugoslav yanlısı olarak kalacağı düşünülen eski müttefik devletler, özellikle ABD bu pozisyonu terk etmiş; İngiltere onu takip etmiş, Fransa da daha sonra Yugoslavya'nın dağılmasına direnmemiştir. Bölgesel sorunlara çözüm adı altında küresel güçlerin pozisyon değiştirmeleri ve tarihsel atıflarını şerh etmeleri bir siyasi manevra olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı sonrası ulus-devlet Türkiye'si 20. yüzyıl başındaki yaygın modelle ve başat sebeplerle ortaya çıkmıştır. Yenilen, çöken imparatorluklardan kurulan ana mirasçı ulus devlete bir örnektir. Yine bu imparatorluklardan kopan parçalarda birçok ulus-devlet oluşmuştur. Tüm Doğu Avrupa, Balkan ve Ortadoğu coğrafyası böyle ülkeler ile sıralanmıştır. O dönem dünyadaki hakim hava bu olmuştur. Liberal teorinin yükseldiği bir dönemdir. Uluslararası ilişkiler disiplinin ilk dönemleridir ve idealizm baskındır. Bu devletlerin kuruluşu ideal kalıcı barışın ve istikrarın anahtarı olarak görülmektedir. Örneğin bugün liberalizmce bir dram, bir felaket olarak işaret edilen mübadele o gün için uluslararası hakim liberal aktörlerce onaylanan olumlanan, medeni olarak görülen bir çözüm modelidir. Kurulan devletlerin bazıları getirdikleri devlet modelleriyle ve tarihsel miraslarına dayanarak ulus-devleti aşan iddialara sahip olabilir. Şair-düşünür İsmet Özel çok-uluslu Yugoslavya'yı, komünist Sovyetler Birliği'ni, faşist İtalya'yı ve Türkiye'yi; I. Dünya Savaşı çıkışında dünyadaki sisteme karşı kurulan-konumlanan ülkeler olarak sıralar. Fakat Türkiye'nin anılan diğer ülkelere göre daha klasik ve sisteme uyumlu bir ulus-devlet olduğu söylenebilir. Siyaset bilimci Ahmet Taner Kışlalı Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın çöktüğü yıllarda Türkiye idealinin, yani üniter modelin ayakta kaldığını söyler. Gerek İslamcı-Türkçü tezlerde, gerek Cumhuriyetçi yorumlarda Türkiye'nin sistemle uyumlu ve nispeten az iddialı çizgisi atlanmakta Türkiye uluslararası statükoyu zorlayan devrimci bir çizgide gösterilmektedir.

Kurucu devlet ideolojisi ile ilk dönem dış politikasının ilişkili olduğunu savunan uluslararası ilişkiler disiplininden Mustafa Aydın, Atatürk'ün dış politika teori ve pratiğinin Türk dış politikasını şekillendiren en önemli faktör olduğunu belirtir. Aydın'a göre Kemalist dış siyaset üç ilkeye dayanmaktadır:

“Türk milliyetçiliği ile şekillenmiş tam bağımsız bir ulusal devletin kurulması ve korunması; Kemalist ilkeler vesilesi ile Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaştırılması ve dış politika yapımında gerçekçi ve barışçıl araçlara bağlı

kalınması. Bu ilkelerin gereği olarak Kemalist elit emperyal anlamlar içeren Osmanlıcılık, pan-İslamizm ve pan-Turanizm ile arasına kalın bir çizgi çekmiş ve bunların yerine Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Milliyetçilik ilkelerini koymuştur³⁰.”

Türkiye’nin kimliği hakkında bu tezler söylendiği gibi kimliğin merkezine herhangi bir ideal koymadan sadece tarihsel süreklilik ve devlette devamlılık olgusu üzerinden Türkiye’nin Osmanlı’nın devamı olduğu da söylenir. Burada idealist bir iddiadan çok Türkiye’nin jeopolitiğinin biraz daralsa dahi kökten değişmeyeceği fikri vardır. Cumhuriyet Türkiye’si; Balkanlar’ın, Kafkasya’nın ve Ortadoğu’nun hemen bittiği yerlere sınırlı bir uzantı bırakacak şekilde geri çekilme ve oluşan yeni statükoyu kabul etme görüntüsü vermektedir. Fakat yeni durumda da jeopolitik olarak bu üç bölgeye komşu olmaktan dolayı bu üç bölgenin gündemi eski düzenden yeni düzene miras kalacaktır. Bu yüzden mübadeleden sonra da göçler devam etmiş; ilkin Balkanlar’da sonrasında Ortadoğu’da yeni ulus-devletlerle kurulan paktlara dahil olunmuş ve bölgesel barışın kilit ve lider ülkesi olma hedefi terk edilmemiştir. Kafkasya’daysa tüm ulusların Sovyet egemenliğinde kalması sebebiyle böyle bir durum Sovyetler Birliği dağılana kadar yaşanmamıştır.

Soğuk Savaş’ın bitiminde Osmanlı mirasçısı ideal, liberal rüzgarı arkasına alarak yeni bir Cumhuriyet konsepti kurmak istemiştir. İç siyasette 2. Cumhuriyet olarak lanse edilen akım, dış siyasetle iç siyaseti eşgüdümlü yürüten yeni bir idealizm kurmak isteyecektir. Küreselleşme döneminde 2000’lerle birlikte ortaya çıkan ikinci dalga yine bu birinci dalgadan kökten farklı değildi. İlki liberal-demokrasi olarak, ikincisi muhafazakar-demokrasi olarak kendini ifade etmiştir. Ortak noktaları piyasa ekonomisinin, bölgeselleşmenin, küreselleşmenin yeni paradigma olduğu dönemde eski statükonun değişime uğrayacağını söyleyerek, oluşacak yeni düzende çıkarı maksimize etme arayışıdır.

“Siyasal kültürün dış politikaya etkisine yeniden baktığımızda; değişen siyasal kültür, karar vericilerin farklı ve yeni politikalar gütmesine izin vermiştir. 1990’lardan itibaren, çok taraflı ve çok boyutlu dış politika planlanabilmektedir. Özellikle AK Parti’nin komşularla sıfır sorun politikası, pro-aktif diplomasi ve

30 Ramazan Kılıç “İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye’de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Uİ Dergisi 13-52(2016) dergipark.org.tr (Erişim 21.08.2020)

medeniyetler ittifakı gibi dış politika ilkeleri, mevcut siyasal kültür ilkelerine/anlayışına uygundur³¹.”

90’lardaki birinci dalgada soydaşlar siyaseti daha baskındı. Yurtdışında, komşu ülkelerde kalan soydaş uyruklara yardım konsepti öne çıktı, bunun iç kamuoyunda nakıs bulması kolaylıkla gerçekleşti. Uluslararası alanda merkeze yerleşen insan hakları söylemi ve insani amaçlı dış müdahalenin gündeme gelişi de bu çizginin meşruiyet zeminini genişletti. İnsani müdahale devletlerin egemenliklerinde tamamen sınırsız olamayacağının ve kendi vatandaşlarına karşı fiillerinin de uluslararası toplumun müdahalesine açık olacağının ilanındır. Bosna vakası bu yolla Türkiye’nin soydaş siyaseti ile uluslararası konjonktürün kesiştiği bir zemin teşkil etmiştir. Osmanlı mirası söyleminin ikinci dalgası ilkiyle ortak yönleriyle beraber daha bölgesel liderlikçi izler taşımaktadır. Türkiye model ülkedir görüşü Ortadoğu’da eski Osmanlı toprakları olan devletlere yönelik temel bir söylem olarak benimsendi. Adriyatik’den Çin Seddi’ne Türk Dünyası söylemi de 90’larla birlikte dünyada statükonun değiştiğinin ve buna uygun yeni bir dış siyaset kurmanın tanımıydı. Buna göre yeni Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler öne alınacaktı. Bu jeopolitikçi söylem eski Osmanlı coğrafyası tanımlamasına tam oturmaz; Türki Cumhuriyetler, yani Orta Asya eski Osmanlı coğrafyasına ait değildir. Çin Seddi başlığı daha çok Sovyetler Birliği’nin geri çekilmesi ile oluşan boşluğu değerlendirmek ve bu alanlarda Rusya ve İran ile yarışmak manasındadır. Fakat Çin Seddi’nin aksine Adriyatik’ten Kafkasya’ya kadar olan bölge yani eski Osmanlı coğrafyası nüfuza daha çok imkan verecekti.

Kafkasya ve Balkanlar köken olarak Türkiye içindeki nüfusla soydaşlık barındırmaktadır. Bu şekliyle Bosna-Hersek’den Abhazya’ya kadar olan coğrafya Türkiye için doğal bir nüfuz alanı olarak değerlendirilebilecektir.

”Doksanlar Türkiye’si kimi zaman onayla kimi zaman eleştiriyle, çeşitli alanlarda ve bölgelerde liderliğe soyunmuş bir ülke olarak değerlendirildi. Türkiye’nin Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası’nın ve Balkanlar’daki Müslüman nüfusun liderliğine oynadığı sıklıkla dile getirildi. Türkiye’nin liderliğini onaylayan ya da

31 Ertan Efeğil, “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi”, gaziakademikbakis.com (Erişim 16.09.2020)

eleştirenlerin ortak noktası, Türkiye'nin liderlik rolü üstlenebilecek kadar güçlü bir ülke olduğunda hemfikir olmalarıydı³².”

Türkiye, NATO konsepti ile Soğuk Savaş'ın iki blokundan birinin parçası olmuştu. Fakat Soğuk Savaş'ın bitimiyle bölgesel bir güç olarak işbirliği ve kalkınma adına yeni ortaya çıkan komşuları ile farklı ilişkiler kurmayı hedefleyecekti. Sınırlar değişmese de komünizmin yıkılmasıyla özellikle Romanya, Bulgaristan gibi Balkan-Karadeniz ülkeleri ile ikili ilişkilerin boyutu tamamen değişecekti. Bu iki ülke de soydaş nüfusu barındırmaktaydı. Bu dönem üç bölgede savaşları beraberinde getirmiştir: Ortadoğu'da Körfez Harbi, Balkanlar'da Bosna Savaşı ve Kafkasya'da Abhaz-Gürcü, Çeçen-Rus Azeri-Ermeni Savaşları yaşanmıştır. Bu çatışma alanlarının Türkiye ile tarihsel ve coğrafi bir yakınlık taşıdığı nesnel bir gerçekliktir.

Savaşlar, parçalanmalar, işgaller yüzyılın başındaki donmuş sorunların uzamında patlak vermiştir. Değişim dönemi idari yapısı ve sınırları değişen ülkelerde kökten bir yıkım yaşattı. O dönem bu başlıktaki iki ülke Yugoslavya ve Sovyetler Birliği idi. Her ikisi de Türkiye'nin dış siyasetinde önemli yeri olan ülkelerdir. Türkiye'nin durumuysa çevresindeki coğrafyanın ve dünyadaki dengenin değişmesiyle kendi vizyonunun ve dışarıdan kendisine atfedilen imajının değişmesine bir örnek olabilir. Buna göre dört tarafı düşmanla çevrili ülke vizyonu eskide kalmış, Soğuk Savaş'ın getirdiği bir konsept olarak görülmüş ve yeni dönemde sınırların açılması, dünyadaki piyasa rüzgarı gibi etkenlerle daha liberal bir siyaset anlayışı kendine alan açmıştır.

“İki çokuluslu sosyalist federasyonun, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucunda Türkiye de kendisini istikrarsızlıklar ve belirsizliklerle dolu yeni uluslararası ortamda, yeni sorunlarla ve yeni olanaklarla karşı karşıya buldu. Yeni bağımsız komşular, unutulmuş soydaşlar, yeni ortaya çıkmış kardeş cumhuriyetler ve yeni dönemin alamet-i farikası olan etnik ve bölgesel çatışmalar, hepsi birden neredeyse bir anda Türk dış politikasının ilgi alanına dahil oldular. Hem uluslararası sorunlar hem de dış politika, Türkiye'de kamuoyu tarafından da belki hiç olmadığı kadar çok tartışılır oldu³³.”

32 Şule Kut “ Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”, *En Uzun Onyıl* der.Gencer Özcan (İstanbul:Boyut,1998), 56.

33 A.g.e. 45-46.

Kafkasya’da ve Balkanlar’da komünist rejimlerin yıkılışı Türkiye’nin ait olduğu kampın zaferi ve yeni alanların açılması olarak değerlendirildi. Değişim dönemlerinde fırsat algısı daha çok öne çıkmaktadır. Fırsatlar ve idealler arasında bir denge gözetilmektedir.

Sosyalist düzeni korumak ve yaymak Sovyetler Birliği’nin, kapitalist dünyanın liderliği ABD’nin gündelik hayata yansıyan ve her kıtaya iz bırakan iki süper güç kimliği olmuştu. Bu iddialar doktriner yanları olduğu gibi, askeri bir gerçeklikle sürekli canlı olmuştu. İki gücün birbirini dengelediği ve bir güç dengesinin olduğu andaysa realizmin öngördüğü şekilde real-politik baskın çıkararak idealin-doktrinin yerini çıkarlar olarak rekabetin donması durumu oluşmuştu. Kutuplardan biri yıkılıncaysa bu kez dengenin altında saklı kalmış tüm dondurulmuş başlıklar tekrardan yüzünü göstermiştir.

1.2.2. Kimlik İnşasında Söylem ve Öz

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı’nın devamı olan, mirasçısı olan bir devlettir. Tarihsel süreklilik kopmamış; arada devletsiz bir dönem yaşanmamıştır. Fakat toprak kaybı nüfus değişimi ve idari sistemin değişimi ile başkalaşmış bir ülke kimliği taşımaktadır. Türkiye her zaman Doğu-Batı tartışmasının odağında yer almış bir ülkedir. Ülkelerin çoklu kimliği vardır. Bu kimlik kendini tekrar tekrar yeniden üretir. Askeri tercihler ve güç dengesinde yer alınan taraf, kimlik tanımında öne çıkmaktadır. Kimlik; hayali imgesel bir boyuttan daha somut bir boyuta ancak bu askeri ve ekonomik pozisyon ile taşınmaktadır. İnşacılık teorisi ülkelerin içinde yer aldıkları paktlara çokça önem atfeder. Ülkelerin yürüttüğü dış siyasetin en çok uluslararası kuruluşlara üyeliklerinden okunabileceğini, dolayısıyla kimliklerinin de en çok bu yolla belli olacağını söyler. “Konstrüktivist yaklaşımlar, kurumlar çıkarları dönüştürür şeklindeki liberal teze mesafeli değildir. Buna göre uluslararası organizasyonlar ülkelerin kimliğini ve çıkar anlayışını değişime uğratar³⁴.”

Kimliğin hem rasyonel hem pragmatist bir yönü vardır. Geçmişten gelen ama yeniden tekrar inşa edilen bir olgu olduğu kabul edilmektedir. Çıkara ters bir kimlik inşa edilmez. Değişen çıkarlara göre kimlikler revize edilir. Özellikle Medeniyetler Çatışması neo-liberal dönemin açılışında merkeze oturan iki paradigmadan biri olarak kimlikçi yaklaşımların önünü açmıştır. Diğeriyse Tarihin Sonu’dur. Tarihin Sonu ve

34 Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics” www.researchgate.net International Organization 46:2 (Spring 1992). (erişim 05.09.2017), 1-2.

Medeniyetler Çatışması ortak bir varsayımdan yola çıkmaktadır. Buna göre liberalizm ve piyasa artık tartışılmaz iki olgudur; zafer kazanmıştır. Piyasa her zaman savaşı değil barışı getirir. Artık tek bir rekabet kalmıştır. Bu da kültürler ve medeniyetler arasındaki yarışdır, rekabettir, çatışma ihtimalidir. Artık iki kutuplu sistem olmadığına ve kapitalizm muzaffer olduğuna göre ülkeler arasında kültür temelinde ayrımlar olacaktır. Buna göre temel çatışma medeniyet havzaları arasında olabilir; sistemler arasında olan bitmiştir.

“Sosyal teori ve uluslararası ilişkiler disiplini içinde kültürel yaklaşımların önemli bir yeri vardır. Weber'in dünya zevklerinden uzak durmanın kapitalizmin gelişimi üzerindeki etkisine olan inancından, Hungtinton'un Medeniyetler Çatışması'na kadar, uluslararası etkileşimlerin doğasını ulusların aralarındaki kültürel farklılıklar açısından açıklamaya çalışmak, gerek akademik gerekse daha geniş çevrelerde ortak bir gelenek haline gelmiştir. Bu çerçevede, bazı kültürler, diğerlerine kıyasla daha fazla ya da daha az asker ruhlu, çalışkan ya da akılcı olarak görülmüştür³⁵.”

Medeniyetler Çatışması paradigması temel alındığında komünizm-kapitalizm çatışması mutlak bir çatışma olamaz. Birinin yitimi söz konusu olduğunda çatışma ortadan kalkacaktır. Soğuk Savaşın bitimiyle böyle olmuştur. Fakat S.S.C.B deneyimi tarihe karışsa da Rusya ve Rus devlet kimliği ayakta kalmaya diretecektir. Böylelikle esas olan Rus medeniyet kimliğidir; Sovyetler Birliği bir duraktır. Çin, Çin medeniyeti ve devleti olarak esastır; komünizm bir duraktır. Bu paradigma ve yükselişe geçen kimlik gündemi Türkiye'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarına da konu olur. En bilinen ve ilklerden olan çalışma, daha sonraki yıllarda dışişleri bakanlığı ve başbakanlık yapmış olan Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyetlerin Ben İdraki adlı makalesidir.

“Sovyet kimliğinin Rus kimliği karşısında tutunamaması da, tarihi zeminden koparılmış batı-eksenli seküler Türk kimliğinin, İslam medeniyetinin unsurları ile bezenmiş ben-idrakini, merkezi otoritenin gücüne ve iradesine rağmen bir türlü tasfiye edememesi de; medeniyet ben-idrakinin siyasi irade ile tayin edilmesinin imkansızlığındandır. Tarihi kınılma öngören devrimci retorikler eski ben-

35 George Welton - Wolfango Piccoi, “Konstrüktivizme Yönelik Problemler”, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, der. Ayhan Kaya - Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003), 79.

idrakinden daha güçlü alternatif ben idrakleri oluşturmadıkları sürece total bir medeniyet aktarımı gerçekleşemez³⁶.”

Burada Ben İdraki yerleşik olan, bir Öteki'ye ihtiyacı olmayan neredeyse doğal bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Modern-devrimci kimlik siyasetlerinin ise bir Öteki'ye ve kurguya ihtiyaç duyduğu eleştirisi vardır. Böylelikle Osmanlı kimliği doğal ve kuşatıcı bir ideal olarak ortaya konur. İçerideki ve dışarıdaki tüm kimlik tartışmalarında olumlu model olarak resmedilir. Medeniyetler Çatışması tezine göre ve genel olarak Batılı literatürde Türkiye, İslam medeniyet havzasının bir parçası olarak görülmektedir. Bu bakışla Türkiye'nin kimlik olarak ayrı müstakil bir medeniyet olarak anılması zorlaşır; fakat İslam medeniyet havzasının da lideri olarak tanımlanması yine bu yolla olur. Bu liderlik de Osmanlı mirası ile mümkün olabilecektir. Türkiye'yi İslam havzasının lider bir aktörü kılmak ancak havzanın hakimiyetini elinde tuttuğu Osmanlı dönemi mirasını öne çıkarmakla mümkündür. Böylelikle Osmanlı kimliğinin yeniden olumlanması, gerekli görülmesi ve kaçınılmaz olduğu gibi bir siyasi söylem oluşmuştur. Geçmişten bugüne bu mirası taşımak, özellikle dış politikada yeni bir kimlik inşa etmeyi düşündürmektedir. Kimlik siyaseti farklı yaklaşımlarla oluşmakta ve ele alınmaktadır: Özcü yaklaşım, inşacı yaklaşım araçsal yaklaşım.

“Özcü yaklaşımlar siyasi kimliklerin kültürel bir temele dayandığını ve bu temelden bağımsız olarak gelişemeyeceğini savunur. Dolayısıyla devlet kimliklerini ve ulusal kimlikleri barındırdıkları halkların din, etnisite gibi verili özelliklerine dayandırır. En bilinen örneği Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması adlı eseridir. Özcü yaklaşımda siyasi kimlikler verili ve sabit bir kültürel temele dayanmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği bir Hristiyan klübüdür yaklaşımı ister birlikçe ister birliğe karşıt olarak yapılsın böyledir. İnşacı yaklaşımlar da kimliğin önemine vurgu yapar, fakat kimliğin verili olmadığını, zaman içinde aktörlerin kendilerini nasıl tanımladığına ve bu tanımlamaların diğerleri tarafından ne dereceye kadar kabul edileceğine göre değişeceğini söyler. Siyasi kimlikler sosyal ve siyasal süreçler sonucu şekillenir. Araçsal yaklaşımla kimlik siyasi elitler tarafından siyasi emellerine destek ve meşruiyet kazandırmak için şekillenir³⁷.”

Araçsal ve inşacı yaklaşımlar arasında gel-gitler olacaktır. Birbirine yaklaştıkları yerler vardır. Bazı ince farklarla ayırt edilirler. İnşacı kimlik yaklaşımında kamuoyu da bahse

36 Ahmet Davutoğlu “Medeniyetlerin Ben İdraki” *Divan İlmi Araştırmalar*, Yıl:2 sayı:3(1997-1), 12.
37 Rumelili, “Kimlik”, 377-378.

konudur; toplumda iyice yerleşmiş ve yaygın olarak toplumca taşınan bir kimlik söz konusudur. Araçsal yaklaşımlar ise liderlerin o anki çıkarlarına hizmet etmekte, daha çok bir iktidar aracı olmaktadır. Tabana inmesi, bir davranış olarak toplumun kültüründe taşınması söz konusu değildir. Özellikle Avrupa Birliği üzerine yapılan tartışmalarda bu çokça görülmüştür. Avrupalılık nedir, ulusal kimlikleri aşan yeni bir kimlik inşa edilebilmiş midir, bir ruh mudur, toplumların antropolojisine kazınmış mıdır soruları 1990’lardan 2010’lara değin Batıda popüler bir başlık olmuştur. Özellikle Avrupa Birliği süreci 90’lı yılların sonundan itibaren yeni bir dalga olacak şekilde tekrar kimlik bahsini zinde tutmuştur. Böylelikle kimlik konusu gündemde olduğu sürece uluslararası ilişkiler teorisi içinde inşacılık tez üretmeye devam edegelmiştir.

“Avrupa kimliği üzerine araştırmalar, aynı zamanda uluslararası kolektif kimliklerin kendi dışındaki diğer kimliklerle kurduğu ben/öteki ayrımlarını irdelenmiş ve bu açıdan da inşacı kimlik kuramlarının gelişmesini sağlamıştır. Kolektif kimliklerin diğer kimliklerle kurduğu ilişki, liberal ve eleştirel inşacı teorisyenler arasında tartışma konusudur. Eleştirel inşacı teorisyenler, post-yapısalcı düşünceye dayanarak devletlerarası kolektif kimliklerin de, tüm diğer kimlikler gibi, farklılık ve ben/öteki ayrımı üzerine inşa edildiğini savunurlar. Hatta eleştirel inşacı teorisyenlere göre kimlikler bu ayrımları ortaya koyan farklılaştırma ve ötekileştirme pratikleri sayesinde var olur. Dolayısıyla ulus-üstü kolektif kimlik oluşumu aynı ulusal kimlikler gibi kendisini öteki kimliklerden ayıran ve onları farklılaştıran/ötekileştiren bir süreçtir. Liberal inşacı teorisyenler ise diğer kimliklerden farklılaştırma pratiklerinin kolektif kimlik inşasında oynadığı rolü vurgulamaktan kaçınmışlar bunun yerine kolektif kimliğin kendi kendini teşkil etme özelliği ve iç dinamikleri sebebiyle bir öteki’nin varlığını gerektirmediğini savunmuşlardır³⁸.”

Rasyonalist yaklaşımları da olsa, inşacılık eleştirel-yenilikçi teorilerden izler taşıyan bir yaklaşım olarak düşünülür. Büyük müstakil bir teori olarak değil daha çok bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır.

“Konstrüktivistler-inşacılar- rasyonalistleri eleştirirken aktörlerin çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini anlamanın uluslararası siyasi olguları açıklamak için oldukça

38 Bahar Rumelili, “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımcılık ve Vaatler” Uİ Dergisi 12-46 (2015) <https://dergipark.org> (erişim:14.09.2021), 7.

önemli olduğunu belirtirler. Konstrüktivistler, aktörlerin kendi çıkarları peşinde koşma fikrine karşı değildir, fakat bu aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve çıkarların ne şekilde belirlendiğini anlamadan bunun bize pek bir şey söylemeyeceğini iddia etmektedirler³⁹.”

İnşacılığın temel ilgisi kimliktir. Büyük kuramlardan realizmi de tamamen reddetmemektedir; çünkü kimlik mutlaka bir çıkarı yani ulusal çıkarı işaret edecektir. Fakat ülkenin kimliğinin, ona bağlı olarak ortaya çıkan çıkarın sistemdeki anarşinin uluslararası ortamın, hepsinin birden devingen ve konjonktürel olacağını ve sürekli bir oluş içerisinde olacağını varsayması ayırt edici vasfıdır.

“İnşacılık kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne taşıyan ABD’li akademisyen Nicholas Oluf diğer sosyal bilimler alanlarında yapılan çalışmalardan da yararlanarak, tüm sosyal gerçeklikler gibi uluslararası ilişkilerin de insanlar tarafından inşa edilebileceğini vurgulayarak disiplinde çığır açtı. Fakat disiplin içinde bu yaklaşımın adının daha fazla duyulmasını ve farklı vaka analizleriyle uygulanmasını sağlayan isim de Alexander Wendt olmuştur. İnşacılık çalışmalarında ele alınan en önemli konulardan biri aktör-yapı arasındaki ilişkidir. Bazı yaklaşımlar aktör düzeyini bazı teoriler yapıyı merkeze koyar. İnşacılık aktör-yapı ilişkisine yeni bir boyut getirir. İki unsuru birbirinden ayırmaz. İkisinin birbirini etkileşim yoluyla zaman içerisinde karşılıklı olarak oluşturduğunu söyler.⁴⁰”

İnşacılık sosyal yönü hatırlatma yaklaşımıdır. “Konstrüktivist düşüncenin ana görüşü dünyada insani eylemlerden bağımsız kaba gerçekler, bir de varlığını sosyal anlaşmalara borçlu olan sosyal gerçekler olduğudur⁴¹.” Wendt’e göre kimlik inşasında maddi çıkar kadar sosyal yönler de öne çıkacaktır. Sosyal yönler bir devletin dış politika araçlarından propaganda ile görünür olur. Fakat bu icra edilen propagandadan çok, devletin var olan yerleşmiş kimliği ile yaşayan doğallığınca olan, zorlama ve kurmaca bir yön taşımayan konumudur.

Sosyal yön ülkelerin geçmişlerinden gelip bugününe taşınan devlet kimliğinde görünür olmaktadır.

39 C.Reus-Smit “Konstrüktivizm” *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Edisyon (İstanbul: Küre Yayınları,2012), 295.

40 Demirtaş, “İnşacılık”, 157-158.

41 Chris Brown ve Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, çev.Arzu Oyacıoğlu (İstanbul: Yayınodası 2008), 43.

“Neo-neo klasik teori işbirliğinin -eğer yapılabilecekse- anarşi koşulları altında egoistler arasında yapıldığını varsayar. Söz konusu aktörlerin kimliğinin hiçbir önemi yoktur. İşbirliğine teşvik eden normların; amacın (güvenlik) belli ve bütün aktörler için aynı olduğu bu süreçte hiçbir etkisi yoktur. Konstrüktivistler bu denklemdeki bütün maddelere karşı çıkar. Onlara göre kimlik önemlidir. Mesela A.B.D’nin Kanada ve Fransa’yla ilişkileri, Mısır ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerinden yalnızca güvenlik nedenleri yüzünden değil, ilk ikisi A.B.D ile ortak bir kimliği paylaşırken diğer ikisi paylaşmadığı için de farklıdır⁴².”

Ülkelerin sosyal kimliği her an yapılıp bozulamaz. Kendi halkında içkinse ve dışarıdan da öyle görülüyorsa inşa edilmiş sayılmaktadır; değil ise araçsal kimlik düzeyinde kalmış olur. Bu sosyal yön maddi olarak da ölçülebilir; maddi göstergelerle endekslerle sınılanır; görüntüleri gündelik hayatta somut olarak araştırılabilir. Bir ülkenin pasaportunun değeri, bir ulusun dünya üzerinde algılanışı bu sosyal yönlerdendir. Spor sanat, moda yumuşak güç unsurları olarak hep bu başlık altında anılır ve artık teorilerce önemsenir. Bu sosyal yön bazen maddi değildir. Kazanç dengesi gözetilmeksizin icra edilebilir. Askeri, sınai yatırımların zararına sürdürülebilir olması mümkün değilken sosyal yöne yatırımında bu mümkündür.

İnşacı yaklaşıma göre devletin sosyal yönü maddi yönü kadar önemlidir. Bu olgu uluslararası ilişkiler alanında kendine belli edecektir. Devlet; realizm ve marksizm gibi büyük totalist yaklaşımlarda olduğu gibi salt ait olduğu askeri kamp ile tanımlanmaz. Soğuk Savaş döneminde tanımlamalar o şekilde gerçekleşmiştir. İlgili dönemden bir tablo gibi batılı yayınlarda Galata Köprüsü için Avrupa’nın sınırı ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanım dünyadaki iki kutuplu askeri denge sisteminin bir sonucudur. Soğuk Savaş ve NATO aidiyeti Türkiye’yi Batıya dahil etmişti. Atatürk devrimlerinin modernist laik doğası dahi Türkiye’ye böyle bir vasıf vermemişken, NATO aidiyeti ile oluşan hava bunu sağlamıştı. Bu sosyal bir yön değildi. Hakim teorilerin öngördüğü şekilde ait olunan askeri pakt yoluyla maddi bir yöndü.

Soğuk Savaş sona erdiğinde, bu kez sosyal boyut üzerinden doğulu-batılı tanımlamaları yapılageldi. Buna göre Türkiye artık batılı değildir; Doğu-Batı arasında köprüdür. Özcü yaklaşımlar bu alandaki tartışmalarda en önde yer alır. Özcü anlatılar sıklıkla milli romantizme içkindir. Örneğin kendini Batının kapısı, sınır bekçisi ilan etmiş Sırp ve

42 A.g.e. 44.

Yunan milliyetçilikleri hep Osmanlı'nın-Türkiye'nin bittiği yerden başladıklarına atıf yaptı. Bu milliyetçileri tarihi dönemeçlerde destekleyen batılı büyük güçler de olagelmıştır. Fakat bu dış politik pozisyonlar da değişime uğrayabilir. Konjonktürel değişiklikler defaatle kendini gösterir. Türkiye gibi Avrasya havzasındaki ülkeler için bu durum çok daha fazla olagelir. Jeopolitiğin baskısı burada kimliği hem sürekli bir mesele kılar, hem de konjonktürel olarak sık sık değişime uğratar. İnşacılık bu noktada sabit çıkarın ve kimliğin olamayacağını söyleyerek liberal teori ile yakınlaşır. Liberalizm , uluslararası örgütler ve işbirliği yoluyla ülkelerin yeni kimlikler edinebileceğini söyler. Kimlik inşasında ülkenin uluslararası sistem içindeki konumunu diplomatik bünye dışarıda savunurken, iç kamuoyunda da oydaşma aranır. Bu iki hedefin de real konjonktürden bağımsız olması mümkün değildir. Bu manada orta yolcu bir yaklaşım olarak addedilen inşacılık zemin kazanır. Gerçeklerden bağımsız bir maceracılık olmadığını veya tersine güce teslim olmuş bir iddiasızlık olmadığını; ikisi arasında rasyonel olarak açıklanabilecek bir yerde durduğunu savunur. İki uç arasında salınan bir ortalamada kimliğin inşa edildiğini söyler. “İnşacılar uluslararası ilişkilerin toplumsal boyutlarını vurgular ve normların, kuralların, dilin bu düzeyde ne denli önemli olduğunu gösterirler⁴³.” Söyleme vurgu yapılması daha ileri biçimde post-yapısalcılıkta merkezdedir. “Postyapısalcı yaklaşıma göre sosyal ve siyasal gerçeklikler dil ve söylemlerle doğrudan bağlantılıdır. Sosyal ve siyasal gelişmeler söylemlerin eylemlere dönüşmesi ile birlikte kurgulanır⁴⁴.” İnşacılık akımıysa kendi orta yolcu çizgisini korumak ister. “Konstrüktivistler ayrıca kendilerini postmodernizmden ayırtırmaya ve ana akım bilime bağlı oldukları konusunda ikna etmeye çalışırlar⁴⁵.”

Kimliğin, siyasetin, tarihi mirasın oluşturduğu alan; inşacılıkça her zaman en öncelikli yere sahip olan sosyal olan'la çakışır. İnşacı yaklaşım söylem analizini sıklıkla kullanarak sosyal olanın izini sürer.

“Söylem analizi, 1980’lerden itibaren özellikle inşacı ve eleştirel uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından çok tercih edilen bir ampirik analiz yöntemi haline gelmiştir. Söylem analizine farklı teorik açılardan yaklaşan akademisyenler,

43 K.M.Fierke “İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Tim Dunne vd. çev.Özge Kelekçi (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları,2016), 201.

44 Kardaş ve Erdağ “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”, 386.

45 Michael Barnett, “Tarihsel Sosyoloji ve Konstrüktivizm: Yabancılaşmış Bir Geçmiş, Birleşmiş Bir Gelecek” *Uluslararası İlişkilerin Tarihsel Sosyolojisi*, Stephen Hobden ve John M.Hobson, çev.Mervenur Lüleci Karadere (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları,2015), 152.

söylem analizi araçlarını çeşitli biçimlerde –bazıları daha esnek, bazıları ise daha sistematik olarak– kullanmaktadır. Genel anlamda söylem sorgulanmadan genel kabul gören anlam yapılarını ifade eder. Foucaultcu yaklaşımda söylem, neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini belirler, özneler yaratır, kimlikler atfeder, rasyonel olanla olmayan ve meşru olanla olmayan eylemler arasında sınırlar çizer. Örneğin Avrupa konusundaki söylem, Avrupa hakkında söylenebilecek ve söylenemeyecekleri, kimin Avrupalı olup olmadığını ve kimin Avrupa hakkında konuşup konuşamayacağını belirler. Bu anlam yapılarını belirlemek amacıyla söylem analizi, söylemsel pratikleri—örneğin Avrupa hakkında ne söylendiğini–inceler⁴⁶.”

Tarihi miras dolayımında oluşmuş doğallaşmış refleksler, toplumun kültürüne işlenmiş kodlar söylem analizinin başlıkları arasındır.

“Söylemler sosyal düzeyde mevcuttur. Söylem, anlamı inşa eder ve böylelikle toplumlar mevcut semboller ve anlamlar arasında bağ kurar. Bu yolla toplumlar konular olaylar ve olgular üzerinde nasıl düşüneceklerini ya da iletişim kuracaklarını söylemler üzerinden kazanır.(Potter, 1996) Gee (1999)’e göre dil kullanımı nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun daima siyasal bir içeriğe sahiptir. Çünkü dil onu kuşatan sosyal dünya ve o sosyal dünyanın ideolojileri tarafından sarmalanmış durumdadır. Söylem çözümlemesinde ana amaç anlamlandırma ya da yorumlamadır. Belirli bir soruyla ilgili kesin yanıtlar verme yerine var olan bilgiyi, düşüncüyü ve duyguyu genişletmek, inanç tutum ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığı ve iletisini tarihi ve sosyal bir bağlam içinde değerlendirmektir. Eğer toplumsal sorunlara yönelik, ideolojik ya da politik bir çözümleme yapılması amaçlanıyorsa eleştirel söylem analizi kullanılmaktadır. Van Dijk’in aktardığı şekilde; Fairclough ve Wodak eleştirel söylem analizinin ana ilkelerini şu şekilde özetler: Söylem toplum ve kültürü meydana getirir. Söylem ideolojiktir. Söylem tarihidir⁴⁷.”

90’larla birlikte girilen konjonktürde tarihsel kimlik siyasetinin, dolayısıyla Osmanlıcı yaklaşımların rasyonel bir zemin bulduğu söylenebilir. Osmanlı mirasını dış politikada etkin kılmak isteyen karar alıcılar genel olarak inşacı-rasyonel kimlik yaklaşımına uygun bir portre çizer. Dönemin kodlarını veren Bosna Savaşı gibi köşe taşı bir vakada

46 Senem Aydın Düzgüt, “Söylem Analizi ve Uluslararası İlişkiler”, <https://kureselcalismalar.com> (erişim 22.08.2021)

47 Hilal Çelik ve Halil Ekşi, “Söylem Analizi”, Eğitim Bilimleri Dergisi, 2008 <https://dergipark.org.tr> (erişim 07.09.2021), 16.

dış politik bir konunun iç kamuoyunda da kuvvetli bir sosyal etkileşim ortaya çıkardığı görülür.

1.3. Osmanlı Mirasçısı Çizgiler

Kimlikler daha çok konjonktürün sunduğu imkanlarla şekillenmektedir. Örneğin Türkiye'nin Türk dünyası lideri olma girişimi Sovyetler Birliği dağılınca fiile dökülmüş bir siyaset olmuştur. Bu hedef 90'lı yılların ilk yarısını kaplamıştır. Fakat Türkiye eski Sovyet coğrafyası olan Türk Cumhuriyetleriyle ilişkisini derinleştirse de, idealize edilen sıçrayış gerçekleşmemiştir. Bu idealin ismi karar alıcılarca Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası olarak ifade edilmiştir. Bu formül eski Osmanlı coğrafyası olan Balkanlar'dan başlayıp yeni bağımsızlığa kavuşan Türki Cumhuriyetler'e- Orta Asya'ya ulaşan bir çizgidir. Dış dünyadan da Türkiye için böyle bir vizyonun açığa çıktığına dair ifadeler olagelir. Bu noktada kimliğin, yeni vizyonların tanınmasında ve gerçek kılınmasında üçüncü gözlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Kimlik sadece aktörün kendi ifadesiyle sağlaması yapılan bir olgu değildir. Dış dünyanın, bölge ve dünya ülkelerinin de bu kimliği ilgili ülkeye dışarıdan atfetmesiyle kimlik inşası tam olarak gerçekleşmektedir. Bu faktör eksik olduğunda kimlik tek taraflı bir ilan ve iddia olarak kalacaktır. Bu durum kimlik konusunda araçsal yaklaşım olarak tanımlanır. Araçsal yaklaşımda kimlik karar alıcılarca siyasi emellerine destek bulmak ve meşruiyet kazandırmak için araç edinilir ve çoğu kez iç siyasette kullanılmak içindir. İnşacı kimlik yaklaşımı ise kimliğin sadece siyasal liderlerin istemlerine bağlı olarak değil sosyal bir sürecin sonucunda karşılıklı çoklu bir etkileşimden oluştuğunu varsayar. Özcü yaklaşımlarda siyasi kimlikler verili ve sabit bir kültürel temele dayanır. Buna göre genellikle ırk, din, dil bir ülkeye daimi kimliğini verir. Bu kimlik değişmezdir. Ülkenin varlığı bu kimlikle kaimdir. Özcü yaklaşımlar bu kimliği genellikle karşıt kutbuyla, bir Öteki ile tanımlar. Bütün kimliklerde az ya da çok bir Öteki algısı vardır. Çift kutuplu dünyada kimlik siyasetinin üzerini örtülmüştür. İki kutup dinle, ırkla değil, bir ideolojik çatışmayla oluşmuştur. Sistemdeki kutuplar aktörlerin öz kimlikleri ile değil tuttukları yol ile tanımlanmıştır.

A.B.D, kendini dünyaya özgürlükler taşıyan bir millet olarak ifade eder. Millet kavramı ABD'de ülke manasında da kullanılmaktadır. Avrupa tarihindeyse ülke denilince millet değil daha çok devlet anlaşılır. Ülke kavramını bazen millet kelimesi ile ifade eden

A.B.D ise fiiliyatta, yegane aktör devlettir; tek kimlik yurttaşlık kimliğidir tablosunu en çok yansıtan ülkedir. Son derece liberal iç dinamiklerine rağmen A.B.D’de hiç bir kimlik anayasal olarak ele tanınmaz. Gündelik dilde yaygın olarak A.B.D için çok-etnili çok-dinli deniyorsa da, A.B.D’de hiçbir etnik ve dini kimliğin hukuki zeminde tanınmış resmi bir siyasi varoluşu ve kotası yoktur. A.B.D, Birleşik Devletler ismini taşısa da bunlar dünya ortalamasına göre eyalet konumundadır. Üçüncü milletler A.B.D içindeki herhangi bir eyaletin kimliğini ayırt edemez. Dış politika kimliği tamamen A.B.D ismi altında olduğu gibi sosyal-siyasal kimlik de tamamıyla tek millet olarak algılanır. Bu durumun istisnası liberal dünyadan değil sosyalist ülkelerden çıkmıştır. Doktrin resmi olarak gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya buna birer örnektir. Bu modelde kimlik tamamen eşit şekilde dağıtılmıştır. Yugoslavya çatı olarak inşa edilmiş bir kimlik olurken, altında Sırp, Hırvat Müslüman kimlikleri tanınmıştı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nde devletin ismi hiçbir coğrafi veya ırki gönderme olmaksızın tamamen komünist ideale atıf yapmıştır. Sosyalist sistem tek parti içinde olmak kaydıyla her iç-cumhuriyet Belarus’dan Tacikistan’a kadar bir kimlik alanı bırakmıştı. Bu kimlikler dışarıdan da ayırt edilebilir. Fakat dış politikada uluslararası ilişkilerde bunların da bir yansıması yoktu.

Türkiye Cumhuriyeti ise imparatorluk sonrası kurulan ulus-devletlerin bir örneğidir. Onu diğerlerinden ayıran ve mirasçı kılan, kopan parçalardan değil, geriye kalan asli parça üzerinde kurulmuş olmasıdır. Kopan parçalardan Suudi Arabistan’dan Arnavutluk’a çok çeşitli ulus devletler kurulmuştur. Bosna-Hersek ve Makedonya çok-uluslu Yugoslav Devleti’nin parçası olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’ni mirasçı kılan, yıkılan devletin devamı olarak ara vermeden kurulmuş olması ve idare sistemi değişse de devletin merkezini devralmış olmasıydı. Böylelikle Türk kimliğinin Türk devlet kimliği ile oluştuğunu söyleyebiliriz. Türk kimliği süregelen ve aktarılan devlet kimliğinde içkindir. Amerikalı tarihçi Justin Mc Carthy Türk milletinin savaşlar içinde şekillendiğini⁴⁸ ifade eder. Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet’e geçişteki yoğun savaşlar ve hızlı sınır değişiklikleri hafızayı belirlemiştir. Bu yolla Osmanlı mirası kimliğe içkin hale gelir. Türklük etnik bir kimliği değil, daha çok devletin reflekslerini devralmak olarak değerlendirilir. Bu anlatımla devletin çekildiği yerlerden gelen kimlikleri ihtiva eder. Balkan, Kafkas, Kırım kimliklerini direkt kendinde barındırır.

48 Justin Mc Carthy, *The Ottoman Turks* (London and New York:Longman, 1997), 388.

Daha ikincil olarak Türkmen Kürt ve Arap nüfus üzerinden Suriye ve Irak dahilinde akrabalık izleri taşır. Böylelikle Osmanlı'dan miras şekilde Türk devlet kimliği jeopolitik ve tarihsel bir kimliktir denebilir. Bu kimlik dahilince Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi daha önce Osmanlı toprağı olmuş hinterland olarak tanımlanan yerlerde Türkiye'nin bölgesel güç, rol model olarak nüfuz politikaları gütmesi hedeflenir. Eski Sovyet coğrafyası olan Türk Cumhuriyetleri'nde ise böyle bir zemin mevcut değildir sonradan Türklük üzerinden kurulmak istense de üretilmemiştir. Bu sonuç Osmanlıcılığı, Türkçü-Türk dünyacısı tezlerle karşı güçlendirir. Osmanlı mirasına sahip çıkma fikri liberalizmden İslamcılığa kadar geniş bir yelpazede kendine yer bulmuştur. Fakat liberal, milliyetçi ve İslamcı çizgiler arasında nüanslar vardır; bazı başlıklarda makas çokça açılır. Komünizm sonrası ilk dönemde liberal tarz etkinken, İslamcı yorumlar son devrede Arap Baharı döneminde etkin olmuştur. İlk dönem Bosna Savaşıyla, son dönemse Suriye Savaşıyla resmedilebilir.

“Türkiye’de 1990’lu yıllarda dışarıdan gelen değişimin de baskısıyla dış politikada değişim tartışmaları yaşanır. Bazen ulusalcı bazen İslamcı kimlik siyasetleri kendine yer arar. Türk dış politikasında kimlik tartışmasının doğal bir uzantısı olarak Batılı bir Avrupa yönelimi, daha ulusalcı bir Orta Asya yönelimi, islami referansları daha ağır basan bir Ortadoğu yönelimi ortaya çıkmıştır⁴⁹.”

Özal ile öne çıkan bakış, bahsedilen bu üç eğilimi birbirinden çok koparmadan, baskın kimlikçi bir ideale savrulmadan, adeta bir çatı siyaseti gibi her yönü deneme ve göz ardı etmeme gibi bir pratik ortaya koymuştur. Bu siyaset keskin Türkçü, keskin İslamcı keskin batıcı söylemleri değil; daha ortalama bir Osmanlı mirasçılığını bayraklaştırır. Bu çizgi sonraki dönemde de farklı aktörlerle devam etmiştir.

“Eğilimler ve tartışmalar 2000’li yıllarda Davutoğlu’nun yorumuyla yeni bir biçim almıştır. Türkiye'nin geleneksel Batılı kimliği tarihsel sosyo-kültürel, dini ve coğrafi kimliği ile bütünleştirilerek çok boyutlu bir dış politik için yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Kimilerince yeni-osmanlıcılık olarak da adlandırılan bu yeni kimlik ve yaklaşımla, Türkiye'nin Batı yönelimi devam ederken, dış politikada özellikle Osmanlı coğrafyasında daha etkin bir güç olma ve siyasi nüfuz elde etme sürecine girilmiştir⁵⁰.”

49 Küçük “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, 74.

50 A,g,e, 374.

İktidarı resmeden karar alıcılar temelinde söylenecek olursa Bosna Savaşı Özal çizgisinin, Suriye Savaşı Davutoğlu çizgisinin aynası gibi ele alınır. Her iki siyasetçi de dış politika ile iç politika arasında yoğun etkileşim kurmaya çalışan karar alıcılardır. İçerideki değişimin dışarıyı, dışarıdaki değişimin içeriyi muhakkak değiştireceğini varsayarak, Türkiye'nin reformist bir vizyonu olmasını ve dışarıdan bakınca da reformist bir imaj kazanmasını önemserler. Soğuk Savaş'ın bitimi Türkiye'ye somut olarak yeni alanlar açacaktır. Türkiye'nin dış politika kimliği geçmişte ağırlıklı olarak Soğuk Savaş şartlarıyla çerçevelenmişti. Bu kimlik Batı ittifakında olmakla, NATO üyeliğiyle şekillenmiş, Sovyetler Birliği'ne ve onun bölgedeki etkisine karşı olmakla tanımlanmıştı. Cumhuriyet'in dış politikası, statükocu dış politika denilerek genellenen bu dış siyaset aslında 1950'den sonra yerleşmişti. Cumhuriyet'in ilk yılları bu tanıma tam oturmamaktadır, çünkü Soğuk Savaş henüz yoktur. Fakat Sovyet tehdidi algısı o zamanlardan itibaren başlamıştır. Osmanlı'dan sonra komşu bir büyük güç olarak Sovyetler Birliği kalmıştı. Bu yüzden Rusya'nın yerini alan Sovyetler Birliği'ne karşı tetikte olmak, Osmanlı'dan miras kalarak dış politikanın her zaman önceliklerinden olmuştur. En yakın tehdidi öne alarak güvenlik siyaseti oluşturmak, yaygın tabirle beka merkezli politika, tehdit görülen büyük gücü merkeze koyarak siyaset üretme Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tüm modern dönem Türk dış politikası tarihinde görülür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras olarak en çok bu çizgi devredilmiştir.

Beka devlet-merkezci bir söylemdir; merkezinde devleti kurtarmak vardır. Türk siyaset kültüründe topraktan ve nüfustan önce devlet öne çıkmaktadır. Yani başındaki büyük güce karşı bir direnç oluşturma hedefi, hem dış politikanın hem iç politikanın birbiriyle etkileşimli olarak merkezi başlığı olmuştur. Soğuk Savaşçı doktrine göre Türkiye Avrupa'nın son noktası olacak şekilde, alt metinde geçici olarak Avrupalıdır; ittifakın cephe ülkesidir. Burada demir perde olarak tanımlanan Doğu Bloku'nun askeri nüfuz alanına karşı askeri bir cephe söz konusudur. Buna karşın AET-AT-AB süreçleriyle oluşan Avrupalı kimliğinden Türkiye hep uzak tutulmaktadır. Kapıda bekleyen, kapıyı tutan, ne tam içeride ne tam dışarıda olan bir konumdadır.

Üçüncü dünyanın yükselişiyle eleştirel kuramlar uluslararası ilişkilerde yükseliş yaşamıştır. Buna göre, yükselen üçüncü dünya, bağlantısızlar ve yeni bağımsız ülkeler beraberce iki kutuplu dünyaya alternatif boşluklar arayabilirler. Türkiye de bu dönemde köşe taşı krizler yaşayacak ve tek boyutlu dış politikadan çıkmayı masaya koyacaktı.

Meşhur yeni bir dünya kurulur Türkiye de yerini alır sözü bu dönemin deyişi olmuştur. Daha sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin zayıflaması ve çöküşü dünyadaki var olan güç dengesinde kökten değişiklik yaptığı için Türk dış siyasetinde yeni bir vizyon ortaya koymak gündeme gelecekti. Türkiye bölgesel bir güç olarak konumlanmanın yollarını arayacak ve yeni açılan sınırlarla yeni ticaret olanaklarına kavuşacaktı. Bölgesel güç olma hedefi coğrafi olarak ilk planda eski Osmanlı coğrafyasını akla getirecektir. Karadeniz, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bu başlıkta anılır. Körfez Savaşıyla gündeme gelen Kuzey Irak meselesi bu vizyonu derinleştirir.

“II. Dünya Savaşı sonrasında bu temel statükoya bağlı dış politikaya yönelik en ciddi sorgulama Başbakan ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye'nin II.Dünya Savaşı sonlarında İtalyanlardan boşalan Oniki Ada'yı kaçırdığından söz eden 1990-1991 Körfez Krizi sırasında Türkiye'nin Musul'u denetim altına almasına ilişkin girişimlerde bulunan, belki de en önemlisi, Yeni-Osmanlılık" olarak söz edilen ve kısaca Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasında, etno/dinsel bağları da kullanarak yeni ve etki alanı yaratmaya yönelik bir dış politika izlemesini öneren anlayışa destek veren Özal'ın bu görüşleri, Cumhuriyetin klasik diplomasi ilke ve anlayışına bağlı kesimlerce eleştirilmiştir⁵¹.”

90'ların başındaki bu ilk dönemde dünya üzerinde liberal bir idealizm rüzgarı baskındı. Buna göre, bu iklimde Türkiye de statükoyu aşacak ve kendine yeni alanlar açacaktır. Yine bu dönem Özal'ın vizyonu ile öne plana çıktı ve Cumhurbaşkanlığı makamı dış politikaya müdahil oldu. Özal'ın iç siyasette ve dış siyasette reformist bir yapısı vardı. Bu vizyonun temelinde Osmanlı mirasını sahiplenmek de başta yer almıştı.

Böylelikle Türk devlet kimliğinde ve dışarıdaki algılanışında yenilikler denenecekti. Türkiye, kendini Öteki üzerinden tanımlayan değil, kuşatıcı ve istikrar arayıcı bir aktör olarak resmedildi. Bu, liberal kuramda yer alan, işbirliği dahilinde kimlik dönüşümünün bir modeli olmaktadır. Kimlikte, Öteki faktörü en çok tartışılan ve kuramlarda yürütülen teorik tartışmalarda merkezde bulunan bir kavramdır. Kimlik zamanla oluşan ve zamanla dönüşen bir olgudur. Bu manada kimliğin dönüşen ve tabana yayılırsa öncelikle kendi toplumunu, sonrasında komşu ülkeleri ve dış dünyayı dönüştüren bir yapısı olduğundan bahsedilebilir.

51 Faruk Sönmezoglu, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim”, *Mekan Kimlik, Güç ve Dış Politika*, der: S. Gülden Ayman (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012), 346.

“Ulusal kimlik; din, kültür, dil, coğrafya ve tarih gibi ortak öğelere dayanarak, bir ulusu diğerlerinden farklılaştıran, ‘biz’ ve ‘öteki’ ayrımını ortaya koyan bir aidiyet hissidir. Ulusal kimliğin yarattığı bu ayrım farklılıkların sosyal çatışma ve istikrarsızlığa yol açacağı varsayımından hareketle, türdeşliğin gerekli olma nedenini ortaya çıkarır. Türdeşlikle oluşan kolektif kimliğin, ‘öteki’ ile temasa geçtiği noktada ise dış politika kavramı ortaya çıkar⁵².”

Fransız İhtilali’nden sonra ulus-devlet kimliği ve modeli tüm dünyaya yayılarak Çarlık Rusyası, Osmanlı Türkiyesi, Habsburg Avusturyası gibi kuşatıcı kimlik iddiasında olan, sömürgeleri olmayan, idare altında tuttuğu topraklarda bir milletler toplamı olarak var olan imparatorluk yapılarını önce zaafa uğrattı; sonrasında tamamen tarih dışına itti. I. Dünya Savaşı ile başlayıp Berlin Duvarı’nın yıkılmasına kadar süren 1914-1989 dönemi böylelikle yeni ulus-devletler gibi Türkiye Cumhuriyeti için de tamamen dışlayıcı kimlik oluşturma dönemi olur. Dışarıdan sürekli küçülerek kalan bir devlet yapısı ve beka refleksi, çekirdek türdeşçi bir ulus anlayışını öne çıkartır.

Fransız İhtilali ile başlayan modern çağda imparatorluk-teba ilişkisi dönüşüm yaşadı ve yurttaş devleti görüntüleri öne çıktı. Devlet kimliği, hanedandan soyutlanarak genelleşmeye başladı. Artık Çarlık ve Osmanlı yerine Rusya ve Türkiye kavramları yerleşecekti. Osmanlı ve Çarlık ifadeleri artık sadece yönetici hanedanı ifade etmek için kullanılırken, ülke ismi daha çok öne çıkacaktı. İmparatorluk idareleri bu yolla iç idarede daha kuşatıcı bir aidiyet ve kimlik oluşturma ve bu yolla dışarıdan gelen etkilere karşı daha güçlü olmanın yolunu arayacaktı. Osmanlılık fikri nasıl modern dönemde ilk çıkışında böyle idiyse, son otuz yılda idealleştirilen tarihi miras şekli de buna benzerlik taşımaktadır. Modern devletten bahsedilemeyecek daha önceki yüzyıllara yönelik Osmanlı mirasçılığı ise sadece bir hissiyat olarak değerlendirilebilir. Böylelikle Osmanlı mirasının dış siyasete taşınması denince Islahatla başlayıp Tanzimatla devam edip esas niteliklerine II.Abdülhamit ve İttihat Terakki dönemlerinde kavuşan dönem kastedilir.

İmparatorluk devletleri iki tip doğa sergiler; fetihçi ve sömürgeci iki tipoloji ortaya çıkar. Fetihçi doğaya Osmanlı ve Çarlık, sömürgeciye İngiltere ve Fransa örnek verilebilir. Fetihçi devletler sömürgeci devletlere karşı geriler ve tarih dışı kalır. Kimlik siyaseti bazen bu gerilemeyi önleme adına da yürütülür. Bir yönüyle batılılaşmak

52 Çaşın ve Derman, “*Rus Dış Politikasında Değişim*”, 65.

isteyen bir yönüyle Batıdan gelen baskıya karşı direnmek isteyen çift yönlü girift bir mevzi kimlik ortaya çıkar. Rus ve Türk modernleşmesinin merkezinde bunlar okunmaktadır. Türk kimliği Osmanlı döneminde Batıya karşı pozisyonla şekillenmiştir; fakat bu kimlik aynı zamanda doğuya doğru Müslüman dünyaya dair bir boyut da taşır. Batıyla temasta olan, sınır boyunda yer alan Müslüman olmaktan dolayı Doğu'ya yönelik bir hakimiyet iddiasını da 1500'lerden itibaren taşır. Hilafeti almak bu iddianın göstergesidir. Öncelikle Batıya doğru Hristiyan dünyanın üzerine doğru ilerlemiş olmak, sonrasında doğuya doğru Müslümanların lideri konumunu talep etmenin meşrulaştırıcı etmeni olacaktır. Bugün ortalama Türk-İslam düşüncesi bu fikri taşır. Erken bir tarihte, 1300'ler bitmeden Bulgaristan sınırına ulaşan Osmanlı Devleti Adana'ya, Halep'e Diyarbakır'a, yani Müslüman beyliklere, emirliklere hakimiyetini ancak 1500'lerin başında tesis edebilmiştir.

Osmanlıcılığın dini boyutu böyle bir sosyal-psikolojiyi barındırmaktadır. Bugün dahi görülecek şekilde Batı ile temasın, Batı ile sınır olmanın, Batı ile mücadelenin Müslüman dünyasına lider olmanın anahtarı olacağını düşüncesini taşır. Bu fikrin bir süreklilik taşıdığı söylenebilir. Liberal-Osmanlıcı söylem ile İslamcı-Osmanlıcı söylem aslında geçmişteki gibi bugün de birbirini tamamlar. Biri diğerinin anti-tezi konumunda kalmaz. Bosna ve Suriye Savaşı'ndaki dış politikalara bakınca iki yöne de gidebilen bir tarihi miras ortaya çıkarır. Batılı, batıya yönelen Osmanlı profili Bosna vakasında öne konarken, Müslüman kimliğiyle İslam dünyasına müdahil olan ülke profili Suriye vakasında masaya konmuştur. Batıcı veya İslamcı her iki okumada da Osmanlı kimliği Türkiye'yi yeniden eski dış politik imkanlarına kavuşturmak olarak görülür.

Teoriye göre kimlik algısı ulusal çıkara kapı aralar. Realizme göre kimlik doğrudan ulusal çıkar ile anlaşılır. Ulusal çıkar uluslararası ilişkilerin yegane aktörü olan devletin çıkarıdır. Devlet çıkarının merkezde olduğu bu yorumda kimlik, devletin çıkarı adına ilan ettiği askeri-ekonomik ittifaklarla çerçevesizdir.

“Devletlerin özünde kaçınılmaz olarak kendi çıkarlarını gözettiğine ilişkin varsayım realist teori açısından en başta gelir. Neo-realizm yapısalcı-realizm de bunu temelinde sürdürür. Bu akımdan bir isim olarak Waltz devletlerin devletler

sistemini oluşturmada önce etkileşimin henüz başlangıcında kendilerini gözettiğini varsayar⁵³.”

Fakat etkileşimin başlangıcı kendini başkasının gözünden görme sürecini başlatır. Bu, Ben'in kendini Öteki'nin gözünden değerlendirmesi gibidir.

“Tipik rasyonalist varsayım; öğrenme ve kendini başkalarının bakış açısından görmenin aktörlerin kim olduğunu ya da ne istediklerini değiştirmeyeceğini, yalnızca onların belli bir sosyal bağlamda kendi isteklerini gerçekleştirme yetilerini onlara göstereceğini-öğreteceğini söyler. Etkileşimci varsayım ise öğrenmenin ve Öteki'nin bakış açısından görmenin kimlikleri ve çıkarları da değiştirebileceği yönündedir⁵⁴.”

Liberalizm ise kimliği tamamen iç siyasetin yansıması olarak görmektedir. Buna göre demokrasiler demokrasi götürür; pazarı dünyaya yayar. İç yapılarının doğal yansıması budur. Burada sadece kendi toplumunun değil tüm uluslararası toplumun ortak çıkarının ortaya çıkacağı gibi idealist bir iddia vardır. Bölgesel ve küresel organizasyonlar barışı ve istikrarı getirecektir. Eleştirel düşünce ise sınıf savaşı merkezli yaklaşımıyla sınıflı toplumlarda hangi devlet olursa olsun tüm çıkarın yönetici sınıfın çıkarı olduğunu söyler. Kimlik de bu maksada hizmet edecektir. “Marksizm ulusal çıkarın değil sınıf çıkarının geçerli olduğunu ileri sürer⁵⁵.” Bir devletin kimliği ne olursa olsun belli bir Öteki ortaya çıkacaktır. Kimi devletlerin Ben-idraki serttir; Öteki algısı çok keskindir. Kimilerinin neredeyse yok denecek kadar belirsizdir. Devletler arasında Ötekilik olgusu genellikle sınırdaşlar arasında veya eski hakim devlet ve ondan kopanlar arasında cereyan etmektedir. En genelinde ise en nötr ülke dahi Afrika ülkesi, Avrasya ülkesi ve benzeri şekilde bir coğrafya ile tanımlanır. Medeniyetler Çatışması ile öne çıkan yorumlardaysa kimlik bir medeniyet havzasına aidiyetle resmedilir. Bunun ulus-devlet milliyetçiliğinden ve ulus-devletin çıkar anlayışından farklı olduğu varsayılır. Burada idrak ve kimlik daha büyük bir ideale bağlı kılınır; bir dava havasına bürünür. Bu yaklaşımlar yine de somut koşullara ve imkanlara tabidir. Ancak bu koşullar gerçekleştirdiğinde ve söylemi aşıp dış siyaset pratiğinin bir parçası olduğunda üçüncü taraflarca gerçekliği teslim edilir.

53 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev.Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur-Öner İstanbul:Küre Yayınları, 2012, 393.

54 A.g.e, 407.

55 Çaşın ve Derman “*Rus Dış Politikasında Değişim*”, 170.

İrktan ve dinden ziyade kimliklerin askeri paktlar dahilinde tanımlanması Soğuk Savaş döneminde baskındır. ABD kendi kampına hür dünya derken, Sovyetler Birliği barış kavramını öne çıkarmıştır. İki kampın güç dengesi içinde zamanla üçüncü dünyacılık da aradan sıyrılmayı denemiştir. Bağlantısızlar; Hindu, Müslüman, Arap, Slav Sosyalist, Milliyetçi Asyalı, Afrikalı gibi farklı kimlik taşıyan birçok ülkeyi üçüncü yolcu bir anlayışla A.B.D ve Sovyetler Birliği tarafında olmadan var olma siyasetinde buluşturur. Bu ülkelerde üçüncü dünyacı kimliğin oluşturduğu iç istikrar ise iki kutuplu düzenin yıkılması sonrasında çökmüştür. 90'ların başında Hindistan'da, Sudan'da Cezayir'de Yugoslavya'da din ve etnisite kaynaklı çatışmalar darbeler, savaşlar soykırımlar yaşandı. Bu olaylar medeniyetçi tezlerde dinin geri dönüşüne, etnik milliyetçiliğin yükselişine delil sayıldı. Soğuk Savaş'ın bitimi en başta Soğuk Savaşın tarafı olan Sovyetler Birliği'nde ve bağlantısızlarda derin kimlik dönüşümlerine sebep oldu. Kimi ülkelerin sistemleri değişirken kimi ülkeler bizzat dağıldı, sınırları değişime zorlayan savaşlar patlak verdi. Sonuç olarak ülkelerin eş zamanlı olarak iç ve dış siyasetleri değişmek durumunda kalmıştı. Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan değişim, kimi ülkeler için yıkım olurken kimi ülkeler için yeni imkanlar olarak ele alındı. Yeni konjonktürle oluşan tabloda Türkiye'nin, İran ve Rusya gibi bölgenin güç merkezleri ile yarışarcasına Kafkasya'ya, Balkanlar'a, Karadeniz'e ve Orta Asya'ya dört koldan yönelişi başladı. Bu bölgelerde eski Osmanlı toprakları olan, halen eski Türk idaresinden bakiye nüfus taşıyan ülkeler vardı. Bu sebeplerle bu yöneliş iç kamuoyunca takdir edildi ve onaylandı. Türk devlet kimliğinin Osmanlı mirasını da içerdiği, bu mirasın olumlu ve faydalı bir biçimde kullanılabileceği düşünüldü. Liberal bir bakışla Cumhuriyet'le Osmanlı'nın artık birbirinin zıttı olarak ele alınmaması öngörülmüştür. Tarihteki kırılmalar geçmişteki mecburiyetler olarak değerlendirildi. İmkanlar dahilinde geçmiş miras tekrar gündeme getirilmeliydi. O günlerin hakim diliyle Türkiye bölgeye geri dönüyor'du. Bu yeni paradigma barış, istikrar ve değişim gibi dönemin liberal idealizmine yaslanmıştır. Balkanlar'da ve Kafkasya'da değişim başlamıştır; çünkü Sovyetler Birliği ve Yugoslavya dağılmıştır. Öncelikle bu ülkelerde ortaya çıkan yeni devletler ve bu devletlerin arasındaki çatışmalar Türkiye'nin tekrardan bu bölgelere ilgisini yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.

Türk ulus kimliği Osmanlı'dan miras aldığı farklı muhacir kimlikleri barındırmaktadır. Geldikleri topraklar ülke dışında kalmış onlarca etnik tabiyet Türk nüfusunun doğal ve

tartışmasız bileşenydi. Bu eski topraklar başlığında Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova Makedonya, Kırım, Acara, Irak gibi coğrafyanın bütün yönlerinden bir düzine ülke sayılabilir. Boşnak, Arnavut, Kürt, Arap, Gürcü, Tatar, Abhaz, Çerkes, Pomak kimlikleri Türk nüfusunun tabii unsurları olduğu için, dış siyasette ilgili bölgelere gösterilen reflekslere de kaynaklık edecektir. Türk kimliği bir etnik aidiyeti değil, daha çok bir devlet tabiiyetini ifade ettiğinden devlet geleneği merkeze konacaktı. Bu algı kendine Cumhuriyet ideolojisinde de, Osmanlı mirasında da yer bulur. Burada kurgusal olmayacak şekilde devletin kimliği idare biçimine değil, devletin devamlılığına sabitlenir. Bu çizgiye devlet merkezli bir milliyetçilik denebilir. Milliyetçiliğin bir biçimidir, fakat devlete mündemiç üst-kimlikçi yönüyle kapsayıcılık iddiası taşımaktadır. 200 yıla yayılmış tarihsel bir sürece yaslanır.

“Rus ordularının Kuzey Karadeniz, Balkanlar ve Kafkasya’ya her girişinde 1783’den beri birbiri ardına gelen göçlerle Anadolu bugün, imparatorluğun etnik ve kültürel bir minyatürüdür. Yalnız Türk kökeninden olan yüz binlerde göçmen dışında anadili Türkçe olmayan yüz binlerce Arnavut, Boşnak, Pomak, Giritli, Çerkes, Abaza, Gürcü bu yurda gelip yerleşmişlerdir. Onları buraya ‘anayurd’a koşturan şey ortak tarih-kültür değil de nedir? Tarih ve kültürün, etnik menşeden çok daha güçlü bir sosyal etmen olduğunu daha iyi hangi örnek gösterebilir⁵⁶?”

Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği yıkılınca açığa çıkan öngörülerden biri de geçmişteki güç merkezlerinin geri geleceği ve yeniden kendilerine alan bulacağıdır. Bu öngörü, dinin geri dönüşü paradigması ile kimi yerde beraber ele alınır. Sovyetler Birliği’nin ve Doğu Avrupa’daki komünist idarelerin yıkılmasıyla oluşan boşluğa vurgu yapıldı. Doğu Avrupa- Avrasya havzasında aralarında yüzyıllarca sınır savaşları yapmış 100 sene önce yıkılmış üç çok-uluslu, çok-dinli imparatorluk olarak Rusya, Avusturya ve Türkiye bu eski büyük-güçler tanımında anılabilir. Geçmiş mirasa yönelme siyasetinde dış politika aygıtlarından propaganda aktif şekilde kullanılır. 90’larla birlikte mirasları kesinti vermemiş büyük devletlerin yanı sıra kesintiye uğramış olanlar da sahaya girmek istediler. Birleşen Almanya bu başlıkta anılabilir. Kesinti vermeyenler dünya savaşlarının galip devletleri olan İngiltere ve Fransa idi. Burada hafızanın bilinçaltının yeniden uyandırılması söz konusudur. Buna göre kesintiye uğrayanların galip gelenlere mağlup olma dışında bir eksiği yoktur. Soğuk Savaş sonrası oluşan

56 Halil İnalcık, “Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı”, *Avrasya Dosyası*,13:2 (Haziran 2020), 150-151.

fırsatlarda onlar da özgüvenlerini tazeleyecek ve Soğuk Savaş'ın katı blokajından sıyrılıp kendilerini sınayabilecektir. Yugoslavya krizinde Almanya'nın A.B.D ile ortaklaşarak İngiliz-Fransız çizgisini kendine bağlaması buna bir örnektir. Böylelikle Berlin duvarının yıkılmasından sonraki havadan faydalanmak isteyen milliyetçi ve liberal dalgalar ortaya çıkmıştır. Statükocu ulus-devlet milliyetçiliği zemin kaybederken yeni-yıkıcı milliyetçilikler ve onlara destek olan eski büyük-devlet refleksi gelişir. Yugoslavya örneğinde statüko Yugoslav devleti, yeni-yıkıcı milliyetçilik Hırvatistan onu destekleyen eski büyük-devlet mirası Almanya şeklinde sıralanabilir. Osmanlı mirası yaklaşımları da hem yeni milliyetçilik hem de zamanın ruhu liberalizm şartını sağlar; statükoyu aşma tarihi dönme gibi algılar oluşturmayı dener. Daha sonraki yıllarda Davutoğlu'nun 100 yıllık parantez dediği kavram bunu ifade etmektedir. Yüzyıl öncesinde I. Dünya savaşı sonrası oluşan yeni düzende her devlet kendi dahil olduğu ittifaka göre Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkını yorumlamıştı. Uluslararası ilişkilerde kurucu iki büyük ideoloji liberalizm ve marksizm aynı ilkeyi gücün bir faktörü olarak kendi çıkarı çerçevesinde yaşattı. Kimliği ve söylemi bu somut güç ilişkileri belirlemişti.

Yine 1989 sonrası dönem iki büyük kutuptan birinin yıkılması ve üçüncü dünyanın krize girmesi ile 1914 kadar olmasa da bir dönüşüm çağının startını vermişti. Realizmin öngördüğü şekilde aktörlerin yani devletlerin barışa ve istikrara verdikleri anlam yine çıkar merkezlidir, güç ve imkanların etkisiyle değişecekti. Türkiye'nin 90 sonrası dönemi de buna benzer görüntüler sunmuştu. Oluşan değişimde Türkiye'nin Osmanlı'dan miras görülen hinterlandına dair siyaset üretme fikri açığa çıkmıştı. Hinterland zaten değişimin, dönüşümün, krizin tam manasıyla yaşandığı yerlerdi. Filistin, Bosna-Hersek, Abhazya, Irak, Çeçenistan gibi krizin uç verdiği yerler Türkiye'nin hem tarihsel miras hem bölgesel komşuluk üzerinden dışında kalamayacağı meselelerdir. Bu mirasa yönelme liberal teoride geçen dinin tarihi dönüşü tezine de uyar. Bosna-Hersek gibi bir başlıkta Türkiye için tepe noktasına ulaşır. Osmanlı mirası düşüncesi Bosna-Hersek özelinde liberal, dini ve milliyetçi çevrelerce sahiplenilir; Türk devlet kimliğinin merkezi bir bileşeni olarak addedilir. Statükocu dış politikadan çıkılmasına yönelik bir vizyon olarak olumlanır. Liberal eğilimli Osmanlıcılık Türkiye'yi muhakkak batılı bir Müslüman toplum olarak resmederken, İslamcı eğilimli Osmanlıcılık İslam milletlerinin hakimi gibi bir iddiayı öne çıkartır. Batıda var olmak

batıda tutunmak Liberal-Osmanlıcılıkta en başta iken, İslamcı-Osmanlıcılık Türkiye’yi İslam milletlerinin lideri addeder. Her iki eğilimin iç içe geçtiği isimler vardır. Örneğin Özal ve Davutoğlu aslında iki eğilimi meczetmiş isimlerdir. Fakat Özal dönemini liberal, Davutoğlu’nu İslamcı olarak tanımlamak yaygındır. Bosna ve Suriye Savaşı bu farklılığın karakteristiğini yansıtır. Türkiye’ye Suriye Savaşı’nda İslamcı imaj atfedilirken Bosna Savaşı’nda Batılı imaj atfedilmiştir. Böylelikle Bosna ve Suriye Savaşları hakkında Türkiye içinde de farklı algılamalar oluştu. Hem siyaset yapıcı karar alıcılar açısından, hem de o siyasetin arkasında ya da karşısında duran toplumsal yapılar açısından bu şekilde olmuştu. En derin makas ise her iki savaş esnasında Türkiye hakkında uluslararası kamuoyunda oluşan imajda görüldü. Türkiye, Bosna Savaşı’nda Batıdan ve İslam dünyasından birçok ülkeyle benzer bir pozisyona denk geldiğinden desteklenmiş ve onaylanmıştır. Suriye Savaşı’ndaysa tersi bir tablo yaşanmıştır.

BÖLÜM 2: BOSNA VE SURIYE SAVAŞLARI'NDA TÜRKİYE'NİN VİZYONU

2.1. Dış Politikada Kimlik Kamuoyu Propaganda

İnşacı yaklaşımlara göre kimlik geçmişten gelerek var olmakla beraber tekrar yeniden kurulabilen bir olgudur. Bir devletin kimliği çıkarlarına göre yeniden tanımlanabilir. Fakat tarihsel arka plan bu tanımlamanın sınırını belirleyecektir. Örneğin Türkiye'yi Avrupalı olarak tanımlamakla Balkan ülkesi olarak tanımlamak aynı oranda etkili olmaz. İlki siyasi bir hedefi taşırken; ikincisi tarihi, yerleşik bir mirası ifade etmektedir. Özellikle kriz, savaş ve değişim dönemleri, tarihsel rol olarak tanımlanan kimliklere dönüş imkanı sunar veya böyle bir durumu dayatabilir. “1990’larda Soğuk savaşın bitimiyle oluşan yeni jeopolitik koşullar Türkiye için hem sorun hem de yeni imkanlar demektir. Özal bu konuda öne çıkar ve Bosna’yı bir İslam davasından önce en çok Türkiye’nin bir meselesi olarak resmetmeye gayret eder⁵⁷.”

Türk dış politikasında Osmanlı mirasına sahip çıkılması dünyada statükonun değişime uğraması ile ortaya çıkmıştır. Bu süreç 1980’lerde Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen soydaş göçü ile başlatılabilir. Bulgaristan’dan gelenler soydaşlık tanımı içinde ve aynı yüzyılın başındaki Balkan Savaşı gibi mezalim kurbanı tanımıyla Türkiye’ye gelmiştir. Bu süreç hemen sonrasında I. Körfez Harbi’nin sonunda Kuzey Irak’tan gerçekleşen Kürt göçü de eklenebilir. Bu kez insan hakları söylemi öne çıkar.

“Uluslararası ilişkilerin ilk sosyal teorisi olarak ortaya çıkan sosyal konstruktivizm insan bilincinin uluslararası siyasetteki rolünü ortaya koyarak insan eylem ve müdahalesinin dünya siyasetinin ve düzeninin oluşumunda önemli yapıcı ve dönüştürücü işlevi olduğunu hatırlatmıştır. Bağımsız değişken olarak göç, bir insan eylemi ve sosyal olgu olarak devlet ve uluslararası yapı üzerindeki etkisi açısından irdelenebilir⁵⁸.”

Yüzyılın başındaki Balkan göçü bir ricat şeklinde cereyan edişiyle Türk ulus kimliğinin çok temel bir bileşeni olmuştu. Ulus-devlet kimliğinin oluştuğu öncül dönemde belirleyici bir öge idi. “Güneydoğu Avrupa’da, iki bin yıllık etnik ve dinsel çoğulcu

57 Martin Peterson, “Turkey before the New Millenium:a Bridge Between Civilization or a New Regional Great Power”, *Boundaries of Europe?*, ed.Larsson Rikard (Uppsala:FRN, 1998), 24 ve 41.

58 Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göçler-Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar 1920-1990* (İstanbul: DerinYayınları,2010), 51.

düzenin yıkılmasından dolayı XX. yüzyıl göçleri ve ulus-devletlerin teşekkülü baş göstermiştir⁵⁹.” Daha sonra Cumhuriyet döneminde de Balkanlar’dan göç antlaşmalar dahilinde dönem dönem Yugoslavya özelinde devam etmişti. Bu göçler Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk dışişlerinin gündem maddelerinden olmuştu. Soğuk Savaş’ın bitimi, iki Almanya’nın birleşmesi ile ilan edilmişti; fakat büyük altüst oluşlar Sovyetler Birliği’nin ve Yugoslavya’nın parçalanması ile yaşanmıştı. “SSCB ve Yugoslavya’nın dağılması, Türkiye’de lideri, aydını ve sıradan vatandaşıyla herkesi Osmanlı geçmişinin kendi günlük yaşamlarını olduğu kadar hükümetin dış politikasını da hala etkilemeye devam ettiği olgusunu kabule zorlamıştır⁶⁰.” Bu dönemin etkin dış politika aktörü Turgut Özal olmuştur. Önce başbakan, sonrasında cumhurbaşkanı olarak dış politikada yer yer hariciye geleneğinin kalıplarını zorlayarak karar alıcı pozisyonunda bulunmuştur.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile açığa çıkan, bağımsız olan Orta Asya ve Kafkas ülkelerinden Orta Asya’ya kıyasla Kafkasya’dakilerin Türkiye için hep daha ön planda yer etmesi siyasi coğrafyanın önemini göstermişti. Orta Asya Türkleri’ne yönelik milli bir arayış olsa da, Türkiye’nin Kafkasya ile olan soydaşlık, ortak geçmiş, yakın coğrafya bağının daha kuvvetli olduğu ortaya çıkmıştı. Orta Asya’nın Osmanlı geçmişi yoktu, oysa Anadolu’ya göç eden Kafkas halkları üzerinden Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devreden bir Kafkas mirası vardı. Daha kuvvetli bir çekim ise Yugoslavya’nın dağılmasıyla Balkan coğrafyasında yaşanmıştı. Bosna Savaşı Osmanlı miraslı Türk dış politik yaklaşımı konusunda en önde anılan olay olmuştu. “Türkiye, Yugoslavya’yı da içeren Balkan coğrafyası üzerindeki Osmanlı-Türk egemenliğinin mirasçısı sıfatıyla ilgili taraftır. Milliyetçi-muhafazakar entelijensiyanın yanında çok okunan liberal yazarlar da bu tasarımı paylaşırlar⁶¹.” Osmanlı mirası geçmişteki toparlayıcı yönüyle öne çıkartılır.

“İnalcık’a (2011) göre, Balkan milletleri, Bizans yerine kaim olan universal Osmanlı hâkimiyetini kolaylıkla benimsediler. Kuruluşundan itibaren devletin idaresinde ırki milli, dini hiçbir taassup eseri görülmez. Yeni imparatorluk sadece

59 Kemal H.Karpat, “Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu”, *Yeni Türkiye*, sayı:66 (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-Mart-Haziran 2015), 41.

60 Kemal H. Karpat, “Giriş”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, der.Kemal H.Karpat (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2004), 13.

61 Tanıl Bora, *Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provokasyonu*, (İstanbul: İletişim Yayınları,1991), 226.

eski bir siyasi telakkiyi temsil ettiği için değil, Balkan köylülerinin lehine büyük bir değişiklik husule getirildiği için de memnuniyetle karşılandı⁶².”

Bosna Krizi’nde yürütölen diplomaside Türkiye’nin Osmanlı geçmişı öne çıkmıştı. Karar alıcılar Balkanlar’ın eski Osmanlı coğrafyası olması sebebiyle dış politikamızda öncelikli yer etmesinin doğal olduğunu işlemişlerdi. Bosna’da savaşıñ başından itibaren açık diplomatik yöntemler kullanılmıştı. Mecliste çok farklı partilerden heyetler teşkil edilmişti. Kamuoyunun harekete geçmesi sağlanmıştı. Bu noktada bir zorluk yaşanmadı, çünkü Türkiye’nin toplumsal kimliğinde yer bulmuş olan Balkan kökenlilik yönetici sınıfın ve karar alıcıların reflekslerinde kendini gösterecekti. Balkanlar’da Arnavutluk-Tiran’da büyükelçilik yapmış olan Hasan Sevilir Aşan “Osmanlı Devleti bir Balkan İmparatorluğu olarak serpilip gelişmiştir; beş yüzyıldan fazla süren beraberlik geçen yüzyılın başında hazin şekilde sona ermiştir⁶³.” diyerek toplumsal kimliğimizde içkin bir olgunun altını çizmiştir.

İnşacı yaklaşımlara göre bir toplumun kolektif kimliği ülke içindeki olduğu gibi uluslararası alanda da görünür olur. Karar alıcıların davranışını etkilediği ölçüde ülkelerin dış politikasını etkiler ve dolayısıyla uluslararası ilişkilere girdi sağlamış olur. Çıkarlar kimliğe ters şekilde oluşmaz; rasyonelleştirilmelerinin, propagandalarının zemini böyle oluşur.

“1980’li yıllara kadar uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim olan ve bugün hala önemli bir oranda geçerliliğini sürdüren pozitivist kuramlar, devletlerarası ilişkilerin temelde güç üzerinden okunması gerektiğini ve askeri güç, ekonomik zenginlik gibi maddi faktörlerin uluslararası siyaseti şekillendiren en önemli faktörler olduğunu iddia etmekteydi. 1980 sonrası gelişen eleştirel teoriler ise fikirlerin ve kolektif kimliğin kendi başına açıklayıcı bir güce sahip olduğunu gösteren bir araştırma programını gündemlerine almışlardır. Bu yaklaşımlara göre davranışları belirleyen sadece maddi faktörler değildir. Wendt’e göre kolektif kimlik devletlerin davranışını, özellikle dış politika davranışlarını doğrudan etkiler. Hatta kimlikler dış politikaya yansıyan çıkarların temelidir⁶⁴.”

62 Aydın Aktay, “Türkiye’nin Kalkınma Hikayesi ve Neoliberal Kalkınma Politikaları”, *21. Yüzyılda Kalkınmaya Yeniden Bakış*, ed.Fahri Çakı vd. (Ankara:Nobel Yayınları,2021), 63.

63 Hasan Sevilir Aşan, “Balkanların Bitmeyen İstikrar Arayışı”, www.yeniadana.net (erişim 02.10.2019)

64 Evren Balta ve Süleyla Demir, “Tarih, Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı”, bilig.yesevi.edu.tr (erişim 11.10.2019)

Kimliğin çıkarlara ve güce dönüşmesi dış politika araçlarından propagandayı akla getirir. Soğuk Savaş sonrası oluşan liberal hava ve yeni paradigma olan küreselleşme propagandanın alanını daha da geniş ele alır.

“Devletler artık sadece diğer hükümetleri veya uluslararası örgütleri değil, yabancı kamuoylarını hedefleyen politikalar geliştirmek zorundadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde devletler; dış politikada yumuşak güç politikalarına ve kamu diplomasisine ağırlık vermeye başlamıştır. Bu kapsamda Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Türkiye’nin küresel düzeyde kullanabileceği bir dış politika enstrümanıdır⁶⁵.”

Ağırlıkla eski Osmanlı coğrafyasında etkin olan TİKA’nın yanında AK Parti iktidarınca kamu diplomasisi de kurumsallaştırılmış ve Türkiye’nin yumuşak gücünü arttırmak hedef olarak belirlenmiştir. Osmanlı mirasının Türkiye’nin yumuşak gücünün en önemli anahtarı olacağı düşünülmektedir.

“Türkiye’nin ince güç kapasitesi, onun tarihinin coğrafyasının kültürel derinliğinin, ekonomik gücünün ve demokrasisinin sağladığı imkânların bileşkesi olarak değerlendirilecek ve dış politikadaki yerine işaret edilecektir. İnce gücün bir uygulama alanı olan kamu diplomasisi, Türkiye’de yeni bir kavramdır ve Başbakanlık bünyesinde bir Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün kurulmasından sonra yaygın bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır⁶⁶.”

Yumuşak gücün yanında yine sivil güç kavramı da devletlerin yürüttüğü dış politik propaganda analiz edilirken kullanılır. Liberal perspektifçe uluslararası kuruluşlar da devletlerle birlikte uluslararası ilişkilerin aktörü olarak ele alınır. Liberal kuram realizmin tersine tek aktör olarak devleti anmaz. Uluslararası kuruluşlar sonrasında STK’lar, aktörler içinde sınıflandırılır. “Sivil Güç kavramı ilk olarak 1970’lerin başında özellikle Soğuk Savaş döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun rolüne atıf ile kullanılmıştır⁶⁷.” Ülkenin kimliği dış politika araçlarından propaganda alanında ülkenin imajı olarak yer eder. Ülkenin imajı dünya genelindeki birçok başlıktaki endekslerden

65 Şeyma Adıyaman , “TİKA:Türkiyenin Dış Politika Enstrümanı”, www.bilgesam.org (erişim 11.10.2019)

66 İbrahim Kalın, “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, www.kamudiplomasisi.org (erişim 11.10.2019)

67 Gonca Oğuz Gök, “2000’li Yıllardaki Türk Dış Politikasının “Sivil” Rolü:Türkiye’nin Afrika’daki Kalkınma İşbirliği Politikası Örneği”, www.tasam.org (erişim 12.10.2019)

ortaya çıkar. Bu noktada ülkenin kendini nasıl tanıttığı kadar karşıdan nasıl algılandığı belirleyici olacaktır.

“Bir ülkenin yumuşak gücü üç önemli sacayağına dayanır. Bunlar söz konusu ülkenin 1) kültürü 2) siyasi değerleri 3) dış politika eylemleridir. Ülkelerin çizdiği imaj önemli olmakla birlikte esas sorunu belirleyen karşı tarafın bunu ne şekilde anladığıdır. Bir ülkenin kültürel ve siyasi değerleri, doğru-yanlış şeklinde özetlenen normları ve tüm bu değerleri içselleştirdiği makro politikalarının uluslararası kamuoyunda nasıl algılandığı önemlidir⁶⁸. ”

Ülkelerin nasıl algılandığı, özellikle aktif ve ön planda oldukları savaş ve kriz dönemlerinde daha çok tartışılmaktadır. Bosna ve Suriye Savaşları Türkiye için böylesi örnekler oluşturur. Her iki savaş döneminde de Osmanlıcı yorum ve yaklaşımlar gündem olmuştur; tartışılmıştır. Bunların imkan ve kısıtlılıkları fiili planda görülmüştür.

2.2. Bosna Savaşı’nda Tarihsel Roller

2.2.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Etkileşim

İnşacı yaklaşıma göre kimlikler görecelidir, faydaya yöneliktir; fakat yine de kimliği değiştirmenin, çıkarı değiştirmek kadar konjonktürel olmayacağı söylenebilir. Kimlik değişiminin sınırları inşacı yaklaşım dahilinde test edilebilir. Kimlikler bir yönüyle yerleşiktir; kolay değişmez, üst-kolektif kimlikler inşa edildiğinde de onun altında yaşamaya devam ederler. Sıkça örnek olarak verilen Fransız-Alman rekabeti, Avrupa Birliği içinde mutlaklaştırılmak istenen Avrupalı kimliğinin altında da tarihsel rekabetlerin yaşandığını göstermektedir. Avrupalı kimliği ilk kez Avrupa Birliği ile üretilmemiştir; geçmişte izleri vardır. Öteki görülen Türk-İslam kimliğine karşı tarihteki Haçlı ittifakları bu manada anılabilir. AB ile gerçekleşen, fonksiyonalist ifadeyle kurumlar aracılığıyla bir sıçrayışla uluslararası sistemde bir yenilik olarak ulus-ötesi bir kimlik arayışıdır. Uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıkça işlenen Ortak Güvenlik ve Dış Politika başlığı böylesi bir örnektir. Büyük bir iddia ile ortaya atılmış, fakat real zeminde çok büyük tıkanmalar yaşamıştır.

İnşacılığa göre aktör ve yapı karşılıklıdır, giriftir, birbirine bağlıdır. “Konstrüktivizm aktörün ve yapının birbirini karşılıklı inşa ettiğini varsayar. Yapının aktörü, aktörün

68 Halil Kürşad Aslan, “Dış Yardımların Türkiye’nin Yumuşak Gücüne Etkisi”, *Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar*, ed.Erman Akıllı (Ankara: Nobel Yayınları,2016), 87.

yapıyı yeniden biçimlendirdiğini söyler. Düz bir çizgide, çıkarların mantıki çıktılar vereceğine şeklindeki rasyonalizmi reddeder⁶⁹.” Avrupa Birliği gibi entegrasyon arayışları ve uluslararası ortaklıklar liberalizmde olduğu gibi inşacılıkta da önemsenir.

“İnşacılara göre aktörler kurumlarla da karşılıklı bağımlı yapılardır. Uluslararası kurumlar hem düzenleyici hem de oluşturucu işlevlere sahiptir, norm ve kurallar ile devletlerin eylemlerini biçimlendirir, engeller, devlet eylemlerine anlam verir. İnşacılar devlet kimlik ve çıkarlarının kurumsal etkileşimler yoluyla değişebileceğini öne sürer⁷⁰.”

Böylelikle kimlik yüzde yüz doğal bir durum, doğal bir sonuç şeklinde görülmez; belli tarihi- coğrafi girdilerin sonucu olarak oluşur. Kimlik, inşacı görüşlerin kendi sınırlarını ve çerçevelerini çizdiği bir başlık olur.

“Wentçi görüşleri geleneksel teorilerden ayıran nokta şudur: Doğal durum yoktur inşa edilme vardır. Devlet kimliği de ikircikli bir haldedir. Böylelikle bir yönüyle inşa edilir, bir yönüyle sabittir. Konstrüktivist görüşler sosyal inşayı adres olarak gösterir ama diğer yandan uluslararası ilişkilerin genel-geçer bilimsel açıklamalarını da tümenden reddetmezler. Bu konstrüktivizmin neden akılcı ve kurgusal yaklaşımların arasında bir yerde durduğunu açıklar⁷¹.”

Kimliğin oluşumunda devlet aygıtındaki dönüşümler önemlidir.

“Kimliğin verili bir yapı olmadığını, tarihsel olarak inşa edilen ve sürekli yeniden inşa edilen başka türlü de kurulmuş olabilecek ve hala kurulabilecek bir kategori olduğu kabulünden hareket ettiğimizde milli kimliklerin oluşumunda milli devletlerin kuruluş süreci belirleyici bir önem taşıyordur. İktidar icraatıyla ve söylemiyle bir millet bir kimlik kurar aslında kimiz ve nasıl olmalıyız sorularının cevaplarını sabitler⁷².”

Bu manada devlet aygıtından bağımsız bir kimlik siyaseti söz konusu değildir. Kimliğin konjonktürel oluşu real-politikte bu şekilde açıklanır. Uluslararası planda büyük-güçler dengesi ve ülkedeki karar alıcılar, ülkenin kimliğindeki dönüşümlerde etkili olur. Türkiye’nin son yirmi yılında Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı bunun bir

69 J Samuel Barkin, *Realist Constructivism* (Cambridge, 2010), 153.

70 Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, çev:CESRAN (Ankara:Nobel Yayınları 2013) 161-162.

71 Maja Zehfuss, “Constructivism and Identity”, *Constructivism and International Relations*, Stefano Guzzini ve Anna Leander (Routledge,2006), 116-117.

72 Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali* (İstanbul:Birikim Yayınları,1998), 13.

örneğini vermiştir. Bir öncesinde Soğuk Savaş'ın bitimi ve Yeni Dünya Düzeni'nin ilanı da aynı şekildedir. İçeride Kürt sorununun yükselişini önlemek için daha kapsayıcı ve Osmanlı'dan ilham alan bir milliyetçiliğe yönelmek yine ilgili dönemin iklimiyle olmuştur.

“Sosyal inşacı yaklaşımda dış politikayı anlamlandırmak, aktörün kimlik tanımlaması ve bu tanımlama sonucu oluşan çıkar kapsamında gerçekleşmektedir. Dış politikada devlet davranışlarının analiz edilebilmesini sağlayan unursa söylem vasıtasıyla gerçekleşir. Söylemler sadece eylem değil aynı zamanda davranış kalıbıdır. Kimlik ve kimlik tanımlaması sosyal inşacılığın dış politika vizyonunda merkezi bir önem taşımaktadır⁷³.”

Cumhuriyet kurulduğunda Osmanlı sonrası devleti devralmakla birlikte yeni bir kimlik ortaya koymak durumundadır. Bu sadece kendisi dışlayıcı olduğu için değil Osmanlı'dan ayrılıp kurulan devletlerin de bir kopuşa ve öteki olgusuna sebebiyet verdiği içindir. “Arap ve Yunan öteki kimliği fiilen ortaya çıkar. Mübadele ve ilk dış sorun olan Musul, Hatay meseleleri Türk dış siyasetini böyle bir zemine oturtur⁷⁴.” Yeni Cumhuriyet dünyaya sırt çevirmiş değildir. Arap ve Yunan milli kimlikleri Türkiye için Öteki konumuna gelmiş olsa da, onların mandater ve müttefik devletleri olan büyük güçler İngiltere ve Fransa ile sürekli müzakere eder bir çizgidedir. Osmanlıcı söylem Cumhuriyet'in geçmişe sırt dönüp büyük güçlere teslimiyetçi yaklaştığını genel geçer bir tanım olarak bugünden geçmişe ifade eder. Oysa Feroz Ahmad “yeni devletin dış politikasının, I. Dünya Savaşı sonundan itibaren Türkiye'yi izole etmek isteyen batılı büyük güçlere karşı mücadele ile şekillendiğini⁷⁵” söyler. Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesinin izolasyon karşısı bir amaç güttüğünü belirtir.

“Yeni dış politik kimlik, içeride de buna girift bir anlatı oluşturacaktır. Türk ulusçuluğunun siyasi tarih ve mekân bağının nasıl kurulduğuna bakarsak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken önemli toprak kayıpları ve travmatik kimlik dönüşümleri yaşanmış olduğunu görürüz; ulus inşasında rol alan seçkinlerin bu dönüşüm ile baş etmek için bulduğu yollarından biri, elde kalan toprağa yeni bir tarih yazmak veya mekânı başka bir bakışla okumaktır. Osmanlı'nın çözülmesiyle

73 Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası 1991-2014* (Bursa:Dora Yayınları,2016), 37.

74 Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, 42.

75 Feroz Ahmad, “The Historical Background of Turkish Foreign Policy”, mitpress-request.mit.edu (erişim 15.08.2020), 10.

yaşanan yenilgi ve teslimiyeti zafere dönüştüren Cumhuriyet seçkinleri elde kalan toprağa “mümkün durumların en iyisi” olarak bakmaya çalışmıştır⁷⁶.”

Diğer yandan büyük güçlerle denge siyaseti Osmanlı mirasında da yeri olan bir olgudur. Beka kaygısı temel refleks olarak Türk devlet kimliğine yerleşmiştir.

“Raison d'etat/varoluş sebebi; tarihçiler belirli devletlerde karar verici pozisyonlarda bulunan kişilerden bağımsız olarak, kullanılan gücün amaçları ve yöntemlerinde bir istikrar ve devamlılık gözlemişlerdir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e çoğunlukla Türklerin sığındığı son toprak parçasının iç ve dış düşmanlarca tekrardan parçalanmasının önlenmesi temeldir⁷⁷.”

Osmanlı ve Cumhuriyet dış politikaya gelince yakınlaşır.

“Osmanlı mirasının Cumhuriyette devam eden pek çok unsuru bulunmaktadır. Devlet geleneği, Rus tehdidi darbe geleneği, dağılma korkusu, devleti kurtarma önceliği, hegemon güç merkezleriyle işbirliğine yatkınlık bunlar arasındadır. Türkiye uluslararası alanda kendini daha iyi anlatabilmek amacıyla zaman zaman bu tarihsel ve kültürel mirasa dayanarak çevresindeki ülkelerle farklı ilişki modelleri geliştirmeye çalışmıştır. 80'lerde Özal dışa açılan Türk ekonomisine hayat alanı açabilme amacıyla aynı mirasa atıfla komşu coğrafyalarda ekonomi temelli yeni işbirliği olanakları aramıştı⁷⁸.”

Osmanlılık tartışması önce Özalla, sonra Ak Partiyle yoğun olarak yaşanmışsa da geçmiş daha eskiye götürülebilir.

“Daha çok Türkiye Balkanlar'a yöneldiğinde Osmanlılık tartışması gündeme gelmektedir. Yeni Osmanlılık ilk olarak Yunanlılar tarafından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale ettiği 1974 yılında kullanılmıştır. Ak Parti gerçekleştirdiği siyasi ve ekonomik reformların Türkiye içinde ve dışında ortaya çıkardığı değişimi ifade etmek için Yeni Osmanlılık yerine yeni Türkiye kavramını kullanmaktadır⁷⁹.”

Yeni Türkiye ibaresi ister istemez Cumhuriyet mirasına eleştirel bir yaklaşım olarak görülebilir. En olumlu yorumda dahi bu mirası aşma idealini içinde barındırmaktadır.

76 Sezgi Durgun, “Siyasi Tarih ve Mekan”, *A. Haluk Gülman'a Armağan*, haz.Gökhan Erdem (pdf: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2013), 12.

77 Kemal Çiftçi, *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası* (Ankara:Siyasal Kitap 2010), 44.

78 Davut Ateş, *Türk Dış Politikasına Giriş* (Bursa:Dora Yayınları,2014), 65.

79 Bilal Sambur, “Türkiye'nin Dış Politikasında Yeni Osmanlılık:Mit mi Gerçek mi?”, *Türkiye'nin Dış Politikası*, ed.İdris Demir (Bursa:Dora Yayınları,2014), 80.

Cumhuriyet'in, özellikle de dış politikada eski statüko olduğunu ve bunun artık değişmesi gerektiğini söyler. Yeni Türkiye ifadesinin ilk kullanımı da yine buna benzerdir; daha da keskin bir kullanımdır. 1920'lerde Batı dünyasında, özellikle Fransızca literatürde yeni kurulan Cumhuriyet'den övgüyle Yeni Türkiye şeklinde bahsedilir ve yeni yönetici sınıfça bu övgü kabul görmüştür. Bu ifade eski rejim olan Osmanlı'nın artık yerini başka bir çizgiye devrettiğini söylemektedir. Böylelikle Osmanlı Türkiyesi'nden Cumhuriyet'in Yeni Türkiyesi'ne bir geçiş varsayılır. Ak Parti söylemindeki Yeni Türkiye ile bu kez yeni bir evreye geçme iddiası vardır. Özallı yıllarda çokça kullanılmış olan 2. Cumhuriyet ifadesi de yine bu fikri başka bir şekilde ifade etmektedir. Özellikle Özal'ın vizyonunu ve dış politikadaki değişimi olumlayan çevrelerin ürettiği bir kavram olagelmıştır. Fakat buna karşı çıkanlar aynı ifadeyi tamamen negatif olarak kullanır. Böylelikle iç ve dış siyasetin iç içe tartışıldığı bir zemin ortaya çıkar. Osmanlıcılık kavramı da yine bu tartışmaların içinde en başta kullanılan köşe taşı kavramlardan biri olagelmıştır. İç siyasetteki ayrımların uzamında tartışıldığı çokça görülmüştür.

2.2.2. Bosna Savaşı'nda Tarihsel Konumlanmalar

Bosna Savaşı 1992 Mayıs'ında çıkmış olsa da, sıklıkla Yugoslavya'nın dağılma süreci ile beraber ele alınmaktadır. 1991-1992'de Hırvatistan toprağında gerçekleşen Sırp-Hırvat çatışmasının uzamında patlak vermiştir; fakat şiddeti onu da aşmıştır. Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan kopuş süreci tamamlandığından Bosna Savaşı'nın başlangıcında artık Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumak gibi geleneksel bir dış politika baskısı kalmamıştı. 1991'de, bir yıl öncesinde Slovenya ve Hırvatistan ayrıldığı için kopuşun devam edeceği öngörülmekteydi. Uluslararası toplum adına harekete geçen komisyonca Bosna-Hersek'in bağımsızlığının ancak bir referandum dahilinde kabul edilebileceği karara bağlandı. Bosna-Hersek'in çok etnili kompozisyonu tarihsel çatışmaları hafızalarda canlandırdığından böylesi çabalar savaşı önleme girişimleri olarak ortaya atılmış ve 1992 yılının ilk yarısı bu girişimlerle geçilmişti. Bu süreçte Türkiye uluslararası toplumla paralel bir görüntü çizdi. Çıkarların kesişmesi ile bir oydaşma görüntüsü ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye'nin Bosna-Hersek ile daha yoğun ve öznel bir bağı olduğu da ortadaydı.

“Türkiye’nin Yugoslavya krizine yönelik politikasını biçimlendiren birçok neden vardır. Türkiye, eski Yugoslav cumhuriyetleri ile tarihi bağları olması, NATO, AGİT ve BM üyesi olması, AB’ne üye olmaya başvurması ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olması ve Yugoslavya bölgesinde Türk ve Müslümanların yaşaması nedeniyle Yugoslavya’daki krizle ilgilenmek için pek çok nedene sahiptir⁸⁰.”

Bu maddelerden tarihi bağlar ile Türklük-Müslümanlık, Bosna krizine Osmanlı mirası ile yaklaşanlara direkt somut bir zemin sunan başlıklardır.

Bosna Savaşı Yugoslavya’nın dağılma sürecinde, öncesindeki ve sonrasındaki tüm çatışmalar içinde en şiddetli aşama olmuştu. Savaşın Bosna-Hersek’e sıçramasından hemen önceki yılda Türkiye’nin temel yaklaşımları Uluslararası ortamdaki hakim havayla uyumludur. “Türkiye, Yugoslav taraflar ile ikili düzeyde diyalogunu geliştirerek Yugoslavya’nın yeni düzeninin barışçı bir şekilde gerçekleştirilmesi için etkili olmaya çalışmıştır. Türkiye, bağımsızlıklarını ilan eden dört cumhuriyeti aralarında bir ayırım gözetmeksizin tanımıştır⁸¹.” 1992 baharında Bosna-Hersek’i savaşa sürükleyen süreç hızlı bir şekilde gerçekleşti. 1 Martta referandumdan bağımsızlık ve Yugoslavya’dan ayrılma kararı çıkması, Bosna Sırplarınca ve Yugoslav merkezi yönetimince kabul edilmez. Peşi sıra AT’nin Bosna-Hersek’i tanıması üzerine Yugoslav Ordusu destekli Sırp milisler silaha sarılır. Bunun üzerine konu uluslararası gündemin en baş maddelerinden biri haline gelecektir. “7 Nisan 1992’de BM Güvenlik Konseyi 749 nolu karar ile tüm taraflara siyasi çözüm için AT ile çalışma çağrısı yapar. Türkiye hemen eyleme geçerek AGİK ve İslam Konferansı bünyesinde tüm ülkelerde Bosna’nın tanınmasını ve bu yolla saldıran tarafı yıldırma siyasetini öne alır⁸².” Bosna Savaşı’nın patlamasından bitimine değin Türkiye uluslararası kurumlar dahilinde sürekli girişimlerde bulunarak karar alma ve uygulama süreçlerinde etkin olmaya çalışmıştır.

“Türkiye’nin Bosna konusundaki girişimleri ve Yugoslavya’nın parçalanma süreci halen devam eden bir biçimde Türkiye’nin büyük enerji harcamasına yol açtı çünkü Türkiye Balkanlar’da istikrarın ve işbirliğinin zarar görmesini kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. Nitekim ilk olarak İslam Konferansı Örgütü çerçevesinde bir Temas Grubu kurulmasına ön ayak oldu. İkincisi, sürekli talepte

80 Kenar, *Yugoslavya*, 506.

81 Berhan Ekinci (Büyükelçi), *Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye*, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan Araştırmaları Vakfı Konferansı (İstanbul:Eren Yayıncılık,1995), 251.

82 Şule Kut, “Turkish Diplomatic Initiative for Bosnia-Herzegovina”, *Balkans*, ed. Günay Göksu Özdoğan ve Kemal Saybaşı (İstanbul: Eren Yayıncılık,1995), 299.

bulunarak sonunda (Haziran 1994) BM Barış Gücü UNPROFOR'a 1400 asker uçuş yasağının denetimi için de 18 adet F-16 yolladı. Hatta, kanımca Türkiye'nin Somali Barış Gücü'ne katılmasının tek nedeni Bosna'da Sırp, Rus ve Yunan baskısı sonucu kabul edilmeyen katkısını kabul ettirmekti. Üçüncüsü, Mart 94'te ABD girişimiyle kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonunun büyük destekçisi oldu. Türk dışişleri bakanı bu iş için ilk kez bölgeye gitti. Dördüncüsü, Boşnak ve Hırvatlarla dışişleri bakanları ve devlet başkanları düzeyinde toplantılar yaparak federasyonu desteklemeye ve ilerideki bir işbirliğinin nüvesini oluşturmaya çalıştı. Beşincisi, Hırvatistan'a sığınan mültecilerin evlerine güvenle dönmeleri amacıyla oluşturulan Ortak Polis Gücü'ne 50 polisle katkı yaptı (Aralık 1995). Altıncısı, Ocak 1996'da NATO'nun "Barışı Uygulama Gücü"ne (İFOR) katkıda bulundu⁸³."

1992 yazında hem Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, hem Başbakan Süleyman Demirel uluslararası zirvelerde Bosna-Hersek'e acil müdahale çağrısında bulundu. Çağrı eğer gerekirse limitli bir askeri dış müdahaleyle saldırgan tarafı durdurmayı içerdiği için Yugoslav Devleti kendini ilgili taraf olarak görür. Başbakanları aracılığı ile Türkiye'ye bir ziyarette bulunarak Bosna konusuna karışmama çağrısında bulundu. Bosna-Hersek'de başlangıçta iki taraflı olan çatışma kısa süre içerisinde 3 taraflı hale geldi. Bu kez Hırvat ayrılıkçılar kendi özerk bölgelerini ilan ederek bağımsız-birleşik-egemen bir Bosna-Hersek'e karşı yeni cephe açtı. Böylelikle çatışmalar şiddetlenip çok taraflı hale gelir.

"TBMM 8 Aralık 1992'de Anayasa'nın 92.maddesine dayanarak UNPROFOR'a katkı ve BM'nin çağrısı halinde muhtemel bir Uluslararası askeri harekate katılmak için yurt dışına asker gönderilmesi konusunda hükümete yetki verdi. Ertesi gün Türkiye'nin liderliğindeki İslam Ülkeleri BM Temas Grubu, BM Genel Sekreteri Butros Gali'ye başvurarak BM'nin etkin önlemler almasını istediler. Aynı gün Yugoslavya (Sırbistan), BM ve NATO kararlarından Türkiye'yi sorumlu tutan bir açıklama yayınladı. 1992'nin son günlerinde toplanan AGİK Dışişleri Bakanları Toplantısında (Stockholm), Eski Yugoslavya Konferansı'nın Genişletilmiş Bakanlar Oturumunda (Cenevre) NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı ve NATO Savunma Planlama Komitesi Toplantısı'nda (Brüksel), NATO'nun acilen Bosna-Hersek'e müdahale etmesi gerektiğini ve Boşnaklara silah ambargosunun kaldırılmasını Türkiye savundu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 15-22 Şubat 1993'de

83 Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Sonrası Durumu ile İlgili Notlar" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51-01 (1996) dergipark.org.tr, 10.

gerçekleştirdiği Balkan Turu sonrasında, Türkiye'nin Bosna Politikasını yeniden dile getirdi. Türkiye'nin Bosna-Hersek için eylem planı diplomatik ve askeri önlemlerin bir bileşimiydi⁸⁴.”

Balkan Gezisi içeride ve dışarıda siyasi yankıları olan bir vaka olarak anıldı.

“15 Şubatta (1993) Cumhurbaşkanı Özal 7 günlük Balkan Turuna başlar. Bulgaristan, Arnavutluk Makedonya, Hırvatistan ziyaretini içeren bu gezi içeride ve dışarıda yankı bulur. İçeride Özal'ın gücünü dış politika üzerinden öne çıkarttığı, dışarıda ise Türkiye'nin Yugoslavya üzerinden yeni-Osmanlıcılığı bahis konusu olur⁸⁵.”

Özal, Osmanlı mirasını içeride ve dışarıda büyük bir potansiyel olarak görmektedir: “Tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi bugün de etnik farklılıkları İslam kimliği ile aşmak mümkündür. İnaniyorum ki bu toplumdaki kimliği oluşturan birincil element İslam'dır. Anadolu'daki ve Balkanlar'daki Müslümanları birbirine yakınlaştıran dini inançlardır⁸⁶” diyerek Balkanlar'daki soydaş toplumlarla girift olmayı hedef olarak ortaya koyar. 1993 yılı Bosna konusunda çok taraflı bir tablo vermiştir. Uluslararası toplumun AT ve BM ortak çatısıyla masaya koyduğu planlar diplomasinin merkezindeydi. Bu planlar daha çok Bosna-Hersek'deki egemen bağımsız devlet iradesine karşı savaşıyor ayrılıkçı Sırp ve Hırvat milisleri ve onları himaye eden anavatanlar olan Hırvatistan ve Yeni Yugoslavya'yı (Sırbistan) ikna dolayımında idi. Fakat somut bir yol alınamaz. AT ve BM ortaklığındaki barış planlarından sonuç çıkmaz. Diplomatik alanın sürgit başlıkları silah ambargosu, yaptırımlar, uçuşa yasaklı bölge, güvenli bölge, insani yardımlar olmuştur. 1994 yılı ise bir yenilik olarak ABD'nin sahaya inşi ile şekillendi.. Amerika Bosna konusunda uluslararası toplumun yapamadıklarını yapmak için kendi programını öne aldı. Üçlü çatışmayı ikili çatışmaya indirecek ve Sırp güçlerine karşı güç merkezi oluşturacak bu plan dahilinde Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun nüveleri oluştu. Böylelikle merkezi Avrupa güçlerinin statükocu çözüm arayışları yerini savaş dönüştürecek bir hareket planına bıraktı. Almanya gibi yeni ayağa kalkan bir güç de özellikle tarihsel geçmişine göre konum alır ve Hırvat yanlısı bir Orta Avrupa gücü olarak değerlendirilir. Boşnak-Hırvat

84 Şule Kut, *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*. (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,2005), 132.

85 Kut, “Turkish Diplomatic”, 310.

86 Nur Vergin “Türkiye'nin Kendisinden Korkmaması ve Aslına Rücu Etmesi Lazım” *Türkiye Günlüğü* sayı:19 (Yaz 1992), 44.

Federasyonu'nun kurulmasıyla savaşın dengesi değişmişti. Savaşın uzadığı noktada ABD'nin Hırvat yanlısı bir yaklaşımla ön ayak olduğu ve Boşnak tarafına şart koştuğu Boşnak-Hırvat federasyonu yoluyla üç taraflı çaprazlama çatışma öncelikle iki taraflı hale gelecektir. Böylelikle Hırvatlarla ortak çatı üzerinden bir avantaj ve uluslararası destek elde eden Boşnaklar- meşru Bosna-Hersek Devleti- mesafe katederek Sırp ayrılıkçılara karşı yavaş yavaş askeri planda dengeyi yakalayabilmiştir.

Bu süreç özellikle Osmanlılık tartışmalarıyla ilgili veriler taşımaktadır. Marksist tez dahilinde İslamcılık ve Osmanlılık her türlü varyantı ile Amerikan siyasetine içkin ve bağlı olarak görülmüş ve bağımsız olmadığı özellikle yukarıdaki benzer vakalardan yola çıkarak dillendirilmiştir. Bu genel yargılara karşı nüanslar ancak savaşın kronolojisine detaylı bakıldığında yakalanabilir. ABD ve Almanya, Boşnak liderliği ile ancak 1994 itibarıyla ile oydaşma içinde olmuştur. Bu desteğin şartı olarak Hırvat tarafıyla ittifak ve uyum masaya konmuştu. Boşnak tarafı ancak Hırvatlarla tek cephe olma şartı üzerinden bir destek almıştı. Ayrılıkçı Sırp güçleri bu yeni askeri denge dolayısıyla işgal ettikleri yerlerde gerileme yaşadı. Fakat Saraybosna Kuşatmasını sürgit devam ettirip güçlü oldukları Doğu Bosna'da BM Güvenli Bölgeleri'ne saldırılarını sürdürürler. 94-95 kışı uzun bir ateşkesle geçildikten sonra 95 yazı tam bir savaş halinde geçti. Sırp güçleri gerileme öncesi son saldırıları olarak Saraybosna şehir çarşısını bombalar Srebrenika'da soykırım gerçekleştirir. Sonbaharda %51-%49 kompozisyonu şekillendiğinde ABD'nin liderliğinde ateşkes masaya konur ve ardından Dayton Barışı gerçekleşir.

Bosna Savaşı dış politikada Özal döneminin son kısmını ve zirve yaklaşımlarını izlemeye sıkça öne çıkartılmıştır. Gündelik hayata yansıyan, tarihte kalmayan, bugüne değen, yaşanan ortak bir kader olgusunu içinde barındıran Balkanlar tekrardan Türkiye'nin meselesi olmuştur.

“1991-92'de Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasal ve kültürel mirasının bir parçası olan özerk Bosna-Hersek'in ve Makedonya'nın kurulması, Kosova ve Arnavutluk üzerindeki yeni odaklaşma, Türkiye'nin NATO'nun gölgesinde bile olsa bu bölgenin siyasetinde önemli bir rol oynamasına olanak vermiştir. Türkiye, halklarıyla ilişkileri sürmekte olduğundan bugünkü sınırları dışında kalan ülkelerin işleriyle yakından ilgilidir. 1856-1995 yılları arasında Balkanlar'dan-Kafkasya'dan-Kırım'dan gelen 9 milyon dolayında

göçmen Türkiye'ye yerleşmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin bugünkü nüfusunun yaklaşık %40-50'sinin kökleri eski Osmanlı topraklarına uzanmaktadır. Türk milli devleti ve oralarda kurulan milli devletler yeni bir kimlik oluşturmuş ve buna ket vurmuşsa da Yugoslavya ve SSCB dağılınca durum tekrar açığa çıkar⁸⁷.”

Balkanlar, Osmanlı mirasının nüfus boyutunda öne çıkar. Birçok kez göçler olmuştur.

“Bosna-Hersek ve Makedonya, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sorunun öznesi olmuştur. Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olmuş topraklardır. İki ülkeden de eski Yugoslavya zamanında Türkiye'ye yoğun göç olmuştur. Ayrıca bu ülkelerin ikisi de Yunanistan ve Sırbistan tarafından Türkiye'nin Balkanlar'da izlediği iddia ettikleri Yeni-Osmanlıcılık politikasının temel unsurları olmakla hedef gösterilmektedir⁸⁸.”

Balkanlar'da eski Osmanlı hakimiyeti ve nüfuzuyla ilgili hatıra canlıdır; bugün en ufak bir krizde tarihi miras hatırlanır. Bu en başta bazı Balkan milletlerince karşıdan sürdürülen bir gelenektir. “Bugün Hırvatistan-Dalmaçya'nın küçük bir köyünde Türklerden kurtuluş günü başlıklı bir festival görülebilir⁸⁹.” “Yunan ve Bulgar milli şahsiyetlerinin oluşumunda Türklerden kurtuluş bahsi en başta gelir⁹⁰.” Bosna Savaşı da tarafların dinler üzerinden okunacağı bir tür yeni Balkan Savaşı olarak ve eski miraslara dönüş olarak nitelendirilir. “Halihazırdaki Balkan Savaşı da semboller üzerinden yürüyor ve tarihi geri çağırın anlamlara sahiptir. Türk düzenini simgeliyor diye camiler Sırp güçlerince hedef alınıyor⁹¹.” Savaşdaki motifler Balkanlar harici başka ülkelerdeki yakın tarih örneklerine benzer yönler taşımaktaydı. “Ortodoks kiliselerinin temsilcilerinin kullandıkları dil, Franco'nun dilini, büyük kurtarıcı haçlı seferi sırasında Katolik yetkililerin kullandıkları dili inanılmaz ölçüde hatırlatmaktadır⁹².” Sadece Türkiye'nin devlet geleneğini sahiptenen, devlette devamlılığı muhafazakar-liberal bir bakışla üstlenen yönetici sınıfını değil, bu mirastan koptuğunu varsayan radikal kitleleri de Bosna tecrübesi etkilemiştir. Osmanlı mirasına eleştirel yaklaşım olumluya doğru değişir.

87 Karpat, “Giriş”, 11.

88 Kut, *Balkanlarda Kimlik*, 76.

89 Haşim Koç- 2018-2020 TİKA Zagreb Temsilcisi (Görüşmecisi: M. Yasin Şafak, ses kaydı görüşme:11.02. 2018)

90 İsmet Özel, “Konya Konferansı-2015”, <https://www.youtube.com/watch?v=PzJ-zX-R-sc> (erişim 20.02.2018)

91 Stjepan G. Mestrovic, *The Balkanisation of the West* (London/New York:Routledge,1994), 146.

92 Juan Goytisolo “Neden Saraybosna”, *Matbuat Dergisi*, sayı:2 (Haziran 1994), 3.

“Bosna tecrübesi pek çok şeyin yanı sıra Osmanlı’ya bakışımızı da revize etmişti. Osmanlı’nın Bosnalı bir Müslümanın gözünde bizim eleştiri konusu yaptığımız boyutlardan çok farklı bir imajı olduğunu kavradık. Osmanlı, Balkanlar’daki ve Avrupa’daki Müslüman varlığının yegane hamisi ve garantörüydü. Bosna’da Osmanlı’nın doğal mirasçısı olmak, Türk olmak ayrıcalıklı bir şeydi⁹³.”

Bosna Savaşı’nın İslam dünyasında bir din davası olarak ele alındığı görülür. “Mısır halkı ulemaya çağrı yapar ve Bosna için cihat ilan edilmesini ister⁹⁴.” Bosna, Arap ülkeleri içinde bir İslam davası olarak ele alınırken, ataları Balkanları yönetmiş Türklerse kurbanlara daha farklı ve özel bir yakınlık duyuyor⁹⁵ şeklindeki yorumlar Amerikan basınında yer bulur. Burada vurgu Bosna’nın bir İslam davası olmasının haricinde geçmişteki yönetim mirası sebebiyle daha çok bir Türk davası da olabileceğinedir. Böylelikle Bosna salt bir İslam davası olarak değil, Osmanlı geçmişine atıf yapılabilen bir yaklaşımla ele alınır. Diğer büyük İslam ülkelerinden İran ve Suudi Arabistan da kendine has nüfuz siyasetiyle diplomaside yerini almıştır. Bosna Savaşı böylelikle İslam dünyası içindeki kimlik nüanslarını ve bir tür yarışı da ortaya sermiştir. Türkiye’de de savaşın dini yönünü öne çıkaranlar olur, fakat yine de Türkiye’nin Balkanlar’daki konumunun diğer İslam ülkelerine kıyasla tarihsel ve güncel olarak daha direkt olduğu, bir önceliği olduğu zamanla görülür. Hem İslamcı hem Osmanlıcı geleneğe yaslanan Refah Partisi Bosna’yı adeta bir dava olarak ele alıp toplumsal hareketinin bir parçası yapmaya çalıştı. “RP sürekli olarak Osmanlı geleneğini vurgulamış ve o gelenek ekseninde bir dış politika üretmiştir⁹⁶.” Karar alıcılar içindeyse Bosna vizyonunun sahibi daha çok hükümet değil, Cumhurbaşkanı Özal olarak görülür: “Ne oldu da Türkiye’nin Bosna’ya ilgisi azaldı diye soranlara şunu söylüyorum: Turgut Özal öldü. Ondan sonra Türkiye’yi yönetenler veya yönetmeye talip olanlar Türkiye’nin siyaset sahnesini ve coğrafyasına aynı genişlikte algılamaya hazır değiller veya istemiyorlar⁹⁷.” Fakat Türk dış siyaseti Özal’ın ölümünden sonra da Bosna-Hersek’e müdahaleye hazırız çizgisinde devam etmiştir. Hükümetin dış politikası Amerika ile yakın olurken Fransız-İngiltere aksından uzak kalır. Bu bir yerde Balkanlar’da Batı

93 Yahya Konuk, *Cihadın Mahrem Hikayesi* (İstanbul:Elest,2007), 33.

94 Milli Gazete, 03.08.1993

95 Time, 28.09.1992, vol 140-no:13

96 M. Hakan Yavuz, “Milli Görüş Hareketi” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6/İslamcılık*, ed. Yasin Aktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 599.

97 Cengiz Çandar, “Bosna’dan İsrail’e Pusulasız Dış Politika”, *Sabah Gazetesi* (1 Ağustos 1993)

Avrupalı güçlerle ile zıt taraflarda kalmış olan Osmanlı siyasetine de denk gelmektedir. “ABD, Saraybosna kuşatmasına karşı hava bombardımanı isterken İngiltere ve Fransa konuyu BM komutanının talebine bıraktı. Bosna’daki Fransız BM komutanınsa böyle bir talepte bulunması mümkün görünmüyor⁹⁸.”

Bosna’da Osmanlı imajı karşı taraftan da çokça kullanılmıştır. Sırp liderler özellikle Avrupa kamuoyuna seslenirken kötü-Osmanlı imajı üretmek ister. İslamcı fundamentalizm tehlikesi derken de esasında Türkiye’yi ve Osmanlı geçmişini kastetmişlerdir. ”Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç Türklerin yeni bir Osmanlı İmparatorluğu kurmak istediğini iddia etti. Türkiye’nin Çin Seddi’nden Adriyatik kıyılarına kadar uzanan yeni bir Osmanlı İmparatorluğu kurmak istediğini öne süren Miloseviç tüm Türklerin bu hayali paylaştığını iddia etti⁹⁹.” Balkanlar’da ulusal karşıtlıkların tekrar gündeme gelişi Yugoslavya gibi çok-uluslu bir devletin içinde etnik ayrılıkların savaş ve kriz üretmesi bu tip modern devletlerin tarihsel düşmanlıkları çok da çözemediğini göstermiştir. “Balkanlar’da ulusçuluğun tarihi bir süreç içinde oluştuğunu görmezden gelerek onu dış mihrakların bir eseri olarak değerlendiren anlayış, çağdaş tarih anlayışında sorgulanmaktadır¹⁰⁰.”

Türkiye’nin Soğuk Savaş bitiminde çatışmaların çıktığı alanlara yakın olması, buraların eski toprakları olması ve buna yönelik bir söyleminin oluşması yeni bir Türk kimliği mi doğuyor sorusunu üçüncü taraflara da sordurmuştur. ABD bölgesel bir istikrar unsuru olacak müttefiki Türkiye için Osmanlı mirasını olumlarken, bölgede milli kimliğini Osmanlı karşısında kazanmış ülkelerse bunu bir tehdit olarak algılar.

“Soğuk Savaş’ın sona ermesi Türkiye’nin bölgedeki söz konusu Müslüman/Türk azınlıklara yönelik yayılmacı emeller peşinde koşacağı, yeni Osmanlıcılık serüvenine ya da Pan-Türkizme yöneleceği yolunda tehdit algılamaları yarattı. Özellikle Türk siyasetçilerin söylemlerinde atıfta bulunduğu Adriyatik’den Çin Seddi’ne uzanan Türk Dünyası kuramı Türkiye’nin yayılmacı eğilimleri

98 Hürriyet Gazetesi, 05.08.1993

99 Meydan Gazetesi, 08.04.1993

100 Yahya Kemal Taştan “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri”, *Balkanlar El Kitabı Cilt 1:Tarih*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A.Gökdağ (Ankara:KaraM&Vadi, 2006), 421.

olabileceği yönelik bu algıya pekiştirdi. Oysa söylem düzeyinde ortaya çıkan bu değişim dış politika pratiklerine aynı ölçüde yansımamıştır¹⁰¹.”

Osmanlı mirasçısı bakışın bir açılım sağlayacağı öngörülürdü ve Osmanlı geçmişi referans olarak alındı. Buna karşılık milli varlığını Osmanlı-Türk idaresinden kurtulmakla kuran ülkelerin karşı refleks geliştirmesi de, yine geçmiş mirasın o taraftaki izdüşümü oldu.

“Türkiye Balkanlar’da yaşanan değişim-dönüşüm sürecinin kendisine ciddi ekonomik ve siyasal avantajlar sağlayacağını umuyordu. Balkanlar Türkiye’nin bir açılım alanı haline gelebilirdi. Balkanlara yönelik bu bakış açısı ve söylem dönemin siyasi-iktisadi elitleri ile milliyetçi-islamcı yazarlar/akademisyenler tarafından üretildi. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunu referans gösteren bu anlayış/söylem Balkan Devletleri ve gayrimüslim halkları tarafından yeni-Osmanlıcılık politikası olarak algılandı¹⁰².”

Osmanlı mirasını sahiplenme 1980 sonrası hem sosyal inşacılığın hem liberalizmin yükselişte olduğu bir dönem için zamanın ruhunu yakalayan bir siyasettir. Komünizmin çökmesi ile bu imkan zirveye ulaştı; Yugoslavya-Bosna’dan Sovyetler-Kırgızistan’a kadar yani Adriyatik’den Çin Seddi’ne kadar bir alan açığa çıkmıştı. Türkiye yıkılan komünizm tarafında değil, diğer tarafta yer alıyordu.

“Özal devlet merkezli Türk kimliğine karşı çıkmış ve yeni kimliğin parametrelerini koymuştur. Türkiye liderliğindeki Adriyatik Denizi’nden Orta Asya’ya kadarki jeopolitik alana baktığımız zaman bu alanın Osmanlı-Müslüman ve Türk nüfusu tarafından şekillendirildiğini ve hakim olduğunu anlarız der. 80’lerde Özal’ın izlediği ekonomik ve kültürel politikalar modern siyasi ve ekonomik gelişim ihtiyaçlarını Osmanlı mirasıyla uzlaştırmaya yardımcı olmuştur¹⁰³.”

Soğuk Savaş sonrası kimlik siyaseti ve dinin geri dönüşü başlığı çokça işlenmiştir. Bu olgu tek taraflı değildi; fakat dağılan komünizmden kopan Müslüman milletler için daha çok göz önüne çıkartıldı. Rusya-Çeçenistan ya da Yugoslavya-Kosova örneğindeki gibi hakim devlete bayrak açan azınlığın İslam kimliği daha çok bahse konu edilmiştir. Oysa

101 Radiye Funda Karadeniz, “Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk Dış Politikasında Dış Türkler”, *Mekan Kimlik Güç ve Dış Politika*, der. S.Gülden Aydan (İstanbul: Yalın Yayınları, 2012), 231.

102 Caner Sancaktar, “Türkiye’nin Balkan Politikası: 1990 sonrası Balkan Açılımı”, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*, ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 634.

103 M.Hakan Yavuz, “Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi”, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik Demokrasi Güvenlik*, der. Şaban H. Çalış vd. (Ankara: Liberte Yayınları, 2002), 61.

aynı durumun bir benzeri Batıya gidildiğinde Avrupa kültürel havzasında da görülebilir.

“Moskovskiy Komsomolets gazetesi Moskova’dan Sırp tarafına Rus gönüllülerin asker olarak gittiğini iddia etti. Kaynak gösterilmeyen kısa haberde pek çok gencin büyük paralar kazanma vaadiyle ve sahte vizelerle Sırbistan’ın askeri savunması için savaşa gönderildiği, hatta geçen günlerde ilk kez Moskovalı bir gencin şehit olduğunu yazdı¹⁰⁴.”

Kosova Savaşı’nda olduğu gibi Bosna Savaşı’nda da Ortodoks dayanışması adına Sırp tarafında savaşan Yunan vatandaşlarından oluşan bir grup, o zaman duyulmamışsa da yıllar sonrasında internette bu durumu açığa çıkaran anı siteleri ortaya çıktı. Hırvat tarafında savaşan insanlar arasında Fransa’dan İsveç’e kadar geniş bir uyruklar yelpazesi olduğu yine hatıra odaklı internet sitelerinde görülmektedir. Batıdan gelen bu gönüllü savaşçıların Bosna-Hersek’de Batı değerlerini temsil eden tarafın Hırvatlar olduğunu düşünüyor olmaları muhtemeldir. “Savaş zamanı Hırvatistan’ı savunurken ölen Fransız gencin ismi 20 yıl sonrasında öldüğü şehir Vukovar’da bir köprüye verilir¹⁰⁵.”

Bosna Savaşı’nda dönemin paradigması olan Medeniyetler Çatışması tezini haklı çıkaracak veriler bulunmaktadır. Konu, tarihsel karşıtlıkların bir geri dönüşü olarak okundu. Taraflar birbirlerini tarihsel mirasa atfen seslendiler. Yüzyıl öncesinin fay hattı olarak çizilen kimlikler tekrar karşı karşıya geldi. Bosna-Hersek hem yüzyıl öncesinde hem bu yüzyılda dini-siyasi kimliklerin çatışma alanı olma özelliği göstermiştir. Aynı fay hatları geçen yüzyılda da görülmüştü. Slav ve Türk milli davaları, Çarlık ve Osmanlı devletinin şemsiyesi altında birbirine rakiplerdi. “Okuldaki Rus arkadaşları Girit adasındaki Yunanlılara yardım etmek için gönüllü yazılmıştı. Bu olay İsmail Beyin de (Gaspıralı) milli hislerinin galeyana gelmesine sebep olmuş ve Türkler tarafında yer almak üzere gönüllü olarak savaşa gitmek istemişti¹⁰⁶.” Bosna meselesi Türk kamuoyunda farklı söylemlerle de olsa paylaşılan ortak bir nokta olmuştu. Dönemin hükümetinde koalisyon ortağı olan, SHP’li dışişleri bakanı Hikmet Çetin diplomatik çabalarda bulunurken devlet bakanı Türkan Akyol genel sağlık yardımı ve

104 Türkiye Gazetesi, 07.01.1993

105 Croatia Week haber sitesi, www.croatiaweek.com (erişim 10.03.2018)

106 Giray Saynur Bozkurt, *1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı*, (Ankara: Nobel Kitap,2008), 57.

kadın dayanışması ile öne çıkan bir Bosna ziyareti yaptı. Muhalefette yer alan, SHP'nin sol içindeki rakibi CHP heyeti de Bosna'ya moral destek ziyareti yaptı. Bu girişimde CHP heyetinde Deniz Baykal ve Ertuğrul Günay öne çıktı. Ertuğrul Günay yine Bosna için Aydınlar girişimini düzenleyen ve başını çeken bir isimdi. Aydınlar girişi, sağ ve sol siyasetten olmakla birlikte bürokratik değil, sivil toplumcu yaklaşımlarıyla ortaklaşan isimlerdi. Bu yaklaşım da o günlerde Osmanlı mirası ile beraber anılagelir. Osmanlı toplumunun çok kültürlü bir ortak yaşamın ideal tipi olduğu ve milliyetçilikleri körelttiği iddiası vardır. Böylelikle Osmanlıcı çizginin sol içinde de yer edinebildiği görünmüştür. Fakat bu sol okumada Osmanlı coğrafyasındaki halklar öncelenmek durumundadır. Sağ literatürdeyse hanedan ve hilafet; yani devletin aktör kimliği ve din öne çıkartılır, olumlanır, önemsenir.

Türkiye'nin aktif gündeminde Bosna tek başlık değildi. Türkiye baskıları ve tek taraflı çözümleri kabul etmeyeceği başlıklar arasına Kıbrıs'ı ve Kosova'yı da ekledi. "Türkiye Kosova'da Sırplarla etnik Arnavutlar arasında bir bunalım çıktığı taktirde yardım etmek amacıyla Arnavutluk'a iki zırhlı tugay göndermeyi önerdi. Ankara bu öneriyi sessizce yaptı¹⁰⁷." "Kıbrıs konusunda sert çıkış yapan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yeni olaylara neden olabilecek bir çözümün Türkiye ve Yunanistan arasında da sorun yaratabileceği uyarısında bulundu¹⁰⁸." 100 sene önceki kriz bölgelerinin tekrardan benzer şekilde gündeme gelmesi ister istemez Osmanlı mirasına kapı aralamıştır. Cumhuriyetçi yaklaşımlarla 2. Cumhuriyetçi yaklaşımlar, dış politikada söz konusu olduğunda birbirine yakınlaşır. Yunanistan, Türkiye ile arasındaki gerginliğe Bosna Savaşını da kattı ve Bosna-Hersek'e yapılacak olası bir müdahaleyi engelleyemezse de en azından Türkiye'nin katılmasını engellemeyi kendisine mevzi olarak belirledi. Bu yıllar Türk-Yunan gerilimi üzerinden çokça yazı kaleme alınır. Üçüncü ülkelerin gazetecileri diplomatları, istihbarat çevreleri yer yer bu bahse vurgu yaparken yüzyılın başındaki Balkan Savaşları'na atıf yapar. Bu atıfta kastedilen, Türkiye'nin Yunanistanla ve Yugoslavya'dan kalan çekirdeği oluşturan Sırbistan ve Karadağ Devletleriyle tarihsel karşı konumlanışıdır. Diplomasi de bundan etkilenmiştir. "Bosna konusunda Türkiye'nin aktif katılımı 1994 yılına kadar engelleniyor. Türklerle Sırplar arasında tarihi husumet var demek bahane olarak kullanılıyor. Daha sonra 1994 yılı ve

107 Cumhuriyet Gazetesi, 05.01.1993

108 Hürriyet Gazetesi, 07.01.1993

sonrasında ciddi operasyonlar yapan Türkiye, Bosna Ordusu'nun profesyonelleşmesi için çalıştı. ABD ile o dönem ilişkiler iyi idi¹⁰⁹.” Böylece yüzyılın başından gelen kimlik Türkiye'nin üzerine tekrar oturtulmuş olur. Bu da Osmanlı-Türk kimliğidir. Cumhuriyetçi fikirler bu kimliğin Osmanlı'nın yıkılış döneminde İttihat-Terakki ile iyice yerleşmiş olan modern-milli Türk kimliği olduğunu savunagelirken, İslamcı-muhafazakarlık hilafeti ve saltanatı da olumlayarak Osmanlıcı bir Türk kimliğine sahip çıkar. Bu, ortak bir mevzi kimliğe farklı ideolojik başlıklar vermenin bir örneğidir. Özal'ın Osmanlı vizyonu modern ve yenilikçi bir yön olarak resmedilir. Muhafazakar değil atılımcı bir model olarak ele alınır.

“Neo-Osmanlılık Nur Vergin'e göre Türkiye'nin egemenlik sınırlarının ötesindeki eski Osmanlı mirasına sahip çıkma anlayışını içermektedir. Neo-Osmanlı Konseptine göre Türkiye'nin yeni dış politikası Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bölgede Osmanlı mirasının yeniden hatırlanması ve Türklerin ikinci plana itilen kimliklerinin bütününe oluşturan unsurların dış politikaya yansıtılmasıydı. Neo-Osmanlılık aslında Özal'ın iktidara geldiği günden beri uyguladığı politikanın, uluslararası şartların değişmesinin de yardımıyla, nihai hedeflerini ortaya koymaktaydı¹¹⁰. ”

Ulus-devlet kurulurken terk edilen kimliklere geri dönüş tartışması, bu kimliğin ne zaman, nasıl, hangi koşullarda, hangi sebeplerle askıya alındığını hatırlatır.

“Savaş öncesinde Saraybosna'ya yaptığı gezi hakkında raporlarında Rebecca West, şahit olduğu kayda değer siyasi bir manzaraya değiniyor: Yugoslav hükümetinin cömert ev sahipliğiyle Türkiye Başbakanı kent halkına bir konuşma yapar. Binlerce fesli erkek ve peçeli kadın ortak Osmanlı Müslüman geçmişlerini anlatan nostaljik bir söylev beklentisiyle coşkuyla sokakları doldurur. Ne var ki kent halkını gözle görülür şekilde şaşırtan Kemalist Başbakan, İmparatorluğun ortak mirasına bir kez bile gönderme yapmadığı gibi Müslüman kardeşliğinin lafını da etmez. Aksine Bosna'yı da idare eden laik ve liberal Yugoslav devletini över. İnsanlar, yeni Türkiye'nin eski Osmanlı'yı nihai olarak çöktürdüğüne şahitlik ettik der¹¹¹. ”

109 Gazeteci Şerif Turgut ile Röportaj (Görüşmecisi: Enes Gürler) *Baska Balkan Edebiyatı Dergisi* sayı:7 (Şubat 2018), 76.

110 Muhittin Demiray, “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları”, www.tarihtarih.com (erişim 23.03.2018)

111 Emily Greble, *Saraybosna 1941-1945*, (İstanbul: tarihçi Kitabevi, 2016), 457-458.

Referansta bahsedilen, Başbakan Celal Bayar'ın 1938 Mayıs'ında krallık Yugoslavyası'na yaptığı ziyaretir. Yugoslav Başbakanı'nın bir yıl öncesindeki ziyaretine iadeyi-ziyarettir. O yıllarda Balkan Antantı sebebiyle karşılıklı ziyaretler yapılmakta, iyi ilişkiler kurulmaktaydı. Döneme rengini veren Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesi idi. Bu yüzden yeni kurulan devletler kabullenilmek ve eşit ortak olarak ele alınmak durumundaydı. Bosna-Hersek'den henüz otuz sene önce çekilmiş bir devletin orada tekrar hakim ve hami pozisyonunda bir söylem tutturması imkansızdı; diplomatik teamüller, özellikle de eşit ortaklık anlarında buna izin vermez. Konjonktürel olarak Osmanlı coğrafyasına dönüş bir kriz, bir davet, bir fırsat, bir imkan dahilinde Soğuk Savaş sonrası paradigma altında gerçekleşecekti. Dünyadaki benzer örnekleri gibi kuşatıcı bölgeselcilikler dahilinde, eski mirasların meşruiyet kazanması şeklinde olacaktı. Yegane bir örnek olmaktan çok, yeni-milliyetçilikler döneminin ve liberal dalğanın bir örneği olarak kendine zemin arayacaktı.

Özal'ın ortaya koyduğu siyaset Soğuk Savaş sonrası paradigmayı, yani serbest pazarı ve demokrasiyi kabul eder. Fakat içinde dini-manevi bir kimlik olarak Osmanlı'yı taşır çünkü hem İslam dünyasına, hem Türk dünyasına, hem eski Osmanlı topraklarına yönelik olmak üzere üç ayaklıdır. Burada hem Pakistan, hem Kazakistan, hem Arnavutluk olacaktır.

“Özal'ın merkeze koyduğu siyasette Osmanlı bakiyesi toplumun lideri olma düşüncesi vardı. Arnavutluk'da bir cuma vakti Ethem Paşa Camii'nde hutbeyi okuyan Arnavutluk müftüsü Sadri Koçi Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisinden bahsedince Özal 'dün Alma Ata'daydım, şimdi de Tiran'dayım; Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne kadar bir birliktelik başlamıştır' diyerek not düşer. Hatta bunu daha ileri taşıyıp manevi bir yön vererek hem Türk dünyasının, hem İslam dünyasının birlik olabileceğine dair bir ideali ortaya koyar. Batıdaki İslam fobisine karşı çıkar. İslam dünyasının bir medeniyet telakkisi olduğunu dair bir fikri vardır. Türk ve İslam dünyası eldeki imkanlarıyla kabiliyetleriyle dünya sorunlarının çözümüne katkı sağlayacak ve böylelikle eşitler arasında bir ilişki kurulacaktı. Çin'e, Rusya'ya, Batı'ya böyle bir yaklaşımı vardı. Bu vizyon demokrasi ve liberalizm içinde gerçekleşecek ve saldırgan bir yön taşımayacaktı¹¹².”

112 Süleyman Gündüz- Turgut Özal'ın Bosna Özel Danışmanı (Görüşmecisi:M. Yasin Şafak, ses kaydı görüşme: 15.04.2018)

90'ların başı; dış politika dahilinde, özellikle Bosna konusunda Osmanlı mirasının açık şekilde konuşulduğu ve tartışıldığı bir dönem olmuştur. Bu ilk dönemde dünyada değişim- dönüşüm paradigması hakimdir. Dünya konjonktürü de bu liberal dalganın etkisi altında olduğundan, Osmanlı mirasçısı yaklaşımlar dönemin hakim söyleminden izler taşır. Dönemin öne çıkan aktörü olarak Cumhurbaşkanı Turgut Özal görülmektedir. Özal çizgisinde idealist ve iyimser bir hava hakimdir.

2.3. Türkiye-Suriye Bağlamında Dış Politik Miras

2.3.1. Arap Milliyetçiliği Mirası ve Türkiye

Suriye, Osmanlı topraklarından koparak kurulan onlarca devletten biridir. Bu devletler içinde yönetimin elinden en son çıkan, neredeyse son günlerine kadar Osmanlı'ya ait bir coğrafyadır. Fakat bağımsızlıkçı Arap uyanışının da kalbi olmaktadır; çünkü Beyrut merkezli yoğun hareketler de aslında Şam Vilayetleri kapsamında değerlendirilebilir. Arapçada Biladüş-Şam olarak adlandırılan Şam Vilayetleri bugünkü Halep'ten Kudüs'e uzanan hattı ve çevresini ifade etmektedir. Bu merkezlerde Arap milliyetçiliği kuvvetli olmuştur. Öncelikle doğal olarak hilafet algısına tabi olmayan Hristiyanlar bu milliyetçilikte öne çıktı. Fakat Arap milliyetçiliği aynı Arnavut milliyetçiliği gibi çok kısa zaman diliminde dini ayrım olmaksızın özellikle aydın kesim içinde filizlendi. Bu yönüyle Bosna'daki Boşnak milliyetçiliğinden farklı idi. Boşnaklık Osmanlı'daki Millet-i İslam'ın Avrupa'daki uç beyi olmakla elde ettiği imtiyaz sebebiyle Osmanlı-Türk idaresi ile tam mündemiç olmuşken, Arap kimliği için böyle bir durum söz konusu değildi; hatta belli tarihsel kopuş anlarında bu milliyetçilik dahilinde Türk idaresi Öteki olarak tanımlanmıştı. Arap milliyetçiliğinin oluşumunda milleti dinle değil de, dil üzerinden tanımlayan gelişmelerin etkisi vardı. “Arap kültürünün rönesansı denen Nahda hareketi Mısırlı ve Suriyeli entelektüelleri Hristiyan-Müslüman ayırmadan etkiler ve Arap dili temelinde birleştirir, eski dini dayanışma duygusunu köreltir¹¹³.” “İmparatorluk bürokrasi eliti İslamcılık sayesinde Müslümanların farklı uluslara bölünmesini görmekten kurtulabileceklerini umut etti, ama Arap halkları da milliyetçi

113 Thierry Bianquis, “Histoire de Reves”, *Damas: Miroir Brisé d'un Orient Arab*, Anne Marie Bianquis et Elizabeth Picard (Paris: Editions Autrement, 1993), 68.

ideolojileri takip etmeye başlamışlardı. Suriye ve Lübnan'da ayrılıkçı eğilimler güçleniyordu¹¹⁴."

Balkanlar'daki geri çekilme sonrasında Osmanlı'nın Arap toprakları daha bir değerli hale gelecekti. Fakat elde tutmak için alınan aşırı tedbirler bu kez tam tersi milliyetçi ayrılıkçı Arap hareketlerine zemin sağladı. "Balkan vilayetleri elden çıktıktan sonra imparatorluk esas itibariyle bir Türk-Arap devleti haline geldi. I. Dünya Savaşı tam da Türkler ile Arap Osmanlıları arasındaki ilişkilerin en gergin olduğu bir anda patlak verdi. Böylelikle Osmanlı hakimiyetine karşı Arap ayaklanması meydana geldi¹¹⁵." Son bir arayışla merkezîyetçilik öne konmuştu. "Jön Türklerin milliyetçi politikasının örnekleri idare ve ekonomi alanında verilebilir. İdarede tam anlamıyla jakoben olan Jön Türkler imparatorluğun Arap vilayetlerinde tam bir merkezileştirme politikası izler devlet ve idare dili olan Osmanlı Türkçesini yaygınlaştırmaya çalışır¹¹⁶." Osmanlı'ya karşı Arap milliyetçiliğinin elit ve azınlık temelli karakteri nispeten vardı. Osmanlı ile hilafet ve din bağı olmayan Hristiyan Araplarla, İttihatçı yönetimle gönül bağı kalmamış Arap aydın sınıfının hareketi şeklindeydi. Oysa Fransız mandası dönemi geldiğinde artık tüm katmanlardan dinlerden, mezheplerden Suriye halkı manda karşıtı milliyetçiliğin çekimi altında olacaktır. Fransa'nın, Osmanlı'nın aksine bölgenin bir unsuru olmaması manda karşıtı mevzi alan milliyetçi akımı daha da güçlendirecektir. "20. yüzyıl başında ilk kez ortaya çıkan ve Jön Türklerin yükselişine paralel modern-milliyetçi Arap hareketleri ortaya çıkar. Osmanlı yıkılıp yerine Fransız mandası kurulunca hareketlerin etki alanı daha da artar. Fransız idaresi bu kez toplumun daha geniş kesimlerince yabancı addedilir¹¹⁷." Geçmişteki bu temel köşe taşları Osmanlı mirasını din merkezli okuyan yaklaşımlara cesaret vermiştir. İslamcı-Osmanlılık, Arap milliyetçiliğini ilkin Türk milliyetçiliğine- İttihatçı politikalara verilen dönemsel bir cevap olarak okur. Bu dönem geçtikten sonra Arapların esas savaşımını batılı mandacı güçlere karşı verdiğini söyler. Sonunda da Arap milliyetçiliğinin Mısır-Suriye özelinde pan-Arap ve laik bir karaktere evrildiğini ekler. Böylelikle İslamcı-Osmanlıcı okumada Arap milliyetçiliği;

114 Stefan Plaggenborg, *Tarihe Emretmek*, çev. Hulki Demirel (İstanbul: İletişim Yayınları 2014), 97.

115 Albert Hourani, "Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi" *Osmanlı ve Dünya*, yön. Kemal H. Karpat (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 128-29.

116 François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi-1900-1930*, çev. Ali Berkay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 19.

117 Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate*, (Princeton University Press, 1987), 5.

- 1-Arızi sebeplerden doğmuştur (Osmanlı'nın yani İttihat-Terakki'nin hataları)
- 2-Haklı ve mecburi sebeplerden yükselmiştir (Avrupalı manda yönetimlerine karşı çıkmak)
- 3- Laik karakteri baskın çıktıkça Osmanlı mirasına olumsuz bakar (Öyle olmasa olumlu bakacaktır)

Son dönemde Arap Baharı ile kendini iyice açığa çıkaran İslamcı-Osmanlıcı yaklaşım Arap milliyetçi mirasının restore edilebileceğini ve eski şekliyle Soğuk Savaş'da kaldığını varsayar. Bu yüzden Suriye'de savaş çıkmadan evvel Ak Parti'nin Komşularla Sıfır Sorun politikasının en ileri örneği ve hızlı gelişen başlığı Suriye olmuştur. Yüzyılın başında 1910'lardan itibaren Arap milliyetçiliği yükselmişti. Tarihsel olarak Suriye ile bir görülebilecek Beyrut bu noktada bir merkez gibi hareket etmiş ve buradaki Arap ayrılıkçılar İttihat Terakki yönetimince idam edilmişti. Beyrut'daki Şüheda (Şehitler) Meydanı adını bu idamlardan almıştır. Bölgede uzun yıllar bulunmuş gazeteci-yazar Cengiz Çandar Arap milliyetçisi damarın altını çizmek için bu örneği vermektedir. Tarihte, ilgili dönemde İttihat-Terakki'nin bu politikalarını eleştirenler olmuştur. "İslamcılara göre Türk ulusçuluğu akımı, Arnavutların, Kürtlerin, Arapların da kavmiyet davasına düşmesine yol açacak, Ermeni, Yunan, Bulgar ulusçuluğu Osmanlı birliğini nasıl parçaladıysa bu da İslam birliğini parçalayacaktır"¹¹⁸. İslamcı-Osmanlıcılık kendini geçmişteki bu İslamcı yaklaşımla ve II. Abdülhamitle özdeşleştirdiğinden, tarihi sorumluluğun İttihat-Terakki'ye ait olduğunu ve sorunun Türkçü politikalar olduğu söyler. Ermeni ve Arap milliyetçiliklerinin yükselişinde baş etken olarak İttihatçı politikaları sorumlu tutar. Kendisini ve kendi Osmanlı tasavvurunu bu yolla haklı taraf addeder. Ak Parti'nin özellikle ilk dönem politikalarında bu bilinçaltı yoğun olarak okunmaktadır. Komşularla Sıfır Sorun politikası metin altında sorunların bu taraftaki kaynağı olarak gördüğü ulusçu-laisist modeli aşma iddiasını barındırır. Suriye, Ermenistan gibi Türkiye ile tarihi sorunları olan ülkeleri kendi Osmanlı ruhu ile ikna etmeyi dener. Dış politikada idealist, inşacı, iyimser modelin bir örneğidir. Ak Parti örneğinde Osmanlıcılık ilkin liberalizmle, liberal-Osmanlıcılık modeliyle ittifak halinde icra edilmişti. Özal dönemine benzerlik taşımaktaydı. Arap

118 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,2002), 437.

Baharı ile açılan ikinci dönemde İslamcı vurgular ağır bastı ve liberal ekonomik istikrar söylemi yerini bölgesel liderlik iddiasına bıraktı.

Suriye Devleti'nin kuruluşu manda altında gerçekleşmiştir. Bu yüzden o zaman için Osmanlı'dan kopan bağımsız bir devlet olarak değerlendirilemez. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bağımsız bir Türkiye-Suriye ilişkisi mümkün değildir. Suriye ve Lübnan Fransız mandası altındaydı. Türkiye ancak mandater devlet Fransa üzerinden Suriye ile ilişki kurabilecekti. İslamcı-Osmanlıcılıkta sıkça işlenen, laik Cumhuriyet ideolojisiyle Arap-İslam dünyasına sırt döndük tezi fiiliyatta mecburi, somut koşulların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin tek taraflı bir tasarrufu olmadığı söylenebilir.

“Liberal-muhafazakârlığın Kemalist pasiflik tezi tarihsel olaylarla bağdaşmamaktadır. Kurucu Kemalist kadroların Ortadoğu'dan çekilme sebebi kültürel yabancılaşma değil bölgedeki cephelerde savaşı kaybetmeleridir. Lozan sırasında söz verdiği İskenderun konusunda TBMM'de sıkıştırılan Mustafa Kemal bunu açıkça ifade etmiştir: Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hattı hudut olacaktır. Kuvvet ve kudretimizin imkânları dairesinde tespit edeceğiz. Nitekim ellerine geçen her fırsatta Kemalist kadrolar Hatay, Musul ve Kerkük'te devlet sınırlarını genişletme konusunda girişimde bulunmuşlardır¹¹⁹.”

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye ve Fransız manda yönetimi arasında Hatay meselesi çok önemli bir dış politika başlığı olarak mevcuttu. Kısmi Fransız mandası altında kalmış olan Hatay aynı Irak'da kalan Musul gibi Türkiye'nin hak talep ettiği bir bölgeydi. Gelişen müzakereler bir halk oylamasıyla sonuçlandı ve Hatay 1939'da Türkiye'ye katıldı. Peşi sıra Suriye, Fransız mandasından kurtuldu, fakat Lübnan'ı kendine katamadı. Lübnan da Fransız mandasından ayrı bir devlet olarak çıktı. Bağımsız Suriye'nin dış politikasında Lübnan her zaman geri kazanılabilecek, etki altında tutulabilecek bir başlık olarak yerini alacaktı. Hatay ise böyle değildir. Fiili bir olay olmamış ve Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğu kabullenilmiştir. Fakat Suriye ile Türkiye arasında mesafe oluşturan ana etmen tüm Soğuk Savaş döneminde karşıt iki kampta yer almak olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitimine doğru Osmanlı mirasını olumlamak için Ortadoğu özelinde iki önerme öne çıkartılır: 1-Osmanlı'nın toparlayıcı bir güç oluşu; 2-Osmanlı'nın bölge dışı bir unsur olmaması.

119 Sinan Birdal, “Türkiye'nin Dış Politika İdeolojisi”, www.birikimdergisi.com (erişim 15.09.2020)

“Osmanlıların Ortadoğu'yu tam 400 yıl yönettikten sonra tarih sahnesinden çekilmeleriyle bölge paramparça olmuştur. Tek bir siyasi ve coğrafi bütünlüğün ortadan kalkmasıyla Ortadoğu coğrafyasında Ortadoğu dışı güçler -Birinci Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Fransa; ikinci Dünya Savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği- bölgede boy göstermişler, tek bir devletin yerini bir sürü devlet ya da devletçik almıştır. Parçalanma boyutları 1980'lerde fark edildiği ölçüde atomizasyona varmıştır. Her bir Ortadoğu ülkesi bir diğeri ile çekişirken, bir yandan da iç bünyelerinde mezhep ya da etnik kökenli çözümler yaşamaktadırlar. Atomizasyonun ulaştığı doruk noktası sürgünde yaşayan Filistinlilerin bile Lübnan'da kendi aralarında çatışmalarıdır¹²⁰.”

Ortadoğu'da yarılmanın uç noktalara taşındığı bu dönem aynı zamanda Türk-Arap yabancılaşmasına bir son verme fikrine kapı araladı.

“Bazı Arap devletlerinde okutulan tarih kitaplarına göz attığımızda, bunlarda son elli yılda Türkiye'de meydana gelen gelişmelere objektif bir şekilde yaklaşmadığını görürüz. Aynı şekilde Türk okullarında okutulan tarih kitaplarında da, Arap dünyası hakkında müşterek tarihe dair yeterli derecede bilgiye yer verilmediğini müşahade etmemiz mümkündür. Türkiye, Arap devletlerine Batı gözüyle bakarken, çok sayıda Arap devleti de Türkiye'nin kendine ait özel konumunu göz ardı ederek İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış siyasetini tenkit etmiştir. Bu sürecin sonunda, karşılıklı olarak yöneltilen suçlamalar artmış ve iki taraf arasında geçmişte bulunan anlaşmazlıkların daha da karmaşık bir hal alması sonucunu doğuracak peşin yargılar verilmeye başlanmıştır¹²¹.”

Yabancılaşmanın ilk evresi Osmanlı Devleti yıkılmadan önce başlamış, nihai evresiyse yıkıldıktan hemen sonra tamama ermiştir. “Türkler, Mustafa Kemal önderliğinde yeni devletlerini kurduğunda ve Araplar kendilerini Osmanlı'ya karşı teşvik den Batının hakimiyeti altında kaldığında artık her iki tarafı birbirine bağlayan bağlar da kopar. Türkiye Avrupa değerlerine yönelirken Araplar Avrupalıların kurbanı olur¹²².” Suriye hem kuruluş şekli itibariyle, hem de ilerleyen dönemlerdeki Baas ideolojisiyle Arap ülkeleri içinde Türkiye'ye yabancılaşmayı üst düzeyde yansıtan bir ülke olmuştu. Hatay sorunu, 1957 Türkiye-Suriye krizi, 1960'lardaki su sorunu ve 1970 sonlarından itibaren

120 Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı* (İstanbul: Hil Yayın, 1984), 11.

121 Ekmelettin İhsanoğlu, “Sunuş”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İRCİCA ve Arap Birliği Araştırma İnceleme Enstitüsü (İstanbul:İRCİCA Yayınları,2000), 15.

122 Caesar E.Farah, *Arabs and Ottomans-A Checkrede Relationship* (İstanbul: İSİS,2002), 347.

terör sorunu birbirine eklenerek tarihsel bir süreklilik oluşturarak ilişkileri negatif zeminde tutmuştu. Böylelikle Osmanlıcı yaklaşımların Suriye hakkındaki söylemi de kolaylıkla negatife dönmüştü. Baas ideolojisi buna kolaylıkla olanak verir. Baas'daki pan-Arap milliyetçiliği ve sosyalizm ideali Osmanlıcı yaklaşımların Soğuk Savaş'daki adı olabilecek muhafazakar-sağ düşüncenin tamamen zıddında yer almaktadır, Öteki olarak tanımlanmaya müsaittir. “Her iki devlet de kurulduğu andan itibaren tarihsel ortaklıklarını değil, farklılıklarını ortaya koymaya çalışarak yeni bir devlet olduklarının ispatına girişmişlerdir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da birbirlerini ötekileştirme politikası izlemişlerdir¹²³.” Bu ötekileştirmeyi unutma ve 20. yüzyıl'ın başından itibaren araya girmiş mesafeleri aşma adına geçmişteki kopuş dönemine yönelik farklı okumalar İslamcı yorumlarda görülebilir. “İdarenin bütün yanlış icraatlarına rağmen Araplar aslında Osmanlıya karşı seferber olmamış; silahlı isyan marjinal bir hareket olarak kalmıştır”¹²⁴ denecektir.

2.3.2. Suriye Savaşı'na Türkiye'nin Yaklaşımı

Suriye ile Türkiye 90'lı yılların bitimine doğru PKK başlığında büyük bir gerilim yaşamış ve Türkiye en üst perdeden Suriye'ye savaş uyarısında bulunmuştur. Kısa sürede alınan olumlu sonuç sayesinde Suriye ile ikili ilişkilerde iyimser bir hava yakalanarak 2000'li yıllara girilmiştir.

“2000'den itibaren ilişkilerde gözlenen ilk değişim, Adana Mutabakatı'na da uygun bir şekilde, karşılıklı üst düzey ziyaretlerdeki artışı. Bu sayede hem iki ülke arasında sağlıklı bir diyalog ortamı oluştu, hem de başta güvenlik olmak üzere birçok alanda ikili anlaşmalar imzalanarak ilişkiler derinleştirildi. İlişkilerin ilerleme kaydettiği üç temel alandan bahsedilebilir: Güvenlik, su ve ekonomi. Burada çarpıcı olan nokta, eskiden iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren terörle mücadele ve su konularının artık temel işbirliği alanları haline gelmiş olmasıydı¹²⁵.”

Osmanlı mirasını idealleştiren yaklaşımlar ideallerin yanında real-politik bir yolla da kendini açılar. Bu, liberalizmin idealleştirdiği kazan-kazan formülüdür; ülkeler

123 Özge Yavuz, “Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri”, *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye*, ed.Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 315.

124 Hakan Albayrak, *Türkiye-Suriye Birliği* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 32.

125 Türk Dış Politikası, Cilt III-2001-2012, ed.Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 415.

arasında karşılıklı çıkarların artırılmasını ifade eder. İdealler kadar karşılıklı çıkarlar da toplumları kendi içinde ikna edici faktörler arasında anılır.

“Ankara-Şam ilişkilerindeki olağanüstü ve hızlı gelişme, her iki tarafın acil önceliklerine uygun ve karşılıklı çıkarların teminine imkan vermesi bakımından da gerçekçiydi. 2011 öncesinde Şam'ın uluslararası yalıtılmışlıktan kurtulmaya, Türkiye'nin ise Irak'ın toprak bütünlüğünün tartışmaya açılması sebebiyle ortak kaygılara sahip bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ihtiyacı vardı¹²⁶.”

İkili ilişkilerin karşılıklı rasyonel zemini olduğuna dair örnekler çoğaltılabilir.

“Suriye Türkiye'yi hem uluslararası sistemle bütünleşmesini sağlayıcı, hem İsrail'le olan sorunlarını çözmeye yardımcı, hem de Irak konusunda iş birliği yapabileceği bir devlet olarak görmüştür. Türkiye ise Arap Ortadoğusu'na açılmak için ve bilhassa 2003 yılı sonrası yaşadığı kaygılar dolayısıyla Suriye'ye yaklaşmıştır¹²⁷.”

Özellikle Suriye için Amerikan baskısı altında kalmak bir sorundu. Türkiye öne çıkarak bu baskıyı hafifletebildiğinde Suriye'yi ikna eden ülke olarak bölgesel güç kimliğini büyütebilecekti.

“Irak'a yapılan askeri müdahalenin işgale dönüştüğü 2004 yılında ABD'nin dış politikadaki karar alıcıları Suriye'yi diplomatik telkinler ve ekonomik yaptırımlar yoluyla baskı altında tutmaya çalıştı. 2004'den sonra ABD'nin Suriye'deki rejimi değiştirme sürecinde önleyici savaş stratejisi arka plana atılıp politik baskı stratejisi devreye girdi¹²⁸.”

Türkiye- Suriye arasında 2000'li yıllarda sürekli artan olumlu ilişkiler, ekonomi temelli dış politikanın bir örneği olarak da gösterilebilir.

“Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, Türkiye'nin Suriye ile çoklu ilişkilerinin geliştirebilmesinde de önemli bir araç olarak kullanılan bir mekanizma olmuştur. Türkiye, ekonomik kapasitesini arttırabilmenin bir aktörü olarak gördüğü Ortadoğu'da, daha etkin olabilmenin anahtarlarından birini Suriye ile ticari ilişkileri geliştirmek olarak görmüştür¹²⁹.”

126 Alptekin Dursunoğlu, *Yeni Osmanlı'nın Ortadoğusu* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2016), 127.

127 Yavuz, “Temel Parametreler”, 333.

128 Yasin Atlioğlu, *Beşşar Esad Suriyesinde Reform* (İstanbul: Tasam Yayınları, 2007), 128.

129 Burak Çakırca, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası Güvenlik ve Kapasite bağlamında Ak Parti Dönemi Ortadoğu Politikası* (Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 2018), 255.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin olumlulaşma safhası ekonomi temelli dış politika dünyadaki liberalleşme ve bölgeselleşme dalgası dahilince açıklanabileceği gibi ek olarak güvenlikleştirmeye ve ardı sıra Türkiye neznindeki kavramla Komşularla Sıfır Sorun başlıklarına dahil edilebilir.

“Hedeflere ulaşmak için izlenen strateji Ortadoğu’daki kronik sorunların çözülmesi yönünde çaba göstermek ve arabuluculuk görüşmelerinde bulunmaktır. 2004 sonrasında İsrail ve Suriye arasındaki görüşmelerde oynanan rol, İran’ın uluslararası toplumla yaşadığı nükleer krizi aşmak için 2008 yılından itibaren yapılan görüşmeler, Irak’taki bir takım yerel aktörler arasında yürütülen diyalog çabaları bunlardan bazılarıdır. Bunlara ek olarak Bosna-Hersek Hırvatistan ve Sırbistan arasındaki üçlü dayanışma toplantılarına sunulan katkı ve Türkiye, Afganistan ve Pakistan arasındaki üçlü zirveler Türkiye’nin yeni dış politika misyonu açısından önem taşımaktadır. Türkiye komşuluk ilişkilerindeki normalleşmeyi ve bölgesel politikalarındaki yükselişi bir adım daha ileri taşımak istemiştir. Kendi devlet-toplum modelini Ortadoğu halkları için ilham verici ve cezbedici bir model olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu modelin bölge güvenliğine yapacağı katkı öne çıkarılmıştır. Bu çaba Türkiye’nin Batıyla ilişkilerine de yeni bir yön vermiştir. Türkiye’nin yükselişi sadece bölge ülkeleri tarafından değil, batılı ülkeler tarafından da takdir edilmiş, Türkiye model ortak haline gelmiştir. 2009 yılında ABD Başkanlığı koltuğuna oturan Barack Obama’nın ilk ziyaret ettiği ülkelerden biri olan Türkiye model ortak olarak tanımlanmıştır. Türkiye’nin Ortadoğu’daki rolünün güçlenmesi küresel aktörlük imajını da güçlendirmiş, Batıyla ilişkilere olumlu bir katkıda bulunmuştur¹³⁰.”

Model ülke konusunda daha sonra dış politika araçlarından propagandada kullanılan köşe taşı olaylar yaşanmıştır. 2009 Davos Zirvesi’ndeki One Minute krizi ve 2010 Mavi Marmara Olayı bu hedefteki popüler başlıklar olarak değerlendirilebilir. Bu yolla Türkiye Arap dünyasındaki uyanışa, değişime liderlik etme potansiyeline sahip bir ülke olarak resmedilmiştir. Her iki olay diplomasi basınında ve akademideki vaka analizlerinde bu şekilde konu edilmiştir.

Suriye ile bağların kopmasına yaklaşılacak son virajda Türkiye-Suriye ilişkilerinin tepe noktasına ulaştığı söylenebilir. Fakat sonuçtan, yani Suriye’de savaşın patlamasından

130 Emre Ozan, *Suriye İç Savaşı ve Türkiye’nin Değişen Güvenlik Gündemi* (pdf:Ankasam 2017) www.academia.edu, 17.

yola çıkarak aslında bütün bu iyi ilişkilerin bir gün çıkacak bu savaşı önleme adına yapılan hamleler olduğu da düşünülebilir. Suriye’de savaşın kıyısından barışa dönüş 1998 sonbaharında nasıl idiye; bunun tersi denebilecek bir durum 2011 ilkbaharında yaşanmıştır. İlişkilerin en ileri düzeye taşındığı bir süreç hemen akabinde tam tersine dönmüştür.

“Recep Tayyip Erdoğan, Şubat 2011’de Asi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Türkiye- Suriye Dostluk Barajı”nın temel atma töreninde ortak tarih ve kültür paydası içinde Suriye’ye seslenerek; bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz; tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı demiştir¹³¹.”

2011 başındaki olumlu tablo Arap Baharı tipi ayaklanmanın Mart itibariyle Suriye’ye ulaşmasıyla bir yol ayrımına girdi. Silahlı çatışmanın artışı ve dünyadaki iklim hükümetin karar alma sürecini etkiler.

“21 Eylül 2011’de BM’nin Genel Kurul Görüşmeleri’ne katılmak için gittiği New York’ta Barack Obama ile görüşen Erdoğan, “Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Suriye yönetimine artık güvenimiz kalmamıştır” açıklamasını yaparak ABD ile birlikte Esad’a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini belirtmiştir¹³².”

Türkiye ait olduğu kampın içinde olmakla birlikte sınır komşusu olmaktan dolayı kendisinin direkt öncelikli bir pozisyonda olduğunu öne koydu. “Türkiye diplomatik girişimler ile Esad’ın gitmeyeceğini anlayınca kendi stratejisini oluşturmaya çalışmıştır¹³³.” 2012-2013 dönemi bu bakımdan belirgin göstergeler vermiştir. Türkiye içerideki açılım sürecini Suriye’ye taşımak ve PKK branşı PYD’yi de Esad karşıtı cepheye katmak istedi. Açılım masasının dolaylı tarafı olan PYD ise bu gelişmeyi kendini diplomasi alanına taşıma olarak ele aldı. Amerika ise 2012’den itibaren Suriye’de daha izolasyoncu bir politikaya savruldu. Daha sonra terörle-aşırı gruplarla mücadele kapsamına sokulacak olan sürecin ilk izleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Türkiye’nin çizgisi ise hem Esad yönetimine hem de Kuzey Suriye’de olası bir Kürt

131 Sedat Benek, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı” Gaziantep University Journal of Social Sciences 2016 15(1) www.academia.edu (erişim 12.02.2022), 189. 132 A.g.e. ,190.

133 Şeyma Tok, “Türkiye ve ABD’nin Suriye İç Savaşı Üzerine Ayrışan Dış Politikaları”, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi-8, 2018- Burdur, www.academia.edu (erişim 15.03.2022), 132.

otonomisine karşı olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye bu hedeflere içkin gördüğü muhalif gruplara Suriye Ulusal Konseyi şemsiyesi dahilince arka çıktı ve başta Türkmenler olmak üzere tüm temasta olduğu oluşumları bu çatıya çağırdı. Bu tip girişimler 2012 ve 2013 döneminde yoğunudur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Mart 2013’de Ankara’da, Suriye Türkmen Meclisi’nin kuruluş oturumunda

“Yeni bir Suriye’yi nasıl inşa edeceğinizin planlarını yapmak zorundasınız. Türkiye her ne olursa olsun yanınızdadır. Bütün muhalefet toplantılarında, hangi sebeple yapılırsa yapılsın bütün uluslararası kongrelerde, toplantılarda hep şunu söyledik: Biz yardım ederiz, ama Suriye’nin kaderini belirleyecek olan Suriye halkıdır. Suriye Ulusal Koalisyonunda hak ettiğiniz yeri alın¹³⁴,”

diyerek Türkiye’nin bir çatı muhalefete koşulsuz destek pozisyonunu resmetti.

2014 yılıysa Türkiye açısından iki zorluğu beraberinde getirdi. IŞİD’in bağımsız mobilizasyonu tepe noktaya ulaştı. Böylelikle savaşın nirengi noktası bu oldu. PYD IŞİD’e karşı savaşan unsur olarak hem Batılı güçler nezninde, hem Rusya nezninde meşruiyet kazandı ve giderek kendini Türkiye ile tamamen zıt bir pozisyonda konumladı. Güvenlik kaygısı had safhaya ulaşan Türkiye benzer sorunu iç meselelerde de yaşamaya başladı. Suriye’deki kırılganlık, çözüm sürecini de sekteye uğratacaktı. Suriye kaynaklı güvenlik sorunu konuyu artık tamamıyla “iç mesele” haline getirir. Kavram burada Osmanlı bakiyesine ilgi göstermek şeklindeki olumlu manasında değildir. Gerçek manasıyla bir terör tehdidi ortaya çıkmıştı. Bu durum toplumsal algıda yoğun bir etki uyandıracaktı. Suriye’deki savaş böylelikle Bosna’dakinin aksine milli çıkara uygun görülen bir dava nosyonu kazanmayacak ve olumlanmayacaktır. Savaşın künyesine Türkiye açısından bakıldığında; “Türkiye savaşa coğrafi yakınlık gösteren orta ölçekli bir bölgesel bir güç ve alt sistemik düzeyde bölgede oluşan krizden direkt etkilenen bir ülkedir¹³⁵.”

Savaşın başında Suriye konusunda da Libya’daki askeri model, yani insani müdahale öngörülmekteydi. Suriye ile neredeyse aynı tarihlerde başlayan Libya krizi iç savaşa evrilmiş ve NATO’nun insani müdahalesi ile kısa süre zarfında sonuçlanmıştı. Bu yüzden Türkiye yine bu şekilde sonuç alıcı müdahale veya uçuşa yasaklı bölge gibi

134 Ahmet Davutoğlu, “Suriye Türkmenleri Meclis Kuruluş Toplantısı Konuşması”, www.mfa.gov.tr (erişim 22.11.2022)

135 Tok, “Türkiye ve ABD’nin Suriye İç Savaşı Üzerine”, 138.

önlemlerle Suriye'deki iç savaşın rejim aleyhine hızlıca sonlandırılmasını uluslararası diplomatik alanda savunacaktı.

“1 Nisan 2012’de İstanbul’da düzenlenen Suriye’nin Dostları zirvesinde dünyanın farklı yerlerinden 74 ülke temsilci olarak katıldı. İstanbul Toplantısında Suriye Ulusal Konseyi sürgündeki bir hükümet muamelesi görürken Suriye’de şiddetin son bulması anlamında somut bir karara varılamadı. Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar ile birlikte Suriye’ye yönelik dış müdahaleyi açıkça dile getiren ülkelerin başında gelmekteydi¹³⁶.”

Dış müdahale talebi karşı refleksleri de arttırmıştı. 2012’den başından itibaren Rusya ve İran Suriye yönetimi yanlısı pozisyonlarını açık eder. Çatışmaların 2012 yazındaki Halep şehir savaşı ile birlikte artık bir iç savaşa evrildiği yaygın bir ifade olarak kullanılmaya başlandı. Bu dönemde iyimser beklentiler halen sürmekteydi. Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Türkiye’nin bir bölge unsuru olarak daha olumlu karşılanacağı düşünülür. “Gazeteci Nuray Mert’e göre Türkiye’nin Suriye sahasına sürülmek istenmesinin temel nedeni şu biçimde gösterilebilir: Batı dünyası olaya emperyalist Batı Müdahalesi görüntüsü vermemek için etkin rolü müslüman bir ülkeye havale etmiştir¹³⁷.” Bölgesel liderlik ve arabulucu-model ülke söylemi dolaylı-direkt Osmanlı idealiyle çakışan yönler taşımaktadır. Bölgede yabancı güçler yerine, eskiden hakim olmuş ve bugün meseleleri çözecek bir iradeyi imlemektedir. Bu idealizm özellikle o dönemki dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu’nun söylemlerinden yansıyacaktır: “Bütün Avrupa’yı birleştirenler Yeni Romacı olmuyor Ortadoğu coğrafyasını birleştirenler neden Yeni Osmanlıcı oluyor? Bu coğrafyalara tekrar bölgesel düzen getirmek boynumuzun borcudur¹³⁸.” 2013 senesi özellikle Suriye savaşının bir iç-mesele olarak Türkiye’ye döndüğünün göstergelerini yavaş yavaş taşıyacaktı. Çözüm süreci olarak tanımlanan hükümet programı çokça Suriye ile ilgili yönler taşımaktaydı. Daha çok Milli İstihbarat Teşkilatı merkezli yürütülmüş ve bir devlet projesi şeklinde adlandırılmıştı. Fakat aynı Suriye Savaşı gibi tamamen hükümetle özdeşleştirilme problemi yaşamıştır. Bundan dolayı iç kamuoyunda bir oydaşma sağlanamadı. Hiperpolitize olduğu ölçüde kamuoyu rızasında eksiklik oluştu.

136 Abdullah Kıran, “Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri”, *Arap Baharı*, ed.Murat Aktaş (Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), 141.

137 Ömer Göksel Yaşar, *Türk Dış Politikası:Sorunlar ve Süreçler* (Bursa:Dora Basım,2017), 485.

138 A,g,e. , 485.

Sürecin tarafları tamamen koptuğundaysa tamamen tersine döndü ve akim kalmanın ötesinde tersinden bir kamplaşmanın öznesi oldu. Osmanlı mirasının Kürt sorununun çözümü adına olumlanması ve çözümün bu miras dahilince kolayca gerçekleşeceği sürecin taraflarınca başta dillendirilmişti. Bu mirasa içkin olan Ak Parti hükümeti için bu zaten doğal ve direkt bir pozisyondu. Öyle olmayan HDP ise Türk-Kürt bin yıllık ortaklık söylemiyle bu mirası kendi çizgisine uyarlamaya çalıştı. Süreç çok kısa sürede akamete uğradı ve tamamen zıddına döndü. Buna sebep olarak Suriye'deki pozisyonlar gösterilmiştir. PKK branşı PYD Suriye'nin kuzeyinde savaş sayesinde elde ettiği kazanımlarını kaybetmemek için Suriye Çatı Muhalefetinden, dolayısıyla Türk dış politikasından uzak durmaya devam etmiştir.

2013 yazından itibaren Suriye Savaşı oldukça büyük bir güvenlik tehdidini beraberinde getirecekti. 2012-2013 yılları dış müdahale talebiyle ve çözüm sürecini Suriye sahasına entegre girişimiyle geçilirken, bu dış politik tercihler hem insani hem de tarihi bir misyon olarak açıldı. Fakat birçok parametreden dolayı kamuoyunda tam olarak olumlanmadı. ABD karşıtlığı, milliyetçi reflexler ve Kürt sorunundaki ayrışmalar sebebiyle konu toplumsal tabanda fraksiyonlaşma doğurdu. 2013 Reyhanlı saldırısı Obama-Erdoğan görüşmesinin tam öncesinde gerçekleşmiş; 2012 yılında sınırdaki arazilere düşen münferit füzelerden sonra ilk kez Suriye kaynaklı bu ölçüde bir şiddetle toplum yüz yüze gelmiştir. ABD ile yaşanan kırılma sonrasında 2013 yazından itibaren PYD'yi muhalafet çatısına katma girişimi ve içerideki açılım süreci bir yıl kadar devam etmiş, fakat 2014 yılında PYD'nin özerk kantonlar hedefine girmesiyle açılım masası sarsılmış, sonrasında İŞİD-PYD alan çatışması ile tamamen alabora olmuştur. İŞİD ilkin muhalafet çatısı içinde yer alan bir yapı olsa da sonrasında ayrılarak müstakil hareket eden bir güç haline gelmiştir. Tüm sınır hattında alan hakimiyeti ve devletleşme idealiyle hareket eden bu iki örgütün arasındaki çatışmadan ve kendine yönelik tehditten dolayı Türkiye tamamen güvenlikçi bir siyasete geçiş yapmıştır. 2014'de patlayan PYD-İŞİD çatışması ve Batı koalisyonunun müdahalesi PYD lehine bir zemin oluşturur örgüt toprak kazanarak de-facto özerklik sağlar. Türkiye ise İŞİD ve PYD'den hangisi ilerleme sağlarsa sağlasın zarar görecektir. Daha sonraki 2 yıl boyunca 2015-16 döneminde hem İŞİD, hem PYD-PKK Türkiye'yi hedef almış; İstanbul ve Ankara'da büyük terör saldırıları gerçekleşmiştir. Bu süreç beka adına 15 Temmuz darbesine kalkışanlarca araçsallaştırılmış; darbenin bu terörü sonlandırma amacıyla

yapıldığı öne sürülmüştür. 2015 yılında yine yoğun bir gündem sığınmacılar olur. Artan sığınmacılar ve AB ile yapılan geri kabul anlaşmasının uygulanması dış politikanın merkez odağındadır. Böylelikle Suriye ilk başlardaki olumlu manada “iç mesele” söyleminden çıkar.

İç mesele-iç meselemiz şeklindeki söylem özellikle Osmanlıcı yaklaşımlarda Osmanlı bakiyesi olarak görülen ülkelere yönelik dış politikanın anahtar kavramlarından. Dış politikanın yürütülen tüm araçları ile toplumca paylaşıldığını, daha ötesinde toplumsal bir refleks gibi içkin olduğunu imler. Fakat Suriye Savaşı’nda bu nokta tersine dönmüştür. Peş peşe gelen sığınmacılar, terör, darbe başlıkları iç meselemiz algısını milli bir heyecan manasından çıkartıp, tersine bir iç sorun hüviyetine sokmuştur. Bosna Savaşı’nda iç meselemiz algısı olumlu manaya içkinken, Suriye’de uzayan savaş kavramı olumsuz manaya çevirdi. Sığınmacılar konusu Suriye Savaşı’nın ilk aylarından itibaren Türkiye’nin iç ve dış siyasetinde baskın bir tartışma konusu olmuştu. Savaşın başında dış müdahaleyi hızlandıracak bir araç olarak görülen sığınmacı akını, savaşın uzaması ile geçicilik özelliği kaybetmiştir. AB ile yapılan geri kabul anlaşması üzerinde dış politikanın resmi ajandasına dahil bir başlıktır. Toplumsal tabanda, iç siyasette büyük yansımaları olmuştur. Bosna-Hersek ile sınırı olmayan Türkiye; Bosna Savaşı’nda bu ölçüde, buna benzer bir sığınmacı olgusu yaşamamıştı. Sadece Kırklareli Kampı’nda sınırlı, sembolik, geçici bir konaklama gerçekleşmişti. 2016 sonrası süreçte beka söylemi ve güvenlik siyaseti tamamen öne çıkar. Tüm sınır ötesi hareketler Astana ve Soçi süreçleri, Suriye’ye sınır hattı üzerinden yeni tip bir güvenlikleştirme bakışını anlatmaktadır. Bu yeni siyasette karşı kamp olan Rusya ile müzakere ve bu yolla güvenlik arayışı merkezi konumda olacaktı.

Uzun süren korona pandemisi ve ardı sıra patlayan Ukrayna Savaşı; Suriye’yi üç yıldır askıda tutup, adeta donmuş bir sorun hüviyetine sokmuştu. Suriye krizinde askıda kalmış, donmuş, çözümsüz kalmış başlıklar için 2022 sonu itibariyle yeni bir sayfa açılıyor denebilir. Son iki yıldır yer yer gündeme gelen ve örtülü yürütülen bu kararlar artık daha açık şekilde medyaya ve kamuoyuna yansıtılmaktadır. Burada bir yenilik olarak; Rusya ile yürütülen güvenlikleştirme politikasına, artık açık bir muhatap-aktör olarak Suriye Hükümeti de katılmaktadır. Bu temas heyetinde Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan öne çıkmaktadır. Bu tercih son 10 yıla yayılan devrimci idealizmi, nihai olarak güvenlik merkezli revize etmek olarak

okunabilir. Suriye Savaşı'na yönelik dış politikayı yeni tip bir istikrar ve kazanç formülüne oturtmanın anahtarı olarak bu güvenlikleştirme görülmektedir. Bu formülün artık daha açık, daha kararlı ve daha ileri safhada yürütüleceği düşünülebilir.

BÖLÜM 3: OSMANLICI SÖYLEMİN GÖRÜNÜMLERİ

3.1. Karar Alıcılarda Osmanlı İdeali

İnşacı yaklaşım dış politika yapılırken içeride ve dışarıda mutlaka bir değerler sisteminin harekete geçeceğini söyler. Maddi faktörlerin yanında göz ardı edilemeyecek bu sosyal yön dış politika aygıtlarından propagandayla öne çıkar.

“Konstrüktivizmin uluslararası sistemin fikirler, değerler, normlar, kültür ve politikalar tarafından inşa edildiği yönlerine devletin iç yapılarına ve devlet dışı-aktörlere eğilmesi, kamu diplomasisi ile uyumlu olduğu gibi aynı zamanda kamu diplomasisinin metodolojik ve kavramsal çerçevesiyle de uyumludur. Zira hükümetlerin kamuoyu görüşlerini etkilemek ve politikalarına kamuoyu desteği sağlamak için uyguladıkları kamu diplomasisi, konstrüktivizmin küresel politikada iç yapıların, fikirlerin, halkın kamuoyunun görüşleri ve sivil toplum aktörlerinin etkili olduğu argümanı ile örtüşmektedir¹³⁹.”

Dış politika yapımında Soğuk Savaş sonrası liberal dönemin yükselen araçlarından biri olarak yumuşak öne çıkar.

“Güç, soğuk savaş sonrası dönemde siyasal araç olarak önemini yitirmeye başlamıştır. Yeni gelişen yumuşak güç ise kültür ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanabilme yoluyla başkalarının önceliklerini biçimlendirme yeteneğidir. Kültür ve ideolojisinin çekiciliğine, gündemi ve tartışmaların çerçevesini belirleme yeteneğine dayanan bu güç, çok kutuplu bir sistemde daha geçerli hale gelebilir¹⁴⁰.”

Yumuşak güç inşacılıkça kimlik başlığında çokça kullanılır. Realist kuramda bir ülkenin merkeze konan gücü maddi gücüdür, caydırıcılığıdır. Oysa inşacı yaklaşım caydırıcılık kadar yumuşak gücün de önemli olduğunu söyler. Yumuşak güce manevi güç de denebilir; bir ülkenin diğer ülkeler nezninde nasıl algılandığına işaret eder. Osmanlı mirasını öne çıkartan yaklaşımlar Osmanlı kimliğinin Türkiye’nin yumuşak gücünü artıracığını söyler. “Türkiye’nin sahip olduğu yumuşak güç, hem şekli hem de şümulü itibarıyla diğer ülkelerden farklılık arz eder. Balkanlar başlayıp Orta Asya’nın içlerine kadar uzanan Türkiye’nin yumuşak güç potansiyeli tarih ve kültür derinliğinden neşet

139 Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası* (Ankara:Siyasal Kitabevi 2014), 22.

140 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara:İmge Kitabevi Yayınları,1994), 526.

etmektedir¹⁴¹.” Soğuk Savaş döneminden sonra Türk dış politikasında, Osmanlı mirası yumuşak güç olarak karar alıcılarca çokça işlenmiştir.

“Davutoğlu’na göre Türkiye 20. yüzyılda dar bir perspektife sahip olmuştu, Ankara hükümetleri Osmanlı’nın mirasçısı olma bilincine sahip olamamıştı ve bu nedenle Türkiye’nin potansiyel tarihsel jeopolitik konumunu değerlendirememişti. Bu potansiyelin değerlendirilmesinin, bu değişikliğin başlamasının ön koşulu Türkiye’nin Osmanlı’nın ardılı olduğunun bilincine varmasıdır. Kendisi bir isim koymamış olsa da Davutoğlu’nun yaklaşımı Osmanlı mirasına yaptığı özel vurgudan dolayı literatürde "yeni Osmanlıcılık" olarak adlandırılmaktadır¹⁴².”

Osmanlı mirasını sahiplenen, öne çıkaran paradigmlar arasında söylem farklılıkları söz konusudur. Özal’da daha liberal, Davutoğlu’nda daha dini bir Osmanlı anlayışı olduğu söylenmiştir. Sonuç olarak her ikisi de Osmanlı’ya referans vererek, Osmanlı’yı idealize ederek, dolaylı olarak Cumhuriyet dönemi dış politikasına karşı eleştirel bir yaklaşım taşımaktadır. Davutoğlu Osmanlı mirasını entegrasyonun anahtarı olarak açılar.

“Birinci Dünya Savaşından sonra devredilen mirasa bakmak lazım. Osmanlı’da uzun asırlar boyunca entegre olmuş bölgeler birbirinden suni ayrımlarla koparıldı. Çatışmalar ancak ulus-devlet üstü entegrasyonlarla çözülecektir. Bu bağlamda bölgede ekonomik entegrasyonlar gereklidir. Kesin bir kural vardır: Dışlayan dışlanır ve içselleştirebilenler, kendilerini merkez edinen bir süreci başlatabilirler. Osmanlı Devleti de eğer içselleştirme kabiliyeti geliştiremeseydi Moğollar gibi dağılırdı. Türkmen gruplarının seyyaliyeti olan yerlerde barınır, dışına yayılamazdı. İçselleştirme: Entegrasyon ve sürebilme kabiliyeti¹⁴³.”

Soğuk Savaş sonrası boşluk ve oluşan yeni hava yeniden jeopolitikçi yaklaşımlara kapı açmıştı. 20. yüzyılda iki dünya savaşı ile alt üst olan, askıya alınan, kısıtlanan jeopolitik yaklaşımlar özellikle büyük devlet mirasına sahip ülkeler için tekrar bahse konu olmuştu. Osmanlıcı jeopolitik yaklaşım da bunun bir örneğidir. Donmuş çatışmaların tekrar başladığı coğrafyalardaki krizlerde tarihten gelen konum alışlar bu jeopolitiğe imkan verdi.

141 Vedat Demir, *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç* (İstanbul: Beta Yayınları, 2010), 248.

142 Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, “Akp Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, *Akp Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, der: İlhan Uzgöl ve Bülent Duru (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009) 382.

143 Ahmet Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar* (İstanbul: Küre Yayınları 2013), 74. ve 85.

“Ülkelerin coğrafi konumlarının uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapan jeopolitik kavramı çoğunlukla coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkiyi tartışmaların merkezine koyar ve dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen rekabette siyasi-iktisadi-askeri vs. faaliyetler konusunda yapılan tartışmalar üzerinde yoğunlaşır¹⁴⁴.”

Jeopolitik konusunda tarihi miras temel bir gösterge olarak görülür.

“Tarihçi düşüncüsü ile jeopolitik analiz yöntemi birbirinden kopartılamaz. Jeopolitik bir durumu, genel hatlarıyla bile, “o noktaya nasıl geldiğimizi” bilmeden yani söz konusu topraklarda tarihsel olarak birbirini izleyen iktidar mücadelelerinden genel olarak haberdar olmadan anlamak mümkün değildir, zira günümüzde bazı siyasal güçler unutulduğu düşünülen eski çatışmaların hatırasını yeniden canlandırmaktadır¹⁴⁵.”

Jeopolitikte değişken unsurlar-değişmeyen unsurlar ayrımında, sosyal değerlerin sıklıkla değişken olanlar sınıfına dahil edildiği görülür. “Jeopolitiğin coğrafi unsurları, değişmeyen unsurları coğrafi konum, sınırlar, saha genişliği, sahip olunan stratejik kaynaklar, coğrafi özellikler iken; jeopolitiğin beşeri unsurları, değişken unsurları; sosyal değerler ekonomik değerler, politik değerler, askeri değerler, kültürel değerlerdir¹⁴⁶.”

Balkanlar’da, Ortadoğu’da, Kafkasya’da Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni koşullar Osmanlı’nın çekildiği bu coğrafyalara yönelik ilgiye imkan tanımıştır. “Davutoğlu klasik jeopolitiğin ana kuramlarının coğrafi tasvirlerini Türkiye’nin dünya siyasetinde jeopolitik merkeziliğini göstermek için kullanır. Stratejik Derinlik’te iç içe geçen dairevi kuşaklar olarak tanımladığı “havzalar” Türkiye’nin merkezi jeopolitik konumunun da temelini oluşturmaktadır¹⁴⁷.” Stratejik Derinlik’deki havzalar içinde geçen Ortadoğu sıkça özel bir vurgu olarak değerlendirilir.

“Türkiye’nin Ortadoğu bölgesinde ve kültürel havzasında geçmiş tarihi mirası da katarak, yeni bir rol üstlenmesi gerektiğini bilinçli bir biçimde ifade edenler arasında, en önemli isim olarak, bu yeni politikanın mimarı ve düşünürü, Dışişleri

144 Emin Gürses, “Takdim/Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik”, *Tarihin Coğrafi Kalbi*, Sir H. J. Mackinder - haz: Kadir Yılmaz, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013), 2.

145 Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak* (İstanbul: NTV Yayınları, 2007), 17.

146 Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 21.

147 Murat Yeşiltaş, “Türkiye’yi Stratejileştirmek, Stratejik Derinlik’de Jeopolitik Muhayyile”, *Stratejik Zihniyet* ed. Talha Köse vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 115 ve 118.

Bakanı Ahmet Davutoğlu yer alır. Stratejik Derinlik adlı kitabı bu politikanın ana hatlarını çizerek bu siyaseti besleyen vizyonu ortaya koymaktadır. Ona göre, Osmanlı mirası ve uzun vadeli uzağı görme bilinci, iyi komşuluk politikası için yeni bir vizyon oluşturabilir¹⁴⁸.”

Stratejik Derinlik'in aslında Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası söylemiyle çok benzer bir coğrafi alana işaret ettiği açıktır. Bu manasıyla benzer bir hedefe yönelmektedir. Fakat ilki Osmanlıcı olarak algılanırken, ikincisi Cumhuriyetçi idealle daha uyumlu görülmüştür.

Temel sebep içeride ve dışarıda oluşmuş, yerleşmiş İslamcılık-laiklik merkezli tartışmalar ve ideolojik konumlanmalardır. Hariciye kökenli Temel İskit;

“2009'da Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasıyla uygulanmasına girilen -ve ilkesel olarak olumlu olan- “komşularla sıfır sorun” politikasının en güçlü ayakları Ortadoğu'ya dayanıyordu. Yine Davutoğlu imzalı “stratejik derinlik'in” de öncelikli hedefi ve tabanı bu bölge ülkeleriydi. Akp'nin Sünni eksenli, Müslüman Kardeşler uzantılı, Osmanlı'yı “günümüz koşullarında” ihya etme politikası giderek şekilleniyordu¹⁴⁹,”

diyerek Stratejik Derinlik'in ideolojisine negatif yaklaşımını ortaya koymuştur.

“Yeni Osmanlıcılık kavramını eleştirenler Osmanlıcı dış politika gütmenin ulus devletler çağında Osmanlı coğrafyasında kurulmuş olan bütün devletlerde büyük bir tepki ve kuşku yaratacağını gündeme getirmişlerdir. Fakat karşı yorumlara göre yeni Osmanlıcılık emperyalist bir ideoloji değildir. Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik sınırların kaldırılması, komşu ülkelerin sınırlarına ve bağımsızlıklarına saygı ilkelerini içermektedir¹⁵⁰.”

Türkiye'de İslamcılığın Osmanlıyla ilişkisi değişkendir. İslamcılık teorisi Osmanlı'nın siyasi pratiğine temelde eleştirel baksa da, fiili durumlarda, özellikle Batıyla karşılaşma anlarında sosyo-psikolojik kimlik baskın çıkar ve bu eleştirelilik rafa kalkabilir. Koyulan mesafe ortadan kalkar.

148 Nilüfer Göle, “Arap Baharı ve Türkiye”, *Arap Baharı*, ed.Murat Aktaş (Ankara Nobel Yayınları,2012), 103.

149 Temel İskit, *Diplomasinin Gücü: Modern Ortadoğu'nun Şekillenmesi* (İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 11.

150 Enes Bayraklı, “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık Tartışmaları”, (pdf: SETA,Türk Dış Politikası Yıllığı 2013, 2014), 56-57.

“Osmanlıcılık; İslamcılarının ütopyalarına hayallerine duyduğu bir özlemdir. Aşağı yukarı her İslami akım Osmanlı’ya bir atıf yapar. Örnek olarak Bosna bağlamında; Bosna Balkanlar’ın kaybedilmesi, İslam’ın oradan çekilmesi olarak görülür ve bu yüzden Osmanlı sahiplenilir. Ahmet Davutoğlu gibi entellektüellerin yaklaşımları tüm İslami akımlarca paylaşılır. Bu perspektif Suriye bağlamında biz bu bölgenin hakim gücüyüz gibi bir iddiayı barındırır. Eskiden yönettik bugün de yönetiriz gibi bir refleks içerir. Bu Ak Parti’nin özellikle Arap Baharı ile kendinde açık ettiği bir siyasal davranıştır¹⁵¹.”

Bosna ve Kosova Savaşı’nda Osmanlı mirası üzerinde tam oydaşma kaynaşma oluşmuştur; orada kalmış soydaşların, Öteki kimliklere karşı bir kimlik ve varoluş savaşı söz konusudur. Arap Baharındaysa İslam dünyasına, Arap dünyasının iç dengelerine yönelik bir müdahale söz konusudur. İslamcı-Osmanlıcı dış siyaset yaklaşımı Arap baharında açığa çıkıp, Ortadoğu’yu temel sorunsalı haline getirir. Bu siyaseti Türk-Osmanlı kimliğinin vazgeçilmez parçası olarak görmek İslamcı bir Osmanlı tasavvurunda yer bulur; fakat milliyetçi ve liberal Osmanlıcı yaklaşımlarda bu pek mümkün görünmemektedir.

İslamcı yaklaşımlar Cumhuriyet dış siyasetinin 20. yüzyılın başındaki kayıpları içselleştirdiğini söyler. Buna göre Cumhuriyet Osmanlı’nın en geri çekildiği andaki miras üzerinde, dünyadaki statükoya uygun olarak kurulmuştur. Bu durum aslında nesnel olarak doğrudur; gerçeklik taşır, fakat İslamcı-Osmanlıcı yaklaşımlar Cumhuriyet ideolojisini ve dış siyasetini zayıf bulma adına bunun altını çizer. Bunun mecburiyetten çok, siyasi bir tercihi ve İslam ülkelerinden yüz çevirmeyi barındırdığı savunur. “Osmanlı’nın kaybından sonra iki çeyrekte bölge ile bir yabancılaşma yaşanmıştır¹⁵².” Bu yabancılaşma gerçek bir olgu olsa da İslamcı-Osmanlıcı yaklaşımlarla eleştirildiği ölçüde gönüllü bir tercih değildi. İslamcılık vakayı ulusçu-laikliğin zorunlu sonucu olarak Arap-İslam dünyasına sırt dönme olarak okur; sınır değişimlerinin maddi bir sonucu olarak görmez. Oysa Balkanlar için de benzeri bir durum söz konusudur. Bir önceki bölümde referans verilen, Başbakan Celal Bayar’ın 1938’deki Yugoslavya gezisindeki tablo buna örnektir. Yeni bir statüko oluşmuştur. Otuz sene önce geri çekilinmiş bir toprağa tekrar hakim-hami gibi yaklaşmak diplomatik teamüller açısından imkansızdır. Yugoslavya örneğinde bağımsız bir devlet

151 Sefa Sarı-eski STK aktivisti (Görüşmeci: M.Yasin Şafak, ses kaydı, görüşme tarihi:28.07.2018)

152 Davutoğlu “Stratejik Derinlik”, 142.

kurulmuştu ve dostane ilişkiler denenmekteydi. Suriye, Irak gibi eski Osmanlı topraklarındaysa o dönem henüz manda rejimleri devam etmekteydi. Mandater güçler yokmuşçasına bu ülkelerle serbest bir ilişki kurmak fiilen mümkün değildi. Bu toprakların mandater devletleri İngiltere ve Fransa ile sınır çizme anlaşmaları çerçevesinde seyreden bir dış politik atmosfer vardı. Osmanlı mirasından vazgeçişte sadece laikliği sorumlu tutmak eksik olacaktır. İslam uluslarının birliği şeklindeki bağ yani hilafet, sadece Türkiye'nin laikliği sebebiyle değil; çok daha evvel ilk önce Hicaz'da sonra Mısır'da ortaya çıkan isyanlarda yara almıştı. Türk-Arap kopuşunu karşılıklı olarak laikliğin bir eseri gibi görmek kronolojik gelişmelerle örtüşmemektedir. 1800'lerin hemen başında laiklikle değil, tersine sert bir dini bir söylemle hareket eden Hicaz'daki Vahhabi isyanı, Sırp isyanı ile eşzamanlıdır. Osmanlı'ya karşı en erken isyanlardan biridir. Fakat ulus devletlerin kurulduğu 1. Dünya Savaşı sonrası statükonun ve 2. Dünya Savaşı sonrası dünyanın iki kutba ayrıldığı güç dengesinin Osmanlıcı yaklaşımları gerilettiği nesnel olarak ortadadır. Bu sadece Türkiye için yaşanan bir gerçeklik değildi. I. Dünya savaşında kaybeden tarafta yer alan Avusturya da bunu yaşamıştı. II. Dünya savaşı sonrasında Fransa ve İngiltere kazanan tarafta yer almış olsalar dahi, imparatorluktan bakiye büyük güç vasıflarını ABD'ye terk etmek zorunda kalmışlardı; üçüncü dünyacı hareketin güçlenmesiyle sömürgelerinden çekilmişlerdi.

1914-1989 dönemi sadece Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için değil, genel dünya tarihi için de bir kesit olarak ayrımı yapılan bir dönemdir. Soğuk Savaş sonrasında bu imparatorluk mirasları ve büyük devlet refleksleri yeni iklimde bir arayış olarak ortaya çıkar. 1989 sonrasında yeni bir dönem açıldığı varsayılır.

“Özal'ın dillendirmeye çalıştığı yeni-Osmanlıcı çizgi ibaresi bu dönem için kullanılır. Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarında ortaya çıkan uluslararası konjonktüre uyumlu bir politika geliştirmeye çalışan Özal'ın yeni Osmanlıcılık etkisini barındıran iç ve dış siyasi söylemi bu yeni dönemin 1987-93 yılları arasında öne çıkan ve yükselen akımı oldu¹⁵³.”

Özal'ın yaklaşımında dünya koşulları ve iç sorunlar yeni politikalar üretmede meşrulaştırıcı bir etmen olarak öne çıkartılır. Yeni Dünya Düzeni'nin vazettikleri ve Kürt sorununa çare arayışı Osmanlı mirasını öne sürmede araç olmuştur. Yeni bir devlet kimliği veya yeni bir vatandaşlık tanımı olmasa da, yeni bir pratik siyaset olarak Kürt

153 A,g.e. 84-85.

sorununa geçmişten, Osmanlı'dan miras çözüm metotları aranmaya başlanmıştır. Cumhuriyet'in milliyetçilik anlayışı revize edilmeye çalışılır; liberal-idealist yaklaşımlar sorun çözücü olarak görülür:

“Tarihi bir çizgi içinde, şu anda yaşananlar, aslında 1900 ile 1920'ler arasında açılmış bir parantezin kapanması şeklinde yorumlanabilir. Bu parantez kapanacak ve sanki bu blok yaşanmamışçasına, belki bir-iki nesil içinde, mentalite olarak çoğulcu, farklılıklardan hoşlanan bir ulus-devlet şeklinde 21. yüzyıl Osmanlı'sı ortaya çıkacaktır¹⁵⁴.”

Dış politikadaysa Osmanlı mirasını sahiplenme bölgesel güç olmanın kaçınılmaz adresi gibidir. Bu, o dönem için Amerikan Yeni Dünya Düzeni kuramına uyumlu olarak ele alınmak istenmiştir. Kazanan taraf olan liberalizmin içinde yer alacak, yeni tip bir bölgeselcilik arayışı olarak kendine zemin arar. Davutoğlu, Özal'ın söylemlerini “eklektik ve pragmatik¹⁵⁵” olarak tanımlar iç ve dış konjonktür arasında sürekli bir uyum arayışı olduğunu söyler. Davutoğlu'nun kendisi ise daha kitabi bir yaklaşım içinde Türkiye için eski Osmanlı coğrafyasını kaçınılmaz bir hinterland olarak tanımlamıştır. Bu hinterland muhakkak tartışmasız biçimde Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğudur. Bu bölgelerde yer alan Bosna-Hersek Çeçenistan, Kosova, Irak, Suriye ardı ardına bir savaşlar zinciri olarak Osmanlıcı yaklaşımlara kapı aralayacaktır. 1992'de Bosna'da, 1994'de Çeçenistan'da, 1999'da Kosova'da, 2003'de Irak'da, 2011'de Suriye'de patlayan savaşlar kronolojik olarak peş peşe gitmektedir. Bunların yanında sürgit devam eden Filistin meselesi ve 2006 Lübnan Savaşı da yine bu tabloyu tamamlayıcı başlıklardır. Tüm bu coğrafyanın eski Osmanlı toprağı olduğu nesnel bir gerçekliktir. Öyle olmayan Çeçenistan ise soydaşlar ve göçler üzerinden bir nüfuz bölgesidir. Fakat dış politika araçlarının kullanılmasında ve başarılı sonuç alınmasında bu başlıklar arasında derin farklar oluşmuştur. Türkiye'nin Osmanlı yaklaşımının başarılı olduğu ülkelerle tıkanıdığı ülkeler noktasında Bosna-Hersek ve Suriye örnekleri verilebilir. Bunun birçok sebebi olabilir. Öncelikle yaklaşımın kendisi açısından dönemin ruhu açısından ve ilgili dış siyasetin içerideki toplumsal etkileri noktasında bir farklılık söz konusudur:

- Pragmatik Osmanlıcılık- Kitabi Osmanlıcılık

154 Etyen Mahcupyan *Türkiye Söyleşileri 5*, Edisyon (İstanbul: Küre Yayınları, 2011), 81.

155 Davutoğlu, “Stratejik Derinlik”, 86.

- Liberal Osmanlıcılık- İslamcı Osmanlıcılık
- Soydaşlık Siyaseti- Rejim Değiştirme Siyaseti
- Batıya Yönelme- İslam Dünyasına Eğilme

Bosna-Hersek tablodaki ilk tanımlara uyarken, Suriye ikinci tanımlara uymaktadır. Her iki örnek de bu kavramsallaştırmalara en net uyabilecek örnekler olarak görünmektedir. İç kamuoyunda yer etme, tartışılma, Türkiye'nin dış ilişkilerini ve dünyadaki algısını belirleme noktasında Bosna Savaşı ve Suriye Savaşı iki köşe taşı örnekleme olarak ele alınabilir.

1990'lı yıllarda Osmanlı mirasını öne çıkaranlar farklı çevrelerden gelir; aralarında nüanslar görülür. Osmanlı mirasını bir ideal olarak öne koyan yaklaşımların yüzyıl öncesinden, 19. yüzyıl sonundan bazı izler taşıdığını söylemek mümkündür. 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı Türk-İslam ve Osmanlı kimlikleri üzerinde canlı bir tartışmanın yaşandığı bir süreçti. 1876-1914 dönemi bürokratların, aydınların yazılı metinler ve fiili örgütlenmeler yoluyla devlete kurtuluş reçeteleri aradığı bir dönemi ifade etmiştir. En geniş çatıyı aramanın geçen yüzyıldaki ifadesi Osmanlılık fikri olmuştu. Bu yolla ortak bir Osmanlılık şuuru aranarak Hristiyan uyrukların kopuşuna karşı son bir hamle denenmişti. Temel hedef Hristiyan tebayı ortak Osmanlılık fikri dahilinde imparatorluğun içinde kalmaya ikna etmek olduğundan, bu yönüyle modernist ve liberal bir akım olarak değerlendirilebilir. Bu şekliyle bugünkü liberal-Osmanlıcı ideale benzerlikler taşıdığı ifade edilebilir. Çağdaş liberal-Osmanlıcı yaklaşımlar da Osmanlı-Türk vatandaşı olan Yahudi ve Hristiyan kimlikleri önemser ve öne çıkartır. Osmanlı toplumu içinde 1880'lerle birlikte İttihat-i Osmani ve ardı sıra İttihat Terakki çevreleri pozitivist ve ilerlemeci bir bakış dahilinde aksiyoner fikirlere kapı aralamıştır. Fikir düzeyinde büyük etkiyse, Rusya Türklerinden olan iki büyük düşünürden gelmiştir: Gaspıralı İsmail ve Yusuf Akçura.

“Yusuf Akçura'ya göre Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması karşısında üç hal tarzı düşünülebilirdi. Bunlardan birincisi, Tanzimat Devlet adamlarının düşündükleri çare Osmanlılıktı. Akçura'ya göre Abdülhamit, Osmanlılık fikrinin yerine panislam fikrini hayata geçirmeye çalışıyordu. Diğer bir düşünce, tarihçi ve

bilim adamlarının kültürel bir yönelme olarak tasavvur ettikleri Türkçülüğün siyasi bir formül haline getirilip getirilemeyeceğiydi¹⁵⁶. ”

Böylelikle Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki Üç Tarz-ı Siyaseti hatırlatan bir tablo söz konusu olmaktadır. O dönemki sırasıyla Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük dizgesini andırır şekilde liberal, İslamcı ve milliyetçi Osmanlı yaklaşımları vardır. Liberal-Osmanlıcılık Osmanlı’nın son dönemindeki Osmanlılık akımıyla, İslamcı-Osmanlıcılık İslamcılık akımıyla, milliyetçi-Osmanlıcılık Türkçülük akımıyla paralel yönler taşımaktadır.

“Akçura öncelikle, Osmanlı Devleti’ne kuvvet ve terakki kazandırmak amacıyla izlenen politika türlerini tarihsel bir bakış açısıyla çözümlüyordu. İmparatorluk topraklarında yaşayan milliyetlerin birliğini ve bir Osmanlı milleti oluşturulmasını savunan Osmanlılık’ın genel olarak Tanzimat Dönemi’ne tekabül ettiğini söylüyordu. Panislamizm ise 70’li yıllarda ortaya çıkmış ve özellikle Osmanlı Devleti’nin gücünü İslam dayanışması temeline oturtmak isteyen Abdülhamid tarafından savunulmuştu. Son olarak da ırk üzerine müstenid bir Türk milliyet-i siyaseti oluşturmaya yönelen Pantürkizm’i ele alıyordu¹⁵⁷. ”

Osmanlı’nın son döneminde bu akımlar sırayla sahne alarak, devleti kurtarma projesi olarak öne çıkmışlardı. Son 20 yılın Osmanlıcı yaklaşımlarıysa eski Osmanlı coğrafyasındaki krizlere müdahale için tarihi mirasa çağrı gibidir.

Çağdaş Osmanlıcı yaklaşımlar geniş sağ çevreler tarafından sahiplenilmiştir. Türkiye’nin 80’lerinden bugününe en uzun süre iktidarda kalan figürleri olan Özal ve Erdoğan tarafından hep işlenmiştir. Özellikle İslamcı-Osmanlıcı söylem Refah Partisi’nden gelerek Ak Parti içinde devam ederek, kendini II. Abdülhamit’in siyaseti ile özdeşleştirir. “İslamcı ideolojinin Osmanlı’dan devraldığı miras Batıya bakışta güç dengelerini gözetken reel politik bir yöntemi esas alır¹⁵⁸. ” II. Abdülhamit Osmanlı modernleşmesinin mimarlarından ve en ileri taşıyan isimlerdendi. Uzun süren döneminde değişik ittifaklar arasında iktidarını uzun yıllar ayakta tutmakta başarılı olmuştu. Özellikle Cumhuriyet dönemi dış siyasetini pasif olmakla yargılayan İslamcı-Osmanlıcılık II. Abdülhamid’i bir bayrak figür olarak kurgular. Bu durum daha çok bu

156 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* (İstanbul: İletişim,1996), 275-276.

157 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura*, çev. Alev Er (Ankara:Yurt Yayınları,1986), 36.

158 Cangül Örnek, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı* (İstanbul: Can Yayınları, 2015), 320.

çizgi için söz konusudur. Liberal veya milliyetçi Osmanlılık'ta böyle bir tavır görülmez. İslamcı-Osmanlılık'ta hilafet üzerinden büyük bir sembolleştirme yine Osmanlı geçmişinden yola çıkarak yapılır. Yavuz, İslam topraklarını fetheden ve hilafeti getiren devlet adamıdır. Liberal-Osmanlılık Türkiye'yi Batıya yönelen, Batıya yerleşen Müslüman bir ülke olarak resmederken, İslamcı-Osmanlılık en az bunun kadar İslam milletlerinin hakimliği gibi bir iddiaya da sahiptir. Batıda var olmak, Batıda tutunmak liberal-Osmanlıcı modelde en baştayken, İslamcı-Osmanlılık Türkiye'nin lider ülke iddiasını en başta İslam milletleri için kasteder. Ak Parti iktidarının böyle bir tasavvura sahip olduğunu kendi söylemlerinde görmek mümkündür. Suriye Savaşı'nda izlenen yol bunu ortaya koymuştur. Batıda tutunma hedefli Osmanlılık tam manasıyla Bosna Savaşı'nda görülmüşken, İslam dünyasına lider ülke olma iddialı Osmanlılık Suriye Savaşı'nda görülmüştür. Bosna Savaşı sırasında Sırp milliyetçileri Osmanlı'ya yani Avrupa'daki İslam'a karşı savaştıklarını en üst perdeden söylemiştir. Boşnak kimliğini Türk olarak tanımlayarak düşmanlaştırmışlardır. Boşnakları Türk olarak isimlendirmelerindeki amaç Bosna-Hersek coğrafyası ile özdeşliklerini kopartıp Avrupa'da yerleri yoktur şeklindeki tarihi Sırp milliyetçiliğini yeniden üretmek içindi. Osmanlı mirasını inşa eden bu yolla karşı taraftan kendileri oldu. Suriye'deyse böyle bir durum yoktur. Suriye Savaşı'nda, Suriye Devleti'nin kendini Osmanlı mirasına ve Türk kimliğine karşı konumlandırmak gibi bir söylemi olmamıştı. Bu yüzden Bosna Savaşı'nda Türkiye'nin Osmanlı mirası üzerinde konumlanması doğal şekilde oluşmuşken aynısı Suriye Savaşı'nda oluşmadı. Bu nokta kimlik inşasında karşıt konumlananların etkisini göstermiştir. Öyle ki bir ülkenin kimlik siyasetini uygulamasında kendi iddialarından çok, karşıtlarının ve üçüncü tarafların yaptığı atıflar daha etkili ve meşrulaştırıcı olur.

“Bosna savaşı çıktığında dış siyaseti yürüten aktör Özaldı. Osmanlı mirası üstlenilmişti, fakat Suriye ve Bosna arasındaki en belirgin fark şuradaydı; Bosna'da yok edilmek istenen zaten Osmanlı mirası ve bakiyesiydi. Bu da doğal olarak haklı bir reflekse zemin sunuyordu. Suriye'deyse böyle bir durum yoktur. Ayrıca Suriye'deki olumsuzluk ve tıkanma iç kamuoyunda da etkili oldu ve iktidarın kendi seçmeni dahi konuyu içselleştiremedi¹⁵⁹. ”

159 Gündüz (görüşme: 15.04.2018)

Bosna Savaşı'nda İran, Suudi Arabistan gibi İslam ülkeleri ve A.B.D, Almanya gibi Batılı ülkeler Türkiye ile ortak bir zeminde bulunduğu için Osmanlı miraslı Türkiye fikrine dışarıdan çok fazla anti-tez üretilmemiştir. Osmanlı mirasında konumlanan Türk dış siyaseti bu ortak çatının altında kendine alan açabilmiştir. Suriye'deyse tavizsiz bir karşıt kampın var olmasının yanında, Bosna'dan farklı olarak aynı kamp içinde de ayrımlar olmuştur. Böylelikle Türkiye'nin siyaseti sadece İran-Rusya kampınca değil ABD, Suudi Arabistan gibi ilk başta aynı kampta yer aldığı ülkeler tarafından da olumlanmadı. Osmanlı mirasına içkin bir dava haline gelemeyen Suriye konusu daha sonra daraltıldı ve Suriye'nin kuzeyindeki sınır bölge halkını koruma, güvenli bölge oluşturma ve Suriye'nin kuzeyinden kaynaklı teröre karşı bir anti-terör operasyonu kapsamına sokuldu. Burada Osmanlı mirası yerine, özellikle 15 Temmuz'dan sonra ulusal güvenlik ve beka fikri öne çıkartıldı. Böylelikle daha geniş bir toplumsal kabul aranmıştı. Karar alıcılarının burada milliyetçi-devletçi eğilimleri ağır basan toplumsal çoğunluğu hedefledikleri düşünülebilir.

Bosna ve Suriye Savaşları sırasında ortaya konan dış siyasetin farklı yansımaları olmuştur. Her iki savaşta da Osmanlı mirası öne çıkartılmıştır. Ama her iki savaş esnasındaki Osmanlıcı söylem aynı etkiyi uyandırmamıştır. Batıda tutunma şeklindeki Osmanlıcılık daha büyük bir toplumsal kabul elde ederken, İslam dünyasına yönelen Osmanlıcılık aynı oranda bir toplumsal kabul yakalayamayacaktır. Bosna siyaseti hem liberal, hem milliyetçi, hem İslamcı Osmanlıcılık tarafından onay alırken, Suriye sadece İslamcı-Osmanlıcılık tarafından bir dava haline getirildi. Milliyetçi kesimler hükümetin yürüttüğü Suriye politikasına sadece sınır ötesi-milli güvenlik hareketleri öne çıktığı zaman onay vermiştir.

3.2. Bosna ve Suriye Savaşları'nda Toplumsal Refleksler

Türk-Osmanlı kimliği-imajı Bosna ve Suriye özelinde karşılaştırıldığında arada farklar olduğu görülecektir. Bosna-Hersek'de çoğunluk olan ve yeni kurulan devletin liderliğini alan Boşnaklar tarihsel olarak Türk-Osmanlı kimliğini ötelemeyebilir. “Bosna'da Osmanlı nostaljisi şehirli, elit, İslami kesimlerde görülür. Örneğin Aliya İzzetbegoviç Osmanlı'yı dünyanın kaderini etkileyecek bir güç olarak betimler¹⁶⁰.” Bağımsız Bosna-Hersek

160 Orkun Elmacıgil “Turkish Foreign Policy during the Bosnian War”, www.academia.edu (erişim 8.12.2019)

Devleti'nin kurucu lideri İzzetbegoviç böyle bir profil çizerken, bunun izdüşümü Türkiye'nin desteklediği Suriye Muhalefeti'nde görülmemektedir. Suriye muhalefeti çok parçalı bir çatı yapısıdır. Genel itibariyle Arap kimliğinden ayrı düşünülemez. Osmanlı'yı idealleştiren tutumların çatının Türkmen bileşenlerinde olduğu varsayılsa da bu yapılar Suriye Muhalefeti'nin tali bir parçasıdır; Bosna-İzzetbegoviç örneğinde olduğu gibi liderlik pozisyonunda değillerdir. Arap dünyasının iktidar odaklarına gelince mesafe daha da açılır. Suriye'de iktidarı tekeline tutan Baas'ın, Mısır'da öteden beridir hakim sınıf olan ordunun Osmanlı-Türk devlet kimliğiyle fıkırsel yakınlığının olmadığı görülür. Sosyal-psikolojinin, antropolojinin uluslararası ilişkiler disiplinine sağladığı verilerle bunun sağlanması yapılabilir. Bosna'daki Boşnak-Müslüman kimliğine Osmanlı'nın oradaki taşıyıcıları olmasından dolayı Türk yakıştırması yapılırken, Arap dünyasında böyle bir örnek yoktur; Araplık kimliği tartışılmazdır. Bu durum Osmanlı mirasına nispeten olumlu yaklaşan İhvan benzeri hareketler için de böyledir. Böylelikle içeride ve dışarıda simetrik bir tablo ortaya çıkmaktadır. Osmanlı mirası Bosna konusunda iç siyasette ve odak olduğu ülkede sağlanmışken Suriye'de bu tam olarak gerçekleşmez. Dış politika aygıtlarının biri olan propagandada hedef belirleyicidir. “Propagandanın temel öğelerinden birisi de propagandanın yönelmiş olduğu hedeftir. Uluslararası nitelikli bir propagandanın temel hedefi diğer ülkelerin halkları olmaktadır ¹⁶¹.”

Osmanlı'nın kuvvetli, belirleyici idari yapılanması Balkan sathındaydı. Arap nüfuslu topraklar merkezden uzak bir yapıya sahipti. Balkanlar iskan politikalarının, idari yapılanmanın, ordu karargahlarının ağırlık merkezi iken; Kudüs, Hicaz, Yemen benzeri vilayetler ancak imparatorluğun son dönemini yaşadığı yıllarda son bir hamleyle merkezileştirilmeye çalışılmıştı. Balkanlar'ın nihai kopuşu Balkan Savaşları sürecinde gerçekleşmişti. Bosna'nın kopuşu milliyetçi ve Osmanlı karşıtı bir isyanla olmamıştı. Avusturya'nın 1878'deki işgali ve 1908'deki ilhakıyla Bosna-Hersek Osmanlı'nın elinden çıkmıştı. Arnavutluk örneğinde de Balkan Savaşları'nın bitiminde artık Osmanlı ile sınır bağı kalmayınca bağımsızlık ilanı söz konusu olmuştu. Oysa bir Arap isyanı süreci yaşanmıştı. “İyice zayıflamış İmparatorluğun gücü artık Avrupa'da yükselmeye başlayan milliyetçilik cereyanlarının Araplar arasında yayılmasını önlemeye

161 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul:Filiz Kitabevi 2005), 367.

yetmiyordur¹⁶².” İsyân Osmanlı Devleti’nin artık tamamen dağılma sürecine girdiği I.Dünya Savaşı seyrinde gerçekleşmiştir. “Arap milliyetçiliğinin yükselişinde dönüm noktası Osmanlı İmparatorluğu’nun 1914 Ağustos’unda Almanya’nın yanında savaşa katılmaya karar vermesidir¹⁶³.” İsyânın küçüklüğü, tali oluşu, savaştaki yenilgide belirleyici olmaması gibi tezler söz konusuysa da savaş dönemi içinde olması toplumsal hafızada yerini alır. Osmanlı’nın son dönemini yaşamış olan Cumhuriyet’in yeni yönetici sınıfının zihninde yer eder.

Kamuoyunda Suriye konusuyla çokça bilinen İHH Vakfı kuruluşunu Bosna Savaşı ile yapmıştır. Vakıf, kuruluşunda ve bugünlerinde özellikle bu iki olayla bilinirlik kazanmıştır. Bosna için Hırvatistan-Zagreb’de bir merkez oluşturmuş olan İHH’nın bu bürosunda savaş boyunca temsilcilik yürüten Osman Atalay son 8 senelik periyottaysa Suriye konusunda aktif olmuştur. Her iki savaşın seyrine dair kıyaslamalar yapar:

“Bosna için Türkiye’de büyük bir hareketlilik ortaya konmuştu. Tansu Çiller Bosna’ya gitmişti, Deniz Baykal Tuzla’da cepheye çıkmıştı. Muhsin Yazıcıoğlu, Turgut Özal Süleyman Demirel konuyla hep ilgiliydiler. Refah Partisi tabanıyla konuyu adeta dava edinmişti. Türkiye’de 4-5 milyon Boşnak kökenli yurttaşımız var. Balkanlar ile Osmanlı’dan miras bir bağımız var. Jeopolitik havza olarak ifade edilir. Saraybosna’da Kosova’da Osmanlı döneminden iskan edilmiş Türk boyları var. Sonra Balkanlar’ın kaybindan sonra geri göç de almışız. Arnavutları ve muhacir Türkleri de katınca büyük bir Balkan bloğumuz var. Kültürün içine çok girmiş. Fakat Arap topraklarıyla bu ölçüde bir göç ve alışveriş yoktur. Aslında Suriye’de de 3,5 milyon Türkmen var. Toroslar’dan göçerlerden; orada kalmışlar. Kimisi asimile olmuş kimisi hala Türkçe konuşuyor. Sınırlar bölündükten sonra köylerin bir tarafı orada bir tarafı burada kalıyor. Akrabalık ilişkileri aslında çok canlıdır. Buna rağmen Suriye’yi çok sevdiremedik. Çünkü Türkiye içinde farklılıklar oldu. Saadet Partisi, CHP HDP, MHP herkes bir tarafta yer alırken AK Parti iktidarı politikasını yalnız yürüttü. Sadece çözüm süreci çöktükten ve 15 Temmuz darbesinden sonra iktidar bazı farklı kesimleri kendi yanına çekebilmiştir. Bosna’da Batılı ülkeler, İslam dünyası; birçok ülke Türkiye ile aynı kampta yer almıştı. Suriye’de ise böyle bir denk gelme söz konusu değildir. Denk gelince idealist bir insanlık söylemi yürütülür; fakat gelmeyince ülkelerin ulusal çıkarları

162 İskit, *Diplomasinin Gücü*, 10.

163 Arthur Goldsmith Jr, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, çev.Aydemir Güler (İstanbul:Doruk Yayıncılık, 2007), 280.

açıkça görülür. Bu tablo iç kamuoyunu da etkiledi. İdeolojik yaklaşımların önü açıldı¹⁶⁴.”

Bosna konusunda Mecliste oluşturulan komisyonda bütün partilerin yer aldığı ve ortak bir zeminde buluştukları görülür. Bu, dış politika uygulanırken istenen, aranan, kuvvetlendirici bir faktördür. Meclisin toplumun yansıması olduğu düşünüldüğünde dış politikanın da bu yolla toplumsal denetime açık olduğu ortadadır. Oydaşma sağlanması dış politikanın iç kamuoyunda muhalefet görmemesi, karar alıcı aktörlerce istenen bir durumdur. Bosna konusunda 1992’de savaşın hemen başında T.B.M.M.’de kurulan heyetin listesinde¹⁶⁵ mecliste grubu bulunan tüm partilerin yer aldığı görülür.

Bosna Savaşı donmuş sorunlar çağının çıkışında ilk oluşu sebebiyle birçok yerde kullanılan ifade ile cause celebre (ünlü dava) oldu. Bu, özellikle Osmanlıcı, millici eğilimli geniş kitleler için söz konusuydu.

“Savaşın hemen başında birçok eylemlilikle toplumda Bosna farkındalığı doğallıkla oluştu. Ankara’nın Çubuk gibi hem küçük, hem Boşnak kökenle ilgisi olmayan bir ilçesinde dahi büyük kalabalıklar toplanıyordu. Hareketlenmenin boyutu özellikle İslamcılık dolayımında oldukça yüksek bir dalga yakalamıştı. Bu elbette karşıt tepkileri de doğurdu. Batı kamuoyunda da, Türkiye içinde de, acaba fundamentalizm mi geliyor diyenler vardı. Oysa yerel ölçekte konuyu çok farklı renklere ve alanlara taşımıştık. Örneğin 1993’de o yıl için 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’ne matem başlığını ekleyip, Bosna Savaşı’nda yaşananları ön plana çıkartma teklifinde bulunduk. Tüm siyasi partilerden destek gördük. Çok katı feminist çizgisi olanlar hariç bu teklifimiz diğer feminist derneklerce de kabul görmüştü. O gün Güvenpark’ta başlayıp binlerce kişilik bir kortej ile Birleşmiş Milletler’in Ankara Ofisine kadar yüründü. DSP ve BBP kortejleri peş peşe idi. Birbirine uzak çevreler dahi Bosna başlığında aynı fotoğrafın içinde yan yana gelebiliyordu. Faaliyetler olarak film gösterimlerinden kermeslere, konserlerden karikatür yarışmalarına geniş bir yelpazede devam ettik. Toplumu saran bir hava yakalanmıştı. Özellikle 94 Baharında Gorajde saldırıları çok büyük kitlesel mitinglere sebep olmuştur. Kayseri’den Ankara’ya hemen her şehirde bir

164 Osman Atalay-İHH Vakfı Yöneticisi (Görüşmecisi:M.Yasin Şafak, ses kaydı, görüşme tarihi:12.08.2019)

165 TBMM Bosna-Hersek Raporu 1992, pdf: www.tbmm.gov.tr (erişim 15.10.2019)

hareketlilik yaşandı. Burada adeta sivil toplumun hükümeti daha da gayrete getirme isteği vardı. Bu özellikle Milli Görüş tabanında çok belirgindir¹⁶⁶.”

Liberal idealizmin yükseliş yaşadığı yıllara denk gelen Bosna ve ardından Kosova krizleri insani müdahale doktrinin kuvveden fiile geçtiği bir periyodu da ifade eder. İnsani müdahale doktrini ülkelerin egemenliklerinin sınırsız olamayacağını, uluslararası mekanizmalarla sınırlanacağını; uluslararası barışı ve güvenliği korumak, iç savaşları önlemek-bitirmek amacıyla dış müdahalenin meşrulaştırılmasını ifade etmektedir. “Batılı devletler, özellikle NATO ülkeleri, Soğuk Savaş bittiğinden beri, insan haklarının açıkça ve ısrarla çiğnendiği, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu tespit ettikleri devletlere müdahale etme yetkisine sahip olduklarını sürekli dile getiriyor¹⁶⁷.” İnsani müdahale çıkar odaklı icra edilmekle eleştirilir. “Soğuk Savaş sonrası serbest kalan etnik ve dinsel gruplar arasındaki sürtüşmeler merkez’e hegemonyayı sürdürmek için yeni imkanlar sağlamıştır¹⁶⁸.” Müdahaleler askeri olma özelliklerinden dolayı küreselleşme paradigmasının en çok tartışılan başlıklarından biri olagelir. “Şiddetli insan hakları ihlallerini önleme amaçlı askeri müdahalenin ne zaman neden ve hangi koşullar altında gerekçelendirilebilir olduğu, politik etik alanında hala soru işaretidir¹⁶⁹.”

Milliyetçiliklerin yükselişi, yeni devletlerin ilanı, tek taraflı bağımsızlık arayışları, rejim krizleri gibi konulara ülkeler sabit refleksler veremez. Ülkelerin farklı ülkelerde farklı potansiyelleri yahut zafiyetleri olabilir. Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'daki bağımsızlık ilanından dolayı içeride bir tehdit yaşamaz. Tersine devletle, başta Balkan göçmenleri olmak üzere sivil toplum kaynaşmıştır. Siyasetin farklı kanatları ve kamuoyunun geniş yelpazesi arasında da büyük farklar yaşanmaz, kaynaşma ve oydaşma oluşur. Fakat Kürt meselesinin uzamında yer almasından dolayı Suriye'deki savaştan böyle bir tehdit hissedilecektir.

“Yugoslavya’nın parçalanmasının Türkiye için bir beka problemiği yoktur. Oysa Suriye aynı Irak gibidir. Sınırdışıdır ve Kürt meselesinin bir boyutunun olduğu yerdir. Oradaki Boşnakların devlet kurmasının buraya bir tehlikesi yoktur; bilakis

166 Bahadır İslam- STK öncüsü (Görüşmeci: M.Yasin Şafak, ses kaydı, görüşme tarihi: 13.11.2022)

167 Michael Ignatieff, *Sanal Savaş*, çev.Gürol Koca, (İstanbul: Everest Yayınları, 2000), 196.

168 Emin Gürses “Giriş”, *İnsan Hakları Diplomasisi*, der. Emin Gürses (İstanbul: Bağlam Yayınları,2001), 44-45.

169 Şeyla Benhabib, *Buhran Çağında Haysiyet* (İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları,2013), 126.

moral olarak artışı vardır. Fakat Suriye’de bir Kürt otonomisinin dahi kurulmasının burada oluşturacağı çok farklı yaklaşımlar olabilecektir. Bu manada olayı Bosna’daki gibi siyasetten arındırılmış insanlık başlığı altında konuşmak zor olacaktır. Suriye’deki savaşa yönelik Türkiye toplumunda farklı ideolojik yaklaşımlar oldu. Hem AK Parti iktidarı hem muhalefetin unsurları farklı kimlik siyasetleri ortaya koydu. Ülke tek bir şemsiye altında kalmadı. Hükümetin dili dışarıda Batıyı ürküttü ve böylelikle hükümetin dış siyasetini ABD şemsiyesi altında yapamayacağı ortaya çıktı. Türk dış politikası Batıyla ayrıldı. Suriye konusunda Avrasya damarı ile zaten tamamen zıt olduğu için dış siyaset iki taraftan tıkanı¹⁷⁰.”

Avrasyacı dış politika vizyonu, Türkiye’nin Atlantik etkisinde kalmasına karşı çıkar. Özellikle Rusya faktörünün olduğu krizlerde bu muhalefet belirgin olur. Libya, Tunus ve Mısır’da bu faktör olmayınca Arap Baharı’nda Batılı ülkeler kolayca sonuç alacak gibi görünmüştü. Fakat Suriye’de böyle olmamıştı. İran ve Rusya gibi bölgenin iki belirleyici ülkesinin Suriye’de devlet düzeninden ve ülkenin parçalanmamasından yana tavır alması Suriye devletinin konumunu kuvvetlendirmişti. Bu direnç zamanla Suriye hükümetinin karşısında pozisyon alan ülkelerin dış politikalarında çatlaklar meydana getirdi. Aralarındaki tarihi dostluk gerçeğine rağmen 1990’ların Rusya’sı Bosna Savaşında sınırsız Sırp yanlısı bir müdahaleye girişmemişti. Bosna’da Sırp tarafında savaşan bazı sivil Rus gönüllüler¹⁷¹ olmuştu. Suriye’de ise Rusya devlet olarak karada denizde, havada resmi askerleriyle Suriye devleti lehine sahada olmuştur.

Ahmet Davutoğlu Özal’ın vizyonunu pragmatik olarak resmederken kendi vizyonu daha kitabi dini özellikler gösterir. Kitabı-İslamcı Osmanlıcılık söyleminde sıklıkla idealist vurgular vardır. Kudüs’ün tapusu bizdedir, Suriye’yi sokak sokak biliriz şeklindeki söylemler iç kamuoyuna özellikle tarihi özgüven aşılama için kullanılır. Krizleri Türkiye’nin bölgesel gücünü kuvvetlendirmenin anahtarı ilan eder. Fakat Türkiye her dönem Arap davası olmuş konulara müdahil olurken zorluk yaşamıştır. Yakın örnek olarak 2007’de Filistin-Gazze konusunda moderatörlüğü Türkiye istemiş, fakat Mısır almıştır. Arap Baharı öncesinde de Arap davası üst başlığında yer alan konulara Türkiye’nin müdahalesinin kolay olmadığı görülmüştür. Balkanlar’da, Bosna

170 Atalay (Görüşme 12.08.2019)

171 Balkaninsight, “Bosnain Serbs to Honour Russian Volunteer Fighters“ balkaninsight.com (erişim 18.11.2019)

Savaşı'ndaki güç denkleminde ABD'nin yönlendirmesiyle Hırvat-Boşnak ortaklığı oluşturulduğunda Hırvatların arkasında yer alan Amerika ve Almanya ile topluca Boşnakları destekleyen Müslüman ülkelerin güç toplamı Sırp milliyetçiliğine karşı kuvvetli bir güç merkezi meydana getirmişti. Ortadoğu'da ise çok daha parçalı bir yapı baskındı. “Küresel güçlerden, bölgesel güçlere oradan aşiretlere kadar farklı gündemi olan tüm aktörler çaprazlama duvarlar oluşturdu; yeni şehirli jenerasyonda Türkiye'ye yönelik olumlu yaklaşımsa tek başına kaldıraç olamadı¹⁷².” Suriye ile yakınlaşma sürecinde müfredattaki kitapların revize edilmesi ve Türkiye'nin Suriye'de yeni kuşaklara olumlu şekilde aktarılmasına başlanmış, fakat bu süreç de savaşıyla birlikte akamete uğramıştı.

“Halifelik üzerinden Osmanlı'yı olumlamak yer yer dindar kesimde bir yad etme şeklinde görülür. Medrese geleneğinden yetişen insanlarda şahit olunur. Biz Osmanlı'yı yaşlı hocalarımızdan biliriz derler. Resmi okullardaysa bu mümkün değildir. Resmi müfredatta Türk idaresinin sonuçları; bilim geriledi, ekonomi geriledi her şey geriledi şeklinde geçer. Müfredat değişimi gayretleri bu manada önemliydi¹⁷³. ”

Hükümetin dış politikasında Ahmet Davutoğlu'nun tezleri uyarınca yer bulan idealizm iyimser bir senaryoyu öne çıkarmıştı. Fakat daha sonraki dönemde Arap dünyasının kendi iç dinamikleri devreye girmiştir.

“Arap baharı olarak anılan sürecin başında 2011'de Türkiye ve Ortadoğu birbirini yeniden keşfeder. 2011-2013 arası dönem Doğu Akdeniz'e yeni-Osmanlıcı bir yaklaşım için uygun izlenimler taşır. Fakat sonrasında siyasi iklimin değişmesiyle Arap Baharı 2013 itibarıyla Türkiye'nin istemediği bir yöne doğru evrilir¹⁷⁴. ”

Bunlar arasında Mısır'da Mursi'nin ordu tarafından düşürülmesi Suriye'de ve Irak' da İŞİD örgütünün muhalefeti tekeline alıp dejenere etmesi Türkiye'nin başta ortak olduğu ABD ve Suudi Arabistan ile birçok başlıkta ters düşmesi sayılabilir. Oysa Arap Baharı ilk patladığı yıllarda oldukça idealistik yorumlara kapı aralamıştı.

172 Atalay (Görüşme:12.08.2019)

173 Cahit Asil- 2009-10 TİKA Şam Temsilcisi (Görüşmecisi. M. Yasin Şafak, ses kaydı, görüşme tarihi: 30.06.2019)

174 Olivier Bouguet vd., *Histoire du Moyen-Orient de l'empire Ottoman a nos jours* (Paris: Publication de la Sorbonne, 2006), 359.

“Arap Baharı kavramsallaştırması 1848’de Avrupa’da baş gösteren ve “Halkların Baharı” olarak adlandırılan toplumsal hareketlere ve 1968 yılında Doğu Avrupa’da gelişen ve Prag Baharı gibi isimlerle anılan demokrasi yanlısı hareketlere atıfla ilk önce batılı çevreler tarafından kullanıldı. Uzun süredir Arap ülkelerini yöneten rejimlerin devrilmesini talep eden bu sokak hareketlerinin ortaya çıkışlarını tetikleyen sebepler büyük ölçüde aynıydı. Bazı uzmanlar Arap Baharını Huntington’un tasnif ettiği üçüncü demokrasi dalgasının son bir uzantısı ya da dördüncü bir demokrasi dalgası olarak niteleme eğilimindeyken Fukuyama’nın başı çektiği grup Arap Baharını 18. ve 19. yüzyılda Batıda cereyan eden devrimlerle ilişkilendirmeyi seçmişlerdir¹⁷⁵.”

Bütün idealistik beklentilere karşın sürecin gelişimi hem bölgedeki Arap ülkelerinin baskın karakteristiklerini, hem de bu ülkelerin ayrı ayrı öznellikleri masaya sermiştir. İyimser-idealist bakışlar daha sonrasında gelişen darbe, iç savaş ve fiili bölünme vakalarıyla revize olmak zorunda kalmıştır.

Arap Baharı’nda yaşanan tıkanma, 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iç siyasette bir tartışma başlığı haline geldi. Osmanlı mirasına olumlayan isimler Arap dünyasına bakışta ayrıştı. Cumhurbaşkanı adaylarından eski İslam Konferansı Örgütü Başkanı Ekmelettin İhsanoğlu, Arapların kendi aralarındaki dinamiklerin zorlu olduğunu ve Türkiye’nin hakem konumunda kalması gerektiğini ifade ederken, Tayyip Erdoğan idealist ve taraf olan dış politikanın vazgeçilmez olduğunu söyleyerek, bunu seçim kampanyasının esaslı bir başlığı yapmıştı. Türkiye, Suriye’de Suudi Arabistan ile aynı kamp içinde ayrışarak, İran ile baştan beri farklı kamplarda yer alarak iki katmanlı bir sorun yaşamıştır. Osmanlıcı yaklaşımlar Bosna-Hersek’de İslam kardeşliği parantezinde alanını genişletmişken, Arap Baharı İslam ülkeleri arasında fraksiyon çatışması görüntüsüne evrilmiştir. Bosna Savaşı’ndaki diplomaside, A.B.D ile oydaşma, İslam dünyası ile aynı çizgide buluşma Türk dış politikası için katalizatör olurken Suriye Savaşı’nda bu konuda tersine bir tablo oluşmuştur. Hem Batı ile hem İslam dünyası ile ayrı ayrı ayrışma yaşanmıştır. Böylelikle Türk dış siyaseti ve Osmanlı mirası başka ülkelerce övülen bir model değil kendi başına yol arayan bir modele evrilir. Hükümetçe değerli yalnızlık olarak tanımlanan süreç bunu ifade etmektedir. Cumhuriyetçi-laik ideali İslam dünyasına sırt dönmekle eleştiren Osmanlıcı vizyonun kendisi de İslam

175 “Giriş: Arap Devrimleri”, *Tezkire* 75-76 (Haziran 2021), 5.

dünyasının ana aksları olan Mısır, Suudi Arabistan ve İran ile ayrı ayrı problemler yaşamıştır. Bu durum bir tıkanma görüntüsü verdikçe iç kamuoyunda tartışmalar arttı. Böylelikle Suriye siyaseti üzerinde bir oydaşma ortaya çıkmaz. Oysa Bosna Savaşı sırasında böyle bir zafiyet olmamış, ekser bir konsensüs ortaya çıkmıştır.

Savaş döneminde Bosna'ya insani yardım girişimlerinde bulunan ilk odaklardan biri olan Bosna Dayanışma Grubu'nun kurucularından Süleyman Gündüz, sivil toplum tabanından devlet erkinin en tepesine kadar bir paralellik olduğunu belirtir:

“Bosna Dayanışma Grubu olarak kurduğumuz hareketlilik 1994'de Bosna Dayanışma Vakfı haline geldi. İstanbul merkezli bir STK idi. Dönemin dış politikasında öne çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal birçok bilgiye Bosna Dayanışma üzerinden ulaştı. Bürokratik bir sıfatımız olmaksızın bir sivil toplum aktörü olarak dönemin Cumhurbaşkanı ile sürekli temas halindeydik. İnönü-Demirel hükümeti de hatırı sayılır bir katkı sundu. Bosna konusunda bir birliktelik oldu. Osmanlı idari yapısında Anadolu ve Rumeli merkezi yansıtan iki Beylerbeyliği idi. Yemen, Tunus, Mısır, Cezayir, Hicaz gibi Osmanlı'nın uzak ve Arap meskun toprakları mutasarrıflıklardı. Merkezle temasları azdı, kültürel kimlik değiş-tokuşu azdı. Bu, tarihin getirdiği bir çizgidir. Balkanlar'ın baskın görüntüsü bizzat Osmanlı'dan bakidir. Ak Parti'nin bunun yanına Ortadoğu'yu koyma girişiminin tıkanması normaldir. Çünkü Arap dünyası ile Balkanlar arasında fark vardır. Osmanlı halkları deyince ilk önce merkez vilayetler hatırlanır. Kafkasya da yine merkezde sayılır; insan kaynağı olarak Osmanlı yönetim mirasının bir bileşeni olmuştur. Osmanlı 1918'de Irak cephesindeki askerlerini alıp Tebriz üzerinden Gence'ye ve Dağıstan'a kadar götürüp iki ayrı bağımsız devlet kurdurmuştur. Mondros imzalanırken bile Derbent'te direniş vardır¹⁷⁶.”

Kafkas İslam Ordusu'nun kurdurduğu bu devletler 1913'deki Batı Trakya Bağımsız Hükümeti ile birlikte düşünüldüğünde Osmanlı'nın son bir hamleyle Balkanlar'da ve Kafkasya'da tutunmak için yerel direniş ağları kurduğu görülebilir. Daha evvelinde 1800'lerden başlayarak Gürcü, Abhaz, Çerkes sadrazamlar ve ordu komutanları realitesi vardır. Kırım ve Kuzey Kafkasya ile başlayıp Balkanlarla devam eden göç olgusundan sebep Osmanlı'nın son döneminden yeni Cumhuriyet'e Türk kimliğinin siyasi-coğrafyası bu yönlerde güçlenir. “Türkiye için Balkanlar her zaman çok boyutlu

176 Süleyman Gündüz, “Bosna Yardımları”, (Görüşmecisi: M.Yasin Şafak, ses kaydı, görüşme tarihi: 21.10.2019)

olagelmişti. Sosyal bağlar sebebiyle Balkan politikaları her zaman dış siyaset kadar iç siyaseti de etkilemiş ve formel boyutun yanında informal boyutlar taşımıştır¹⁷⁷.” Toplumsal hissiyatın yükselişe geçtiği böylesi tablolar ortaya çıkmıştır. Bu dış politik başlıklar sadece karar alıcıların değil, toplum tabanının da gündemine oturmuştur; sivil toplumda hareketlenmelere kaynaklık etmiştir. Bosna Dayanışma Grubu'nun ilk dönem çalışmalarını Adapazarı'nda koordine eden Süleyman Gündüz hareketin yardım kampanyasıyla tabandan başladığını söyler:

“Şehrin esnafı muhafazakar STK'lar, sosyal demokrat Belediye; hep beraber ortak bir yardım kampanyasında birleştiler. Bursa'dan sonra ilklerdendi. Balkan dernekleri de rol üstlendi. Bu dernekler son Bulgaristan göçlerinde de etkindiler. Evvelki Yugoslav göçlerinde gelenlerin bizzat kurduğu dernekleşmeler zaten vardı. Bosna'daki Abhazya'daki sorunların sahiplenilmesinde doğrudan akrabalık faktörü çok etkilidir¹⁷⁸.”

Bosna için hareketlenmenin özelliği taban hareketi olarak organize olmasındaydı. Bu durum çarpan etkisi yapmıştı. Kimliğe doğal halde içkin olan bir konu resmi bir propagandaya ihtiyaç getirmeden toplumu etkilemişti. Adapazarı'ndaki Abhazya mitingi, Bursa'daki Bosna Mitingi o dönemden iki örnektir. Bursa'da 1993 Mayısındaki Bosna mitingi oldukça kitleseldir. Büyükçe bir meydan tamamen dolmuştur. Bosnalı akademisyen Reco Çauşeviç dünyaya Bosna dramını anlatmak üzerine hazırladığı kitapta bu mitingden bir fotoğrafa¹⁷⁹ yer vermiştir. 1992 Ağustosunda savaş patlar patlamaz henüz bir hafta geçmeden Abhazya için Adapazarı'nda kitlesel bir miting yapılmıştır. “Sakarya Kafkas Kültür Derneğince Adapazarı Gar Meydanı'nda düzenlenen mitinge binlerce kişi katıldı. Mitinge 20 ilden Kafkas Kültür Dernekleri'nin temsilcileri de iştirak etti¹⁸⁰.” şeklinde haberler dönemin basınında yer almıştır.

Bosna-Hersek ve Abhazya'daki savaşları toplumun adeta bir iç sorun gibi paylaştığı görülmüştür. Özellikle bazı şehirde böylesi bir toplumsal zemin olduğu ortadaydı. “Sovyetlerin yıkılması ile oluşan jeopolitik boşluğa Türkiye'nin ilk hamlesi 1992'de TİKA'nın kurulmasıdır. Bosna Savaşı (1992-1995) ve Çeçenistan Savaşı (1994-1996)

177 Orkun Elmacıgil, “Turkish Foreign Policy during the Bosnian War”, www.academia.edu (erişim 15.08.2020)

178 Gündüz, “Bosna” (Görüşme:21.10.2019)

179 Reco Çauşeviç, *Bosna*, (İstanbul: Özyılmaz Matbaası,1994), 245.

180 Selçuk Sılsım, *Abhazya'nın Özgürlük Savaşı 1992-1993*, (İstanbul: Apra Yayıncılık,2018), 332.

toplumda kardeş coğrafyalara olan toplumsal ilgiyi olağanüstü canlandırmış ve Türk Milletinin dış açılma süreci başlamıştır¹⁸¹.” Suriye Savaşı’ndaysa bu düzeyde sivil toplum zemini oluşmamıştı. İHH, Özgür-Der ve benzeri kuruluşların Suriye muhalefeti lehine yardım ve destek için yaptığı mitingler halk tabanına yayılmamıştı. İktidarın oluşturduğu dış politik ajandanın kendi tabanınca yeterince sahiplenilmediği eleştirisi böyle bir hareketlenmeyi bekleyen bu gruplarca yapıldı. “Krizle beraber AK Parti hükümeti bir ajanda oluşturdu. Siyasi ajandanın sivil toplum boyutu zayıf kaldı. Sınır bölgelerinde mülteciler ve Suriye muhalefetine buradaki isimleri üzerinden yürüten çalışmalar olmuştur¹⁸².” Karar alıcıların ve sivil toplumun siyasal kimliğinde Bosna-Hersek’in doğal bir zemin bulması geniş bir toplumsal kabulün oluşmasına imkan vermişti. Suriye konusunda benzer ölçüde bir oydaşma sağlanamamıştı. Farklı dinamiklerden farklı sonuçlar çıkmıştı.

“1992’de o zamanki adı Sakarya Akademisi olan Sakarya Üniversitesi’nden akademisyenlerle birlikte İstanbul’da Ekonomik Sosyal Araştırmalar Merkezi ESAM’da bir oturumda Bosna’dan gelen insanları dinledik. Olaylar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Adapazarı’nda Birlik Vakfı, Adapazarı Ticaret Odası ve Adapazarı Belediyesi üçlü bir çatı altında 5 kamyon yardım toplandı. Bu ölçüde çabuk zemin bulabilmenin bir sebebi de Bosna’daki savaşın oradaki müslüman nüfusun ölüm-kalım savaşı olarak algılanması olmuştur. Suriye’deki savaş ise müslümanlar arasında bir fraksiyon çatışması hüviyetinde görülmüştür. Bu iki durumun toplumsal etkisi çok farklıdır. İlki toplumda bir heyecan oluştururken ikincisinde bu oluşmadı¹⁸³.”

Bir diğer sebep olarak uluslararası ilişkilerdeki meşruiyet faktörü anılabilir. Bu faktör devletlerin eylem ve propaganda imkanlarını belirlediği gibi, sivil toplumda bireyleri de etkilediği için iç kamuoyundaki tartışmalarda belirleyici olmuştur. Bosna-Hersek referandum sonucu yaptığı devlet ilanı uluslararası toplumca çok kısa süre zarfında tanınmış meşru bir devlettir. Oysa Suriye muhalefetine böylesi bir konumu olmamıştır. İç savaşın ilk dönemlerinde, çokuluslu diplomatik bir çatı olan Suriye’nin Dostları Grubu tarafından Geçici Suriye Hükümeti olarak tanınmış olsalar da bunun nihai bir sonucu olmamıştır. Suriye’nin Dostları Grubu’na mensup ülkeler Suriye Muhalefeti

181 Gürsel Dönmez, *Kozmik Mesele*, (İstanbul: Ötüken,2019), 399.

182 Gündüz, “Bosna” (Görüşme: 21.10.2019)

183 A.g.g.

tarafından kendilerini gerçek manada desteklememekle, daha sonra tamamen terk etmekle eleştirilmiştir.

Böylece dünya ölçeğindeki tıkanma arttıkça, Türk i kamuoyundaki tartişmalar da arttı. Bosna Savaşı bir iç savaş olarak üç sene sürmüş ve dış müdahalenin de etkisiyle pat durumunda sonlandırılmıştı. Suriye’deki savaş durumu 2020 Baharı’nda onuncu yılına girdiğinde tüm dünyayı etkileyen, küresel bir afet konumunu alan korona salgını sebebiyle geri planda kalmıştır. Salgının itkisiyle Suriye dahil tüm kriz bölgelerinde ateşkes oluşacağı beklentisi uluslararası kamuoyunda oluşmuştu. Suriye gündeminin askıda kalma durumu, salgın çıkışında patlayan Ukrayna Savaşı sebebiyle 2022 yılında halen devam etmektedir.

SONUÇ

Devletin kimliği tartışması son otuz yılda çokça gündeme gelmiştir. Uluslararası alanda Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkelerin kimliklerini bir faktör olarak ele alan bir konjonktür oluşur. 1920'lerden 90'lara uzanan tüm dondurulmuş sorunlar dönemi kapanmıştır şeklindeki tanımlama yaygınlaştı. 90'larla birlikte yeni bir döneme girildiği varsayılmıştı. Bu yeni dönemde denge ortamındaki algılar revize edilerek kimliğe dair vurgular arttı. Uluslararası ilişkilerin teorisine yansıyan bu durumun uluslararası konjonktürle ve pratiğin getirdiği girdilerle paralel olduğu görüldü. Türkiye'nin kimliği de bu dönemde çokça bahis konusu olmuştu. Dönemin Avrupa Topluluğu ülkeleri ABD'nin stratejik müttefiki ve AT aday ülkesi Türkiye ile ilişkilerinde maddi göstergelerin yanında sürekli olarak sosyal, siyasal, tarihi temelde Türkiye'nin kimliğini tartışma zeminine oturtmuştu. Türkiye batılı bir ülkedir, Türkiye Doğu ile Batı arasında köprüdür, Türkiye Müslüman bir ülkedir en çok öne çıkan tanımlamalardır. Bu söylemler kurumlarca ve karar alıcılarca işlendiği gibi, teorinin de gündemine girdi ve kimlik tartışması uluslararası ilişkiler disiplinince işlenen bir başlık haline geldi. Ülkelerin kendilerine dair kimlik tanımlamaları ve onlara dışarıdan atfedilenler zamanla değişebilir; reform-devrim dönemleri içeriden, dünyadaki değişimler dışarıdan baskı oluşturur. 90'ların başında Türkiye Batılı bir ülkedir, Türkiye Müslüman bir ülkedir şeklindeki iki temel önerge içeride ve dışarıda bir yarış içerisine girmiştir. İkinci önerme Türkiye'yi Osmanlı mirası ile algılamak isteyen çevreleri hareketlendirmişti. Uluslararası konjonktür, dış politikayı oluşturmada karar alıcılara belli ivmeler verip dış politika yapımındaki imkanlarını arttırır; sivil toplumda karşılık bulduğu ölçüde bu politikaların etkisi artar.

Osmanlıcılık tartışmaları hem yurt içinde hem yurtdışında gerçekleştiği için inşacılığın çokça vurguladığı etkileşim ve sosyal olanın önceliği iddiasını uyan bir çerçeve sunmuştur. Çalışmada teoriye yapılan atıflar da en çok bu dolayımında olmuştur. İnşacılık bazı metinlerde sosyal inşacılık olarak da kullanılır. Sosyal olana yoğun bir vurgu yapılır. Türkiye'nin dış dünyada bilinen kimliği her ülke gibi dış siyasetinden okunacaktı. Bu siyasetin oluşumuna sosyal doku kaynaklık edecekti. Bu sosyal boyut farklı ülkelerde farklı imkanlar ortaya çıkaracak, her ülkede farklı derecelerde akis bulacaktı. Osmanlıcı yaklaşımların eski Osmanlı coğrafyası olan Suriye'ye ve Bosna-

Hersek’de yönelik projeksiyonları olur, fakat ortaya çıkan sonuç arasında farklar olduğu görülmüştür. Çalışmada iki örneklem üzerinden Osmanlıcı yaklaşımların sınırları kapasitesi konu edilmiştir. İki ayrı vaka analiz edildiğinden kıyaslama imkanından faydalanılmıştır. Bu nokta sentez sürecinde işe yaramış ve çıkarımlarda bulunmaya imkan vermiştir. Buna göre Osmanlı mirası her zeminde aynı sonucu verecek yapıda değildir. Bu miras bizzat kökenini aldığı geçmişten dolayı odak alınan ülkeden ülkeye bazı nüanslar taşımaktadır. Bosna ve Suriye süreçlerine dahil olmuş, bu süreçleri takip etmiş sivil toplum aktörleri ile yapılan görüşmelerden çıkarımla Balkanlar’ın öncelikli halinin bizzat Osmanlı’dan miras olduğu görülmüştür. Bu durum Cumhuriyetin ürettiği bir olgu değildir. Bu noktada laikliği suçlamak İslamcı-Osmanlıcılıkta baskındır; fakat Osmanlı tarihi boyunca da yönetim için Balkanlar’ın öncelikli oluşu tarihi bir gerçekliktir. Bosna-Hersek ile kıyaslandığında Suriye konusunda istenilen kamuoyu hareketliliğinin sağlanamadığı hep söylenmiştir. Bizzat bu hareketliliğin STK aktörlerinden olan yardım kuruluşu İHH yetkilisi Osman Atalay’ın kendisi de çalışmada nakledilen görüşmede bunu söylemiştir. Bunun nedeninin sıklıkla laiklik-İslamcılık ayrımı olduğunu düşünen İslamcı-Osmanlıcı yaklaşımlar, toplumun ekserinin Suriye dramına yeteri kadar duyarlı olmadığı eleştirisini yapmıştır. Oysa siyasal tarih göstergeleri yüzyılın başında da benzer bir tablo ortaya koymaktadır. İmparatorluk Ortadoğu’ya, Arap yoğun vilayetlere ancak Rumeli’nin kaybından sonra yönelmiştir; o döneme kadar birincil olan Rumelidir. Laik Cumhuriyet’ten önce de, Osmanlı’nın son döneminde vaka benzer özellikler göstermektedir.

Toplumsal hafıza-kolektif kimlik, devletin reflekslerinden etkilenir, bunu kendi üzerinde taşımaktadır. Bosna’daki Boşnak toplum Osmanlı dönemindeki Millet-i İslamın bir parçası olarak 20. yüzyılın başına değin Osmanlı kimliğinin en Batı sınırındaki taşıyıcısı konumunda olmuştur. Bu kimlik Osmanlı’nın bitiminden sonra da tamamen zıddına dönmemiştir. Bir kimlik kırılması yaşanmamıştır. Suriye’de ise buna denk bir tarihsel sosyolojik miras yoktur. Arap milliyetçiliğinden dolayı belli oranda bir kırılma da yaşanmıştır. Kimliklerin araçsal mantıkla hemen ihtiyaç duyulduğunda üretilmediği, ancak tarihten miras alınıp uzun bir zaman diliminde doğallığınca serpiildiği görülmüştür. Teoride araçsal olarak tanımlanan kimlik inşası bu yüzden akim kalırken, rasyonel kimlik inşası tarihten miras şekilde dış siyasette zemin bulmaktadır. Rasyonalite sadece tarihi mirasla açıklanmayıp, aynı zamanda konjonktürel imkanlara

işaret eder. Böylelikle tarihten gelerek yerleşmiş, üçüncü taraflarca da benzer şekilde algılanan kimlikler kuvvetli bir gerçekliğe sahiptir; rasyoneldir. Fakat bu tarihi kimliklerin de harekete geçebilmesi yine uluslararası ortama bağlıdır. Faktörlerden birinin eksik olması kısıtlılık doğuracaktır. 90'larda zemin bulan dış siyasette Osmanlı mirasını sahiplenme söylemi, var olan geçmiş bir kimliği yeniden inşa etme ve harekete geçirme girişimidir. Konjonktüre uygun olduğu söylenebilir. Aynı dönemde eş zamanlı olarak karar alıcılarca daha açık bir söylemle ifade edilen Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası politikası da bulunmaktadır. Bu ifade, aynı bölgesel güç olma hedefinin daha formel bir dil içerisinde söylenmesidir. Osmanlı mirası ise böyle değildir. İçeride ve dışarıda sıklıkla spekülatif bağlamlarda tartışıldığı için karar alıcılarca nadiren açık bir söylemle savunulmuştur. Fakat bu çizgiyi savunan aydın sınıfı ve STK'lar karar alıcıların aracısı rolü üstlenerek bu konuda daha açık bir söylem tutturmuşlardır.

Bölgesel işbirliği ve kalkınma hedefi liberalleşme ve ardı sıra küreselleşme paradigmasına uygundur. Dönemin konjonktürü tarihi rollere atıf yapmaya imkan tanır. Dış politikada Osmanlıcı söylemin dönemin ruhuna uygun olduğu söylenebilir. Geçmiş mirasa yönelmek Türkiye örneğine has bir durum değildir. Tekil bir örnek değildir. Avrupa'da Almanya Avrasya'da Rusya diğer örneklerdir. Soğuk Savaş'da kısıtlanmış ve ikiye bölünmüş Almanya'nın birleşmesi ve çok kısa süre sonra eski gücünü inşa arayışı AT'den AB'ye geçiş döneminde topluluğun en belirleyici tartışmalarından biri olmuştur. Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefi o dönemde özellikle ABD tarafından olumlanmış ve desteklenmiştir. Türkiye ABD'nin karşısında konumlanan İran, Rusya gibi bölge ülkelerine karşı ABD müttefiki olarak öne çıkmıştır. Özal, özellikle bu yöne vurgu yapan dış politika izler. ABD'nin izlediği dış politika ile Türkiye'nin hedeflerinin örtüştüğü düşünülür. Bu durum genel itibarıyla Bosna Savaşı'nda da görülür. Bosna konusunda aynı zamanda iç kamuoyunda kuvvetli bir oydaşma vardır. Aslında Türkiye'nin dış politikadaki yönü konusunda Osmanlıcı yaklaşımlar arasında o dönemde de farklılıklar olması olasıdır; fakat savaşın oluşturduğu ortak gündem içinde bu konu yüzeye çıkmamıştır. Çalışmada bu nüansları ifade etmek için bazı kavramsallaştırmalar yapılmıştır. Osmanlıcı yaklaşımlar İslamcı-Osmanlıcılık, liberal-Osmanlıcılık ve milliyetçi-Osmanlıcılık olarak ele alınmıştır. Bosna Savaşı, her üç Osmanlıcılık akımının arasında farkı izale edici bir katalizatör olmuştur. Bosna meselesi ayrıca çalışmada belirtildiği üzere, söyleminde Osmanlı mirası olmayan sol-laik

kimliklerce de sahiplenilmişti. Bu tablo göstermiştir ki, Bosna Savaşı ideolojileri aşan dikte etmeye gerek bırakmayan bir karşılık bulmuştu. Bürokrasi aygıtının içinde güvenlik ve dış politika konusunda oydaşma olması, ters parametrelerin olmaması TSK'dan sivil topluma, hükümetten muhalefete ortak bir hareketlenme doğurmuştur.

Bosna Savaşı sadece Türkiye’de değil, Medeniyetler Çatışması tezinin yükselişiyle birlikte birçok ülkede etnik, dinsel, tarihi kimliklere dönüşü doğrular şekilde ele alınmıştır. Batı dünyasında Bosna-Hersek’deki savaşı İspanyol İç Savaşı gibi değerlendirerek tarihsel bir anti-faşist çerçeveye oturarak Bosna Devleti’nin/Boşnakların tarafında yer alan aydın sınıfının yanında, savaşan taraflara aktif olarak dahil olan kimseler vardır. Sıkça Boşnaklar tarafında yer alan yabancı İslamcı savaşçılar konu olmuştur, fakat Hırvat ve Sırp tarafında kültürel-dini amaçlarla savaşan yabancı unsurlar internetin yaygınlaştığı yıllarda kurulan anı siteleri ile yenilerde ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerde son yıllarda savaş-devrim-cihat romantizmini inceleyen çalışmalar artmaktadır. Sosyal psikoloji disipliniyle ilişkili olarak savaşı başlık edinen, savaşlara dışarıdan gelen savaşçılar üzerine yapılan uluslararası ilişkiler çalışmaları göze çarpmaktadır. Özellikle batılı literatürde 11 Eylül’den itibaren İslam dünyası terörle ilintilendirilince Bosna Savaşı’nda yer almış İslamcı yabancı unsurlar hakkında çalışmalar yapılmıştı. Fakat açık kaynaklarda yer almasına rağmen Ortodoksluk adına Sırp tarafında yer alan, Batı medeniyetini savunma adına Hırvat tarafında yer alanlar aynı oranda gündem yapılmamıştır. Bu şekilde bu kısımları da eksik bırakmayan ve Batıda üretilen genel kabulleri zorlayan araştırmalar yapılabilir. Soğuk Savaş sonrasına dair araştırmalarda Bosna-Hersek çokça yer almıştır. Aynı bu çalışmadaki gibi Bosna-Suriye kıyası üzerinden savaşın yeni doğası üzerine sosyolojik çalışmalar da yapılabilir. Ukrayna, Osetya, Çeçenistan gibi Avrasya’daki diğer kriz bölgeleriyle kıyasla Bosna’da ve Suriye’de savaşın şiddeti hem daha fazladır hem daha uzun sürmüştür. Bu yüzden çalışmalarda konu başlığı olarak Bosna ve Suriye Savaşları’nın öne çıkartılması doğal olacaktır.

90'ların ikliminde Osmanlıcı mirası kolaylaştıracak faktörler arasında liberalizmin yerleştirmeye çalıştığı küreselleşme paradigması da sayabilir. Küreselleşme ve alt bileşeni olarak bölgeselleşme, ulus-devletin aşınacağı varsayımını beraberinde getirmiştir. Buna göre ulus-devletin hakim gücü zayıflayacaktır; özellikle de Batı dışındaki ulus-devletler, krizi aşmak için muhakkak yeni yöntemler bulmak zorundadır.

Osmanlıcı yaklaşımların güç aldığı teorik zemin bu olmuştur. İçeride ve dışarıda sorunlara yeni yaklaşım olarak tarihten miras reformist siyasetler uygulanması fikri öne çıkartılmıştır. Türkiye'nin Kürt meselesini çözme girişimleri ve Bosna-Hersek'deki varlığı böylesi eş zamanlı iki örnektir. Liberal-Osmanlıcı aydınlar tarafından Özal çizgisi bu şekilde savunulmuştur. Buna göre Osmanlı mirası Türkiye'nin Bosna'da bir güç olarak var olmasını ve içeride Kürt sorununu kuşatıcı söylemle aşmasını sağlayacak faydalı ve de zorunlu bir araçtır. Çalışmada liberal-Osmanlıcılık olarak tanımlanan akım bu yönleriyle rasyonel bir fayda arayışını içermektedir. İslamcı-Osmanlıcılık olarak tanımlanabilecek çizgiyse pratikte ortak paydalar taşısa da, teorisini farklı tutup, daha kitabi öğeler taşır. Ahmet Davutoğlu'nun 1997 tarihli Medeniyetlerin Ben İdraki makalesi ve ardından yayınladığı Stratejik Derinlik kitabı bu çizginin adeta manifestosu olarak görülmüştür. Bu çalışmadaysa Suriye başlığı bu çizginin dış politik yaklaşımına örneklem olarak ele alınmıştır. Karar alıcı pozisyonları göz önünde tutularak Bosna-Hersek'in Özal ile, Suriye'nin Davutoğlu ile anılması oldukça yaygın bir kabuldür. Referanslar dahilinde bu çalışmada da böyle yapılmıştır. Bu çizgilerin kendilerini nasıl ifade ettikleri özellikle önemsenmiştir. Analiz yapılırken bu karar alıcıların kendi söylemleri temel alınmış; cepheden, negatif eleştirilere nadiren yer verilmiştir. Osmanlıcılığın iç kamuoyundaki tartışılmasına dair bir çalışma ancak bir siyaset bilimi araştırmasının konusu olabilir; o bağlamdaki tartışmalar ancak ilgili disiplin altında merkeze çekilebilir.

Devletlerin kimlik siyasetlerinde yaptığı açılımlar çokça güç ilişkilerinden etkilenmektedir. Kendi kendine tek taraflı yapılan idealist kurgularsa genellikle sekteye uğrar. İnşacılığa göre dış siyaset kimliği çoğu kez büyük devletlerin oluşturduğu uluslararası ortamla ve devletlerin bağlı bulunduğu uluslararası örgütlerin ortak kimliğiyle sınırlanır. Türkiye'nin Osmanlıcı mirasa sahip çıkmasının, müttefiklerince ilkin övülmesi sonrasındaysa tehlikeli addedilmesi bu duruma bir örnek olmuştur. Çok kısa bir zaman diliminde dahi büyük kopuşlar yaşanmakta ve konjonktürel değişimler hemen kendisini göstermektedir. Bu çalışmanın sona yaklaştığı Mart 2020'de İdlip'de savaşan selevi-radikal gruplar yayınladıkları açıklamada Türkiye'nin Osmanlı geçmişine övgüler yapar. Normal şartlarda bu çizginin Osmanlı'yı olumlayan bir yönü yoktur. Osmanlı övgüsü üçüncü taraflarca bazen bu şekilde pragmatist biçimde kullanılmaktadır. Bu konuda dünyanın büyük güçlerinden ABD ile, yerel bir silahlı

grup benzerlik gösterebilir. Kimliğe dışarıdan bakanlarca gösterilen bu pragmatist faydacı yaklaşımlar rasyonel perdenin gerisinde ortaya çıkar. Çok kısa bir zaman diliminde içinde değişip tersine dönebilmeleri pragmatist yönlerini ortaya koyar. Suriye Savaşı'ndaki tıkanma buna örnek olarak verilebilir. Bosna Savaşı'nda da, ABD veya Suudi Arabistan'ın Türkiye'den farklı hedefler içinde olması kuvvetle olasıdır. Ülkelerin çıkarları mutlaka kendileri özgü olacaktır. Fakat Türkiye ile o dönem aynı çatı altında olmaları bir denk gelme, çıkarların kesişmesi olmuştur. Savaşın bitiminden sonraysa bu ülkelerin Bosna'ya yönelik Türkiye ile ortak bir politikası olmadığı gibi yumuşak güç politikalarında sürekli bir yarış yaşanmıştır.

Türkiye 2009 döneminden itibaren üçlü danışma süreci adıyla Bosna-Hersek ve Sırbistan ile daha yakın bir çatı arayışını gündeme koyar. Türkiye'nin Balkanlar'daki bu siyasetinin devamı kolay olmuştur. Oysa Arap Baharı'nda bugün Libya'daki Trablus hükümeti ve Suriye İdlip'deki muhalefet çatısı harici Türkiye'nin alanı daralmıştır. Bunun önemli bir sebebi Bosna-Hersek'de savaş döneminde de, sonraki kırılğan dönemlerde de bir hükümet işlerliğinin oluşudur. Türkiye bugün halen Bosna-Hersek ve Sırbistan ile olumlu ilişkilerini sürdürebilmektedir. Suriye'de ise bu mümkün değildir Suriye Muhalefeti'nin Cenevre süreci çöktükten sonra bir temsil alanı kalmamıştır. İstikrarlı yapılarla ilişkiler, idealist arayışlara göre daha etkin yürümektedir. Liberal-Osmanlıcı yaklaşımlar, kitabi-dini Osmanlıcılık tarafından eleştirilse de daha başarılı olmuştur. Suriye'de Osmanlıcı bir mirası taşıyacak, buna dair sabit refleks verecek gruplar yoktur. İhvan tüm Arap dünyasında Osmanlı'ya en olumlu bakan grup olarak bilinir. Fakat Suriye Savaşı sürecinde aynı tarafta yer aldığı radikal-selefi gruplarca elemine olmuştur. Bugün Suriye'de muhalefetin ortak sivil bir çatısı kalmamıştır. Sahada Türkiye ile yer yer paydaş olan grupların Türk-Osmanlı kimliğine olumlu bakışları ise çıkarlarının gereği gibidir.

Türkiye'nin bölgesel güç olması söylemi bir ideoloji olarak Osmanlıcılığa imkan sağlamıştır. Ak Parti siyaset dilinde bunu görmek mümkündür. Erdoğan, Davutoğlu gibi karar alıcılar özellikle iç kamuoyunu ikna ve hareketlendirme adına Osmanlı mirasını öne çıkartan söylemleri sıklıkla kullanır. Özellikle seçim dönemlerinde dış politika başlıkları iç siyasette kullanılmıştır. Ak Parti'ye karşı Batıdan yükselen eleştiriler bu kez tersinden haklılığın; değerli yalnızlığın verisi olarak öne konmuştur. Osmanlıcı dış siyasetin ilk dönemi 1990'lar, ikinci dönemi 2000'ler olarak ele alındığında 2000'lerde iç

siyasette doğrudan tartışmalar artmıştır. Dış siyaset doğrudan iç siyasetin bir parçası haline gelmiştir. 2004’de Kıbrıs’da Annan Planı ile başlayan tansiyon, Ermenistan ve Suriye açılımlarıyla sürekli yükselmiştir. AK Parti hükümetinin dış politikası bu dönemde liberal-Osmanlıcı bir restorasyon idealiyle doludur. Çalışmada belirtildiği şekliyle İttihat Terakki’nin hatalarını bertaraf etme, İttihatçı mirasla hesaplaşma iç ve dış siyasette temel söylem halindedir. Cumhuriyet’in dış siyaseti de bu İttihatçı miras dahilinde görülmek istenmiştir. Bu yüzden henüz Suriye Savaşı başlamadan önce de genel seçimlerden Ergenekon davalarına kadar birçok başlıkta toplumsal kutuplaşma görülmüştür. Bu da dış politika hakkında içeride bir oydaşma olmadığı görüntüsü vermiştir. Daha ileriki safhada bu durum daha da derinleşir. Liberal söylem dahilinde ABD ile iyi ilişkiler içinde olmak hükümete içeride ve dışarıda çalışmadaki kavramsallaştırmayla liberal-Osmanlıcı bir imaj vermişse de 2012’den sonraki süreçte Suriye’de ABD ile makas açılıp, hükümetin Batı ile ilişkileri bozulunca çalışmadaki kavramsallaştırmayla İslamcı-Osmanlıcı bir çizgi tek başına açığa çıkmak durumunda kalır. Liberal yönler azalır. Böylelikle toplum içinde Suriye siyaseti süreklilik içinde değil sürekli değişken bir halde algılanır. Bir zaafiyet, tıkanma görüntüsü verdikçe daha kolay eleştirilir olur; kırılabilirlik artar. Özellikle, Suriye’de büyüyen terörün Türkiye içerisindeki saldırılar yapması, bunun darbe teşebbüsüne bahane kılınması, Suriye konusunu bir ulusal güvenlik sorunu haline getirmiştir. Konu, böyle bir program dahilinde ele alınmaya başlar. Böylelikle Ak Parti hükümeti güvenlikçi olmakla ve dört yanını düşman görmekle eleştirdiği Cumhuriyetçi söyleme benzer bir dil kullanmaya başlamıştır.

Osmanlıcılığın ideolojik bir kullanım olmadan, devlette devamlılık üzerinden savunulması daha kolay olmuştur. Devletlerin dış politikası jeopolitik bağlamda kolayca değişmemektedir. Rejim değişiklikleri ve devrimler daha çok iç siyasetle ilgili sonuçlar doğurmuştur. Bu yüzden Osmanlı mirasını dışarıda kullanmak daha rasyonelken, içeride kullanmak daha çok gerginliğe sebep olur. Dışarıda kullanılması içeride bütünleştirici bir etkiye sahipken, içeride kullanılması ve tartışılması negatif etki uyandırmaya açıktır. Bu yönüyle Davutoğlunca pragmatik olmakla eleştirilen Özal çizgisi aslında daha geniş kesimlerce paylaşılmıştır; üç eğilimi birleştirir gibi İslamcı-milliyetçi-liberal Osmanlıcı yaklaşımları ayırmak istemez. İslamcı, milli görüşçü Osmanlıcılık ise kendini ayıran bir söyleme sahiptir. Özellikle 1990’larda dış politikayı iktidara karşı söyleminde yoğun

olarak kullanır; liberal anlayışları uzlaşmacı ve Batı ile fazla uyumlu olmakla eleştirir. O dönem muhalefet olmanın da etkisiyle sert bir söyleme sahiptir. Fakat Bosna-Hersek konusunda yine de oydaşma bozulmaz. Bosna-Hersek konusunun bir avantajı eleştirilerin aynı yönde daha fazlasını istemek şeklinde olmasıdır. Bosna davası çatısı geniş sağ kesimlere Osmanlı geçmişi duygusu vermiştir. Cumhuriyetçi laik ideale ters bir yönü de yoktur. Uluslararası planda tanınmış bir devlete saldırı vardır. Türk toplumuyla soydaş-akraba bir millet söz konusudur. Boşnak ve Balkan kimliği Osmanlı'nın geri çekilişindeki göç yoluyla Türkiye'nin en büyük kimlik bileşenlerinden biridir. Göç başlığının dış siyaset kimliğinde yeri ve önemi çalışmada özellikle vurgulanmıştır. Türkiye'deki örnekleri tarih ve uluslararası ilişkiler disiplininin referanslarla ortaya konmuştur. Uluslararası ilişkilerin sosyolojisi başlığı altında son yıllarda artan çalışmalar vardır, göç sosyolojisi de gündeme sıkça gelir. Bu çalışmada varılan sonuçsa yüzyıl önce gerçekleşip tamamlanmış göçlerin, ulus-devlet oluşum dönemindeki göçlerin, kimliğe içkinlik noktasında en tepede yer aldığıdır. Böylesi göçlerin, özel ismiyle Balkanlar'dan Ricat'ın ulusal kimlikte önemi açıklanmıştır. Karşılıklı anlaşmalar dahilinde göçler Yugoslavya özelinde Cumhuriyet dönemi dış politikasının bir başlığı olarak süregitmiştir.

Balkanlar'dan gelen nüfus Türkiye'de sivil toplumda ve yönetici sınıfında baskın bir yere sahip olmuştur. Kafkasya da benzer özellikler gösterir. Balkan ve Kafkas göçlerinin Türk dış politikasının reflekslerine kaynaklık etmesi kolaylıkla gerçekleşir. Bu noktada sivil toplumla bürokrasi arasında bir farklılık görülmez. Bu durumun Suriye için geçerli olmaması bu çalışmanın ana sentezidir. Çok kestirme bir ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Selaniklidir; Halep'de ise sadece bir dönem asker olarak bulunmuştur. Balkan-Türk kimliği, Osmanlı'nın ricatı devletin kurucu kadrolarından başlayarak en önde bir yer işgal eder. İstanbul'da, İzmir'de Boşnakların, Sancak göçmenlerinin yerleştiği mahalleler ve sivil toplum dernekleri çok eskiden beri vardır Türk devletinin Balkanlar'dan geri çekilmesine ve elde son kalan Anadolu'da kendini yeniden kurmasına içkindir. Suriye Savaşı sebebiyle Türkiye'ye göç olgusuysa hem çok yenidir, hem de aynı özellikleri göstermez. İnsani bir dramın sonucudur, henüz şekillenmekte olan yeni bir olgudur. Toplumun içine yerleşmesi henüz fiilen mümkün değildir. Kimlik oluşumu bugünden yarına olabilecek bir şey değildir. İslamcı-Osmanlıcı idealde yer bulan Balkanlar'dan Ricatla, Suriyeli mültecileri özdeşleştirme

girişimi akim kalmıştır; beklenen karşılığı bulmamıştır. Parametrelerin farklı oluşu sosyal psikolojide şüphesiz belirleyicidir. Devlette devamlılık üzerinden, ideolojik olmayan, daha pragmatik olan Osmanlıcılığın daha rasyonel olduğu, daha çok sonuç verdiği görülmüştür. İdeolojik söylemi daha baskın olan daha kitabi Osmanlıcı girişimlerse en başta dış siyasetin uygulama alanında tıkanıkça, içeride daha çok eleştirilmeye başlanır. Hedef olarak idealist ve ideolojik bir devrim siyaseti de içerdiğinden, en başta hükümetin ajandasına ait bir dava hüviyetinde görülür; toplumun her kesiminin ilgisini çekmez. Çalışmada bu sonuç, böylesi bir girişim içerisinde doğrudan paydaş olarak yer alan STK aktörlerine referansla çıkarılmıştır. Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası ideali de benzeri bir akıbet yaşamıştır. Hem Özal tarafından sahiplenilen, hem geleneksel hariciye bürokrasisince çok eleştirilmeyen, daha çok kalkınmacı bir ideali ifade eden bu dış politika hedefi de yine beklenen ölçüde başarı sağlamamıştır. İdealin Adriyatik kısmı Türkiye'nin siyasi coğrafyasına yakın iken, Çin Seddi kısmı uzak kalmıştır. Nüfuz alanı olması çok zordur. Sovyet sisteminin ortadan kalkması beraberinde hemen bir kavuşmayı getirmemiştir. Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası pragmatik, rasyonel, liberal bir anlayış olsa da hedefi geniş tutmaktan dolayı aynı İslamcı-Osmanlıcılık gibi kitabi, politik doğrucu özellikler taşır. Eski Osmanlı coğrafyası olan Balkanlar'daki nüfuz imkanı, Orta Asya'da bulunamamıştır. Orta Asya, eski Türk-Osmanlı coğrafyası özelliği göstermediğinden idealler hedef dolayımında kalmıştır. Böylelikle Osmanlıcılığın öncelikle Balkanlar'daki Müslüman toplumlar özelinde rasyonel yönleri olan bir dış politik miras olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin çevresinde yer alan bölgede Rusya, İran gibi diğer güçlerle rekabet etmesi beklenen bir durum idi. Dış politikada bölgesel rekabeti konu alan çalışmalar uluslararası ilişkilerin en bilindik, geleneksel, somut, rakamsal olanlarıdır; birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışma kendi başlığının dışına taşmamaya özen göstermiştir. Osmanlıcılık tartışması bağlamında kalarak bölgesel rekabet başlığına girilmemiştir. Osmanlıcı yaklaşımlar kendine zemin olacak konjonktürü arar; kimlik inşasında dönemin havası her zaman itici veya geriletici olabilmektedir. Örneğin küreselleşme ve ulus-devletin aşınması gibi söylemler ulus-devleti aşacak, revize edecek bir model olarak Osmanlıcılığı Batılı yorumlara yaslanarak meşrulaştırmıştır ivme alan bir sürece taşımıştır. Özellikle Ak Parti'nin hükümet olduktan sonraki yeni dış politika arayışları keskin şekilde bu liberal dalgaya yaslanmıştır. Fakat bu ilk dönem

çok kısa sürede değişmiştir. AB anayasasının Fransa gibi kurucu bir ülkede reddi, önü alınamayan Fransız-Alman rekabeti İngiltere'nin birliğe yabancılaşması ve ayrılma sürecine girişi, peşi sıra popülist sağın bir çok ülkede yükselişi, ulus-kimlikçi damarın her yerde yükseldiğini göstermiştir. Birbirine karşı ulus-kimlikçi davranan bir Avrupa'nın, aday ülke Türkiye'ye olumlu yaklaşması mümkün olmamıştır. Böylelikle Türkiye'nin AB siyasetinde donma ve küskünlük artmıştır. Ak Parti'nin 2012 sonrası dönemi böylelikle tekrardan başka tip bir Osmanlıcı mirasa dönüşür. Batının ötekileştirdiği Osmanlı şeklinde bir söylem ortaya çıkar. Türk-Osmanlı mirası bu okumada Batının ötekileştirdiği ölçüde değerli olacaktır. Suriye siyaseti de tam böylesi bir zemine oturmuştur. Özellikle mülteci krizinde ve darbe döneminde Batıyla yabancılaşma artmıştır. Böylelikle iyimser ve liberal etkiyi de içinde barındıran, 2004-2012 dönemindeki Osmanlı mirasçılığı tamamen rafa kalkar. Bunlar; Kıbrıs meselesinde, Ermenistan ve Suriye ile ilişkilerde, Cumhuriyet dış politikasını revize etme adına yapılan girişimler olarak kalmıştır.

Çalışmada kullanılan İslamcı ve liberal Osmanlıcılık kavramsallaştırmaları sadece Özal-Davutoğlu yaklaşımları arasındaki farkı değil, Ak Parti'nin iki dönemi arasındaki farkı betimlemek için de kullanılabilir. Erdoğan liderliğinde kurulan Ak Parti, AB ile paralel dış politika izleyerek Türk dış politikasının yerleşik sorunlarını çözebileceğini düşünmüş, böylece liberalizme uygun bir görüntü vermiştir. Bu dönem kapandıktan sonraki süreçteyse Ortadoğu'nun, İslam dünyasının liderliği gibi bir pozisyon hedeflenmiştir, dolayısıyla dini söylemler öne çıkmıştır. En sonunda bu da revize olmuş ve Ortadoğu'da yaşanan tıkanma, değerli yalnızlık söylemini beraberinde getirmiştir. Bu söylem bizzat hükümetçe ifadelendirilmiş ve topluma yönelik siyasal propaganda bu şekilde yapılmıştır. Bu dil yurtdışına hitaben de kullanılmıştır. Etik merkezli idealist bir kimlik inşa girişimidir. Değerli yalnızlık konusunda, çalışmanın tamamında olduğu gibi ülke içinden ve dışından yapılagelen cepheden eleştiriler yerine, karar alıcıların kendi söylemleri temel alınmıştır. Çıkarımlar bu yolla yapılmıştır.

Teorik yaklaşımlardan eleştirel-radikal teori, devletin varoluş sebebi kavramını eleştirel biçimde öne koyar. Buna göre karar alıcılardan bağımsız olarak devletin dış siyasetinde bir devamlılık görünür. Bir ülkede özellikle dış politika konusuna gelince eski düzen ile yeni düzen birbirine yakınlaşır. Cumhuriyet'in Osmanlı'dan miras aldığı dış politika sorunları vardır; bu sorunlara karşı gösterdiği benzer refleksler olacaktır. İslamcı ve

liberal Osmanlıcı yaklaşımlar arasında ortak noktalar ve nüanslar vardır. Her ikisi de Cumhuriyet'e devreden kurucu mirasın İttihatçılık olduğunu ve bu mirasın olumlu olmadığı varsaymaktadır. Bunun yerine İttihat'ın yıktığı miras bulunmalıdır. İslamcı-Osmanlıcılık özellikle II.Abdülhamid mirasının esas alınmasını çözüm olarak sunarken liberal Osmanlıcılık'da daha genel bir İttihat eleştirisi vardır. Eleştirel-radikal teori devleti kurtarma/beka söylemi devreye girdiğinde devletin varoluş sebebinden dolayı tüm ekollerin benzeşeceğini öngörür. Cumhuriyet, Osmanlı'dan bu refleksleri nasıl devraldıysa, aktüel Osmanlıcı yaklaşımlar da teoride eleştirdikleri Cumhuriyet dış politikasını tamamen terk edemeyecektir. Ermenistan, Kıbrıs, Suriye açılımları buna örnek olarak verilebilir. İttihat karşıtı Osmanlı mirasıyla çözüleceği düşünülen bu meselelerde yapılan dış siyaset açılımları real politığe takılmıştır. İlgili ülkelerde nakıs bulmayan, yahut savaşla tıkanan süreçlerde karar alıcılar açılım politikaları devam ettirememiş; çok kısa süre içinde Cumhuriyetçi tezleri andırır biçimde beka söylemiyle devletin varlık sebebi bağlamında politikalara yönelmiştir.

Bosna Savaşı esnasında Sırp liderlerince Osmanlı-Türk kimliğine karşı söylem çok baskındı. Bulgaristan Türklerine karşı komünist yönetimin baskı siyaseti ve bunun Türk dış politikasında merkezi yerini alması yine 80'lerin sonunda gündem olmuştu. Bu gündemin etkisi 90'ların başında henüz canlıydı. Ayrıca yine 80'lerde Ege kıta sahanlığı tartışmasında Türkiye Yunanistan'la karşı karşıya gelmişti. Böylelikle Balkanlar söz konusu olduğunda Osmanlı bakiyesi ve onun karşısında konumlanan devletler fenomeni kolaylıkla ortaya çıkmaktadır. Dış siyasette Osmanlıcı kimliğinin inşası; Türkiye'nin tek taraflı, araçsal bir kurgusu olmaksızın karşı tarafta konumlanan Bulgar, Yunan, Sırp milliyetçiliğince de provoke edilmiştir. Karşı tarafta konumlanmış bir Öteki-kimliği sosyal-psikolojiyi her zaman daha çok tetiklemektedir. Balkanlar'da kalmış Osmanlı bakiyesi bir toplumun ve onun liderliğinde oluşan yeni bağımsız Bosna-Hersek Devleti'nin saldırı altına alınması ve varlık savaşı vermesi Türk toplumun ve dış siyasetinin konuyu ele alış şekli olmuştur. Oysa Suriye örneğinde bu düzlem oluşmamıştır. Suriye'de halkın bir bölümünün ülke yönetimine karşı ayaklanması ve daha sonrasında bunun silahlı bir çatışmaya dönüşmesi söz konusudur. Suriye Devleti statükoyu korumak ister; Türkiye ise ayaklanmayı destekleyen tarafta yer alır. Buna rağmen Suriye Devleti kendini özel bir Osmanlı-Türk karşıtı kimliğe oturtmaz ve Türk toplumunda da böyle bir refleksi uyandırmaz. Suriye yönetimine karşı konumlanma

hükümetin ve hükümete yakın İslamcı sivil toplum kuruluşlarının gündemi olarak kalır. Toplumun geniş kesimlerince konu Osmanlı bakiyesi ile eşitlenmez. Daha çok İslamcı-devrimci bir dalga olarak görüldüğünden bu düşüncüyü paylaşmayanlar Suriye'deki savaşa karşı bir yabancılaşma yaşar. Soğuk Savaş'dan çıkış, o döneme hakim olan iklimden çıkış olarak da düşünülebilir. Esaret altındaki Türkler, Osmanlı bakiyesi Müslümanlar söylemi, muhafazakar literatürde Soğuk Savaş döneminde oldukça yer tutmuştur. Yugoslavya'daki, Bulgaristan'daki, Kafkasya'daki Türk ve Müslümanlar Soğuk Savaş döneminde böyle değerlendirildiğinden Soğuk Savaş'ın bitiminde buralarda çıkan krizlere yönelik hazır bir refleks vardır. Bu yüzden sırasıyla Bosna, Abhazya, Çeçenistan, Kosova meseleleri Türk toplumunun geniş kesimlerince etnik ve dini bağlar sebebiyle bu şekilde değerlendirilmiştir. Toplum içinde bir yakınlık uyandırır. Fakat Suriye konusunda yakın geçmişten gelen böylesi bir zihni hazırlık yoktur. Farklı bir senaryo ile Suriye'deki iç çatışmada Türkmenler merkezde olmuş olsaydı ve Türkmenleri tekil olarak hedef alan bir kıyım durumu olsaydı yukarıda verilen örnekler gibi algılanabilirdi. Fakat Suriye'de savaşın merkezinde bir ayaklanma ve onu bastırmaya çalışan devlet mekanizması vardır. Diğer tüm etnik, mezhebi, ideolojik açıklamalar bunun yanında ikincil kalmaktadır.

Yumuşak güç liberal paradigmanın çok önemseydiği bir dış politika enstrümanı olagelmıştır. İnşacı yaklaşımlar da benzer şekildedir. Osmanlı mirasını öne çıkaran yaklaşımlar, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kendini kapattığını; dışa açılmanın, maddi potansiyeli ve yumuşak gücü harekete geçirmenin ancak Osmanlı vurgulu siyaset ile olacağını varsayar. Özal'da daha pratik olarak başlayan bu fikir İbrahim Kalın gibi akademi kökenli bir karar alıcıda felsefi bir düzleme oturtularak işlenmiştir. Buna göre Osmanlı mirasını tekrardan masaya koymak Türkiye'ye yeni imkanlar katacağı gibi nakıs bulamadığında bu kez değerli yalnızlık olarak etik bir dış politik duruşun adı olacaktır. Osmanlı mirasını dış siyasete katma fikri son 20 yılda kamuoyunda açık şekilde tartışılmıştır. Cumhuriyetçi ideale bağlı olanlar Osmanlıcı söylemin daha çok kendilerine yönelik bir reddi-miras hamlesi olduğunu düşünerek bunu bir eksen kayması olarak değerlendirmiştir. Konu çokça iç siyaset bağlamında tartışılmıştır. Bu çalışmada bu konuya girilmemeye gayret edilmiştir. Bunlar özellikle siyaset bilimi disiplindeki çalışmalarca başlık edinilebilir. Çalışmada Osmanlıcı söylem dış siyaset zemininde Bosna ve Suriye Savaşları özelinde tartışılmıştır. Türkiye'de siyasal

diyalektiğin merkezinde olan laiklik-İslamcılık dikotomisinin, bu konuda da tartışmanın iki tarafını oluşturduğu görülmüştür. Ahmet Davutoğlu akademik bir isim olduğu için kendisinin tezlerine dair akademik çalışmalar çokça yapılmıştır. O çalışmalara da referans verilerek söylenebilir ki, Osmanlıcı yaklaşımlarla Adriyatik'den Çin Seddi'ne Türk Dünyası ideali benzer özellikler gösterir. Fakat siyaseti lanse eden karar alıcılar arasındaki siyasal söylem farklılıkları sebebiyle algıda farklılık oluştururlar. Cumhuriyetçi yaklaşımla Osmanlıcı yaklaşımların aslında oldukça benzer bir hedefi vardır: Türkiye'nin yeni koşullarda bölgesel bir güç olması zorunluluktur. Çalışmada bu iki yaklaşımın söylemsel farklarına kısaca değinilmiştir. Çalışmanın merkezi kıyası ise Bosna ve Suriye Savaşları temel alınarak, iki dönemin, iki Osmanlıcılık biçiminin kıyaslanmasıdır. İlki liberal-Osmanlıcılık olarak, ikincisi İslamcı-Osmanlıcılık olarak kavramsallaştırılmıştır.

Osmanlı mirası Türkiye'yi Ortadoğu ve Balkan ülkesi olarak tanımlamadaki gibi nötr bir anlamda kullanılacaksa, reddi mümkün olmayacak bir kavramdır. Tarihi ve coğrafi bir öge olarak kullanıldığında yadsınması mümkün değildir. Fakat iç ve dış siyaset alanındaki imledikleri bu şekilde olmamıştır, politize, yer yer hiperpolitize bir anlam taşımaktadır. Hem içerideki hem dışarıdaki tartışmalardan bu yansımaktadır. Türkiye bir Ortadoğu ülkesi de olmasına rağmen nüfusun kökeni açısından Balkan-Kafkas yönü baskındır. Göçlerin ve yönetici sınıfın tablosu bunu ortaya koymaktadır. Balkan ve Kafkas kimlikleri son derece hayatın içerisinde yaşadığından, siyasal kimlikte içkin olduğundan kolaylıkla ortaya çıkmaktadır. Suriye ise aynı oranda bir özdeşlik barındırmaz. Ortalama Türk kimliğini Suriye dolayımında harekete geçirmek bu yüzden mümkün olamamaktadır. Balkanlar'ın baskın görüntüsü bizzat Osmanlı'dan bakidir. Cumhuriyetle üretilmiş bir konu olmadığı görülmektedir. Bu şekilde Osmanlıcı mirası inşa girişiminde iki farklı sonuç ortaya çıkar. Gerçeğe daha yakın, hayatın içindeki Osmanlı mirası Bosna Savaşı'nda hemen harekete geçerken, Suriye Savaşı'nda empoze edilmek, üretilmek durumundadır. Bu yüzden daha zorlu olmuştur; karar alıcıların beklediği sonuç alınamamıştır.

Yeni Türkiye kavramı, kendini eski dış politikadan ve statükodan ayrı görmek isteyen hükümetlere bazen kendilerince, bazen dışarıdan atfedilen pozitif bir ifadedir. Ak Parti kendini sıklıkla böyle tanımlar; kendisini eski statükodan büyük bir kopuş ve sıçrama olarak konumlandırır. Suriye Savaşı öncesi yürütülen dış politika karar alıcılarca yine

bu şekilde resmedilmişti. Özellikle, dünya ile ortak hareket etme söylemi bu başlığın önemli bir parçası olmuştu. Fakat Yeni Türkiye söylemi ve Osmanlıcı ideallerin dışavurumu, kamuoyunda ayrımlara sebep olmuştur. Dış siyasetin iç kamuoyunda rıza üretimi oldukça önemlidir. Bu çalışmanın merkezi sorunsalı olarak ele aldığı konu buna örnek verilebilir. Bosna ve Suriye süreçlerinde kamuoyu görüntüsü benzerlikten çok farklılık göstermiştir. Osmanlı mirasına vurgu de facto, tabii, doğal bir söylem halinden çıkıp propagandaya dönüştüğünde karşıt refleksleri provoke etme tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bunun örnekleri görülmüştür. Bu mirasın sadece belirli bir hükümetle taşınacağını söylemek, onunla özdeşleştirmek, iç kamuoyu rızasında eksiklik oluşturmuştur. Dış politika aygıtlarından ekonomik yardım kullanılırken, yardım yapılan ülkelerde bunu fazlasıyla vurgulamak yine ilgili tarafta kırgınlıklara sebep olabilir. Bu siyasetin başarılı olduğu ülkelerde de, Türk dış politikasının taşıyıcısı olmak böylesi partilere-hükümetlere karşı yapılan provokasyonlara zemin sunmaktadır. Çünkü tarihten gelen Türk-karşıtı milliyetçiliğin de birçok Osmanlı ardılı ülkede alıcısı bulunmaktadır. Bunun nispeten minimum seviyede olduğu Bosna-Hersek’de böylesi bir problem az iken, az ya da çok hepsi Arap davasının birer parçası olan Arap ülkelerinde böylesi bir nosyon her zaman daha kolay ortaya çıkabilecektir.

Yumuşak güç konusunda kültürel zeminin özellikle çabuk işleyen bir gerçeklik olduğu söylenebilir. Balkanlar’dan Uzak Doğu’ya Türk dizilerinin beğeni alması bu konuda hep örnek verilir. Eski Cakarta büyükelçisi Mahmut Erol Kılıç, Türk dizilerinin Endonezya’ya kadar ulaşan bir etki-sempati ürettiğini ifade eder, fakat bunun hemen doğrudan siyasal bir sonuca tahvil etmenin olası bir durum olmadığını belirtir. Eski Osmanlı toprağı olan coğrafyaya yönelik projeksiyonda konjonktürün ve iklimin katalizatör etkisi her zaman çok belirleyici olmuştur. Denk gelme parametresi çarpan etkisi yapmaktadır. Fakat iklimin değişkenliğini de ortadadır. Konjonktür Osmanlı mirasçısı söyleminin kapasitesine olumlu etki yaptığı gibi aniden olumsuz kırılmalar da yapabilmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin Tayyar Arı, Türk Dış Politikası adlı eserdeki yazısında Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politikayı analiz ederken toptancı yaklaşım yerine bu ülkeler arasındaki farkların gözetilmesini ve böylece tek bir perspektif ortaya konmamasını ifade eder. Eski Osmanlı coğrafyası üç yönde uzam göstermektedir: Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu. Bu üç yön tarihten bugüne aynı özellikleri göstermediği

gibi uluslararası güç dengelerinin de buralara dönük projeksiyonları aynı olmamaktadır. Bundan dolayı Osmanlı mirasçısı söylemin ülkeden ülkeye farklılıkları göz ardı etmemesi gerekmektedir. Özellikle Arap dünyası başlığı bu noktada bir örneklem olarak ele alınabilir. Eski topraklar nosyonu her veçhede aynı değildir. Cezayir'den Irak'a farklı ülkelerde farklı kapasiteler doğurur. I. Dünya Savaşı'ndaki milliyetçi Arap isyanından nüvelenip, Osmanlı yönetiminden kopuş yaşayan ülkeler bu kopuş kimliğini ve o isyana ait üç şeritli bayrağın varyantlarını üzerlerinde taşır. Farklı bir tarihsel gelişim gösteren, ay-yıldızlı bayraklara, Kuloğlu Türkleri mirasına sahip Libya, Tunus Cezayir ise böyle bir geçmişe sahip olmasa da, nihayi tahlilde Arap davasının net birer parçasıdır. Böylelikle öncelikle ayrımları göz önünde bulundurmak, sonrasında daha ileri bir projeksiyonla, pozitif olabilecek yerlerde dahi bu ayrımların sınırlı olacağını teslim etmek gerekir. Osmanlıcı söyleme yapılan en genel eleştirileri göz önünde bulundurursak; hayalperest olmamak ve spekülatif zeminlerde bulunmamak pozitif bir gelecek bir gereklidir.

2021-22 itibariyle Türkiye Suriye'de herhangi bir büyük güçle paralel noktada değildir. Kendi yolunu çizen bir görüntüdedir. Savaşa dair yürütülen diplomaside etkin rol oynamaya devam etmektedir. Suriye Muhalefeti'ne hamî olarak kalan tek devlet pozisyonundadır. Bu konudaki diplomaside Rusya ile masanın iki tarafında teke-teke kalmış bir görüntüdedir. 2020 Şubat sonunda ateşkes ilanına kadar olan kısa dönemde Suriye Ordusuyla da aktif çatışmaya girmiştir. Daha evvelinde YPG, İŞİD gibi örgütlere karşı Ulusal Güvenlik paradigması dahilinde operasyonlar düzenlemiştir. Bugünkü siyaset yine bu paradigma içinde yürütülmektedir. Osmanlı mirasından manevi bir yön olarak kısmen sivil toplumda bahis açılmaktadır. Karar alıcılar daha çok beka merkezli bir dilde karar kılmışlardır.

KAYNAKÇA

Kitap

- Albayrak, Hakan. *Türkiye-Suriye Birliği*. Ankara: Vadi Yayınları, 1.Baskı, 2006.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 6.Baskı, 2010.
- Ateş, Davut. *Türk Dış Politikasına Giriş*. Bursa: Dora Yayınları, 1. Baskı, 2014.
- Atlıoğlu, Yasin. *Beşşar Esad Suriyesinde Reform*. İstanbul: Tasam Yayınları, 1.Baskı, 2007.
- Baklacioğlu, Nurcan Özgür. *Dış Politika ve Göçler-Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*. İstanbul: DerinYayınları, 1. Baskı, 2010.
- Barkin, J.Samuel. *Realist Constructivism*, Cambridge, 2010.
- Benhabib, Şeyla. *Buhran Çağında Haysiyet*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2013.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2002.
- Bianquis, Thierry. *Damas: Miroir Brisé d'un Orient Arab*. Paris: Editions Autrement, 1993.
- Bora, Tanıl. *Yugoslavya Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1.Baskı, 1991.
- Bouguet, Olivier vd. *Histoire du Moyen-Orient de l'empire Ottoman a nos jours*. Paris: Publication de la Sorbonne, 2006.
- Bozkurt, Giray Saynur. *1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı*. Ankara: Nobel Kitap, 1. Baskı, 2008.
- Brown, Chris - Ainley, Kirsten. *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. çev:Arzu Oyacıoğlu. İstanbul: Yayınodası, 2.Baskı, 2008.
- Çakırca, Burak. *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası Güvenlik ve Kapasite Bağlamında Ak Parti Dönemi Ortadoğu Politikası*. Bursa: Dora Basım, 1.Baskı, 2018.
- Çandar, Cengiz. *Ortadoğu Çıkmazı*. İstanbul: Hil Yayın, 2.Baskı, 1984.
- Çaşın, Mesut Hakkı - Derman, Giray Saynur. *Rus Dış Politikasında Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları, 1.Baskı, 2016.
- Çauşeviç, Reco. *Bosna*. İstanbul: Özyılmaz Matbaası, 1.Baskı, 1994.

- Çiftçi, Kemal. *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitap, 1. Baskı, 2010.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Baskı, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet. *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. İstanbul: Küre Yayınları, 1.Baskı, 2013.
- Demir, Vedat. *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*. İstanbul: Beta Yayınları, 1. Baskı, 2010.
- Dönmez, Gürsel. *Kozmik Mesele*. Ötüken, İstanbul, 1. Baskı, 2019.
- Dursunoğlu, Alptekin. *Yeni Osmanlı'nın Ortadoğusu*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1.Baskı 2016.
- Ekşi, Muharrem. *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, 2014.
- Farah, Caesar E. *Arabs and Ottomans-A Checkrede Relationship*. İstanbul: İSİS,1.Baskı, 2002.
- Georgeon, François. *Osmanlı-Türk Modernleşmesi-1900-1930*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 1.Baskı, 2006.
- Georgeon, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura*. çev.Alev Er. Ankara:Yurt Yayınları 1.Baskı, 1986
- Goldsmith Jr, Arthur. *Kısa Ortadoğu Tarihi*. çev: Aydemir Güler. İstanbul: Doruk Yayıncılık 1.Baskı, 2007.
- Greble, Emily. *Saraybosna 1941-1945*. çev. Ebru Sürmeli. İstanbul: tarihçi Kitabevi, 1.Baskı 2016.
- Griffiths, Martin vd. *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. çev.CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları, 1.Baskı, 2013.
- Ignatieff, Michael. *Sanal Savaş*. çev. Gürol Koca, İstanbul: Everest Yayınları, 1. Baskı, 2000.
- İlhan, Suat. *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.Baskı, 1989.
- İskit, Temel. *Diplomasinin Gücü: Modern Ortadoğu'nun Şekillenmesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2017.
- Johnstone, Diana. *Ahmakların Seferi*. çev.Emre Ergüven- Emre Bulut. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1.Baskı, 2004.
- Kenar, Nesrin. *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*. Ankara: Palme Yayınları, 1.Basım, 2005.

- Khoury, Philip S. *Syria and the French Mandate*. Princeton University Press, 1987.
- Konuk, Yahya. *Cihadın Mahrem Hikayesi*. İstanbul: Elest, 1.Basım, 2007.
- Kut, Şule. *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım 2005.
- Lacoste, Yves. *Büyük Oyunu Anlamak*. İstanbul: NTV Yayınları, 1.Basım, 2007.
- Mahçupyan, Etyen. *Türkiye Söyleşileri 5*. Edisyon. İstanbul: Küre Yayınları, 1.Basım, 2011.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 5.Basım, 1996.
- Mc Carthy, Justin. *The Ottoman Turks*. London and New York:Longman, 1997.
- Mestrovic, Stjepan G. *The Balkanisation of the West*. London/New York: Routhledge, 1994.
- Oran, Baskın. (ed.) *Türk Dış Politikası, Cilt III-2001-2012*. İstanbul: İletişim Yayınları,1. Baskı 2013.
- Ozan, Emre. *Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi*. Pdf:Ankasam 2017.
- Örnek, Cangül. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*. İstanbul: Can Yayınları,1. Basım,2015.
- Plaggenborg, Stefan. *Tarihe Emretmek*. çev. Hulki Demirel. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım 2014.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 3. Basım, 1994.
- Sılsım, Selçuk. *Abhazya'nın Özgürlük Savaşı (1992-1993)*. İstanbul: Apra Yayıncılık, 1. Basım 2018.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi 4.Basım, 2005.
- Yaşar, Ömer Göksel. *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler*. Bursa: Dora Basım, 1. Basım 2017.
- Wendt, Alexander. *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. çev.Helin Sarı Ertem- Suna Gülfer İhlamur-Öner. İstanbul:Küre Yayınları, 1. Basım, 2012.

Makale (Kitap İçinde)

- Aktay, Aydın. “Türkiye’nin Kalkınma Hikayesi ve Neoliberal Kalkınma Politikaları”. *21.Yüzyılda Kalkınmaya Yeniden Bakış*. ed.Fahri Çakı vd. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Aslan, Halil Kürşad. “Dış Yardımların Türkiye’nin Yumuşak Gücüne Etkisi”. *Türkiye’de ve Dünyada DışYardımlar*. ed.Erman Akıllı. 75-100. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım 2016.
- Barnett, Michael. “Tarihsel Sosyoloji ve Konstrüktivizm: Yabancılaşmış Bir Geçmiş,Birleşmiş Bir Gelecek”. *Uluslararası İlişkilerin Tarihsel Sosyolojisi*. Stephen Hobden - John M.Hobson. çev.Mervenur Lüleci Karadere. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Bayraklı, Enes. “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık Tartışmaları”. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013*. 43-60. Pdf: SETA, 2014.
- Çandar, Cengiz. “Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri”. *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*. der.Sabahattin Şen. 133-142. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1. Basım, 1992.
- Demiray, Muhittin. “Turgut Özal Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikası 1983-1993”.*Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi I*. ed. Mustafa Bıyıklı. 239-284. Pdf: Bilimevi, 2015.
- Demirtaş, Birgül. “İnşacılık”. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. ed. Şaban Kardaş - Ali Balcı. 155-174 İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Durgun, Sezgi. “Siyasi Tarih ve Mekan”. *A. Haluk Gülman’a Armağan*. haz. Gökhan Erdem. 11-26 . Pdf: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2013.
- Ekinci, Berhan. “Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye”. *Balkanlar*. Ortadoğu ve Balkan Araştırmaları Vakfı Konferansı. 249-260. İstanbul: Eren Yayınları, 1.Basım,1995.
- Erdağ, Ramazan – Kardaş, Tuncay. “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. der.Ramazan Gözen. 379-404. İstanbul: İletişim Yayınları, 1.Basım 2014.
- Fierke, K.M. “İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Tim Dunne vd. çev:Özge Kelekçi, 168-184. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Göle, Nilüfer. “Arap Baharı ve Türkiye”. *Arap Baharı*. ed.Murat Aktaş. Ankara:Nobel Yayınları 1. Basım, 2012.
- Gürses, Emin. “Takdim/Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik”. *Tarihin Coğrafi Kalbi*. Sir H. J. Mackinder - haz: Kadir Yılmaz. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 1. Basım, 2013.

- Gürses, Emin. “Giriş”. *İnsan Hakları Diplomasisi*. der. Emin Gürses. İstanbul: Bağlam Yayınları 1.Basım, 2002.
- Hourani, Albert. “Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi”. *Osmanlı ve Dünya*. yön:Kemal H.Karpat. İstanbul:Timaş Yayınları, 1. Basım, 2015.
- İhsanoğlu, Ekmelettin. “Sunuş”. *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*. İRCİCA ve Arap Birliği Araştırma İnceleme Enstitüsü. İstanbul: İRCİCA Yayınları, 1. Basım,2000.
- Karadeniz, Radiye Funda. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Dış Türkler” *Mekan Kimlik Güç ve Dış Politika*. der: S.Güliden Aydan. 231-264. İstanbul: Yalın Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Karpat, Kemal H. “Giriş”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye*. der.Kemal H.Karpat İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Kıran, Abdullah. “Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri”. *Arap Baharı*. ed. Murat Aktaş.125-149. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2012.
- Kowert, Paul A. “Ulusal Kimlik-İçsel ve Dışsal”. *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*. der.Erol Göka ve Işık Kuşçu. Ankara: Asam, 1.Basım, 2002.
- Kut, Şule. “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”. *En Uzun Onyıl*. der. Gencer Özcan ve Şule Kut. 45-64. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1. Basım, 1998.
- Kut, Şule. “Turkish Diplomatic Initiative for Bosnia-Herzegovina”. *Balkans*. ed. Günay Göksu Özdoğan - Kemali Saybaşı. 295-317. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1.Basım, 1995.
- Küçük, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. der. Ramazan Gözen. 325-378. İstanbul:İletişim Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Peterson, Martin. “Turkey before the New Millenium: a Bridge Between Civilization or a New Regional Great Power”. *Boundaries of Europe?* ed.Larsson Rikard. 24-44. Uppsala:FRN 1998.
- Rumelili, Bahar. “Kimlik”. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. ed. Şaban Kardaş - Ali Balcı.377-386. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Sambur, Bilal. “Türkiye’nin Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık: Mit mi Gerçek mi?”. *Türkiye’nin Dış Politikası*. ed. İdris Demir. Bursa: Dora Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Sancaktar, Caner. “Türkiye’nin Balkan Politikası: 1990 sonrası Balkan Açılımı”. *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler*. ed. Hasret Çomak - Caner Sancaktar. 619-688. İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Smit, C.Reus. “Konstrüktivizm”.*Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Edisyon. 285-316. İstanbul:Küre Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Sönmezoğlu, Faruk. “Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim” *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika*. der: S. Gülden Ayman. 343-355. İstanbul: Yalın Yayıncılık 1. Basım, 2012.
- Taştan, Yahya Kemal. “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri”. *Balkanlar El Kitabı Cilt 1:Tarih*. der. Osman Karatay ve Bilgehan A.Gökdağ. 413-445. Ankara: KaraM&Vadi, 1.Basım 2006.
- Welton, George ve Wolfango Piccoi. “Konstrüktivizme Yönelik Problemler”. *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*. der. Ayhan Kaya ve Günay Göksu Özdoğan. 79-109 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, 2003.
- Yavuz, M.Hakan. “Milli Görüş Hareketi”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6/İslamcılık*. ed. Yasin Aktay. 591-603. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Yavuz, M.Hakan. “Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika:Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi”. *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik Demokrasi Güvenlik*. der. Şaban H. Çalış vd. 50-66. Ankara: Liberte Yayınları, 1.Basım, 2002.
- Yavuz, Özge. “Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri”. *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye*. ed.Mehmet Akif Okur - Nuri Salık. 313-340. Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Yeşiltaş, Murat. “ Türkiye'yi Stratejileştirmek, Stratejik Derinlik'te Jeopolitik Muhayyile” *Stratejik Zihniyet*. ed.Talha Köse vd. 89-122. İstanbul: Küre Yayınları, 1.Basım, 2014.
- Yeşilyurt, Nuri - Atay Akdevelioğlu. “Akp Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası” *Akp Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. der: İlhan Uzel - Bülent Duru. 381-409. Ankara: Phoenix Yayınevi, 1.Basım, 2009.
- Zehfuss, Maja. “Constructivism and Identity”. *Constructivism and International Relations*. Stefano Guzzini - Anna Leander, 93-117. Routhledge, 2006.

Elektronik Makale Tez Bildiri

- Adıyaman, Şeyma. “TİKA: Türkiye’nin Dış Politika Enstrümanı”. *Bilgesam*. Erişim 11.10.2019. www.bilgesam.org/incele/1161/-tika--turkiye%E2%80%99nin-kuresel-dis-politika-enstrumani/#.XZ4pj0YzaUkÖzal
- Ahmad, Feroz. “The Historical Background of Turkish Foreign Policy”. *Mitpress*. Erişim:15.08.2020. https://mitpress-request.mit.edu/sites/default/files/titles/content/9780262632430_sch_0002.
- Akgün Sibel. “Bosna Hersek’de Barış İnşa Süreci ile Yeniden Yapılandırma Çalışmaları: Barışçıl Çözumsuzlük”. *Journal of History School* 2018-37.

- Johnschool.* Erişim 21.08.2021.
https://johschool.com/Makaleler/2124358396_28%20-%201313%20-%20S%C4%B0BEL%20AKG%C3%9CN.pdf
- Aşan, Hasan Sevilir. “Balkanların Bitmeyen İstikrar Arayışı” *Yeni Adana*. Erişim 02.10.2019. http://www.yeniadana.net/kose-yazilari/balkanlarin_bitmeyen_istikrar_arayisi_-3830.htmlOsmanlı
- Balta, Evren ve Demir, Süheyla. “Tarih, Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı” *Bilig 2016*. Erişim 11.10.2019. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/802-published.pdf>
- Benek, Sedat. “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. Erişim 11.01.2022. https://www.academia.edu/21555007/T%C3%BCrkiye_Suriye_%C4%B0li%C5%9Fkilerini_n_Sosyal_Co%C4%9Frafya_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_Tarihsel_Arka_Plan%C4%B1_Historical_Background_Of_Turkey_Syria_Relations_In_The_Term_Of_Social_Geography?auto=download&email_work_card=download-paper
- Birdal, Sinan. “Türkiye’nin Dış Politika İdeolojisi”. *Birikim*. Erişim 15.09.2020. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-313-mayis-2015/2481/turkiye-de-dis-politika-ideo>
- Çelik Hilal; Halil Ekşi. “Söylem Analizi”. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2008 *Dergipark*. Erişim 07.09.2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2114>
- Davutoğlu, Ahmet. “Suriye Türkmenleri Meclis Kuruluş Toplantısı Konuşması” *Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 22.11.2022. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-suriye-turkmenleri-meclis-kurulus-toplantisinde-yaptiklari-konusma_-30-mart-2013_-ank.tr.mfa
- Demiray, Muhittin. “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları”. *Tarihtarih*. Erişim 23.03.2018. <https://tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899&/Özal-Dönemi-Türk-Dış-Politikasının-Temel-Anlayışları/-Dr.-Muhittin-Demiray->
- Düzgüt, Senem Aydın. “Söylem Analizi ve Uluslararası İlişkiler”. *Küresel Çalışmalar*. Erişim 22.08.2021. <https://kureselcalismalar.com/soylem-analizi-ve-uluslararasi-iliskiler/>
- Ertan Efeğil. “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi”. *Gazi Akademik Bakış*. Erişim 16.09.2020. <http://www.gaziakademikbakis.com/makale/gab-T-2018-198>
- Elmacıgil, Orkun. “Turkish Foreign Policy during the Bosnian War”. *Academia* . Erişim 18.12.2019. https://www.academia.edu/20216833/Turkish_Foreign_Policy_During_Bosnian_Conflict

- Gonca Oğuz Gök. “2000’li Yıllardaki Türk Dış Politikasının “Sivil” Rolü: Türkiye’nin Afrika’daki Kalkınma İşbirliği Politikası Örneği”. *Tasam*. Erişim 12.10.2019. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51362/2000li_yillardaki_turk_dis_politikasinin_sivil_rolu_turkiyenin_afrikadaki_kalkinma_isbirligi_politikasi_ornegi
- Gürpınar Bulut. “Türk Dış Politikasında Değişim”. Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008. *Academia*. Erişim 10.09.2021. https://www.academia.edu/7539888/Turk_Dis_Politikasinda_Degisimin_Bir_Ornegi_1967_Arap_Israil_Savasi?email_work_card=view-paper
- Kalın, İbrahim. “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”. *Kamu Diplomasisi*. Erişim 11.10.2019. <https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/100-tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi>
- Kaya, Sezgin. “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63-3. Erişim 11.03.2017. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000053387/5000050704.pdf>
- Kılıç, Ramazan. “İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye’de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi”. *Uİ Dergisi* 13-52 (2016) *Dergipark*. Erişim 16.09.2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540899>
- Oran, Baskın. “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Sonrası Durumu ile İlgili Notlar” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51-01 (1996). *Dergipark*. Erişim 12.02.2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36395>
- Özel, İsmet. “Peynir Zeytin Özgürlük”. *İstiklal Marşı Derneği*. Erişim 20.08.2017. <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Yazi.aspx?YID=308&KID=2>
- Rumelili, Bahar. “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımcılık ve Vaatler”. *Uİ Dergisi* 12-46 (2015) *Dergipark*. Erişim: 14.09.2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540845>
- Şafak, Mustafa Yasin. *Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=hti9vueRgo6DqN2gtTck1g&no=hJtwuAYkoh7bEkilWHlyAw>
- Tok, Şeyma. “Türkiye ve ABD’nin Suriye İç Savaşı Üzerine Ayrışan Dış Politikaları” *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi 8-Burdur: 2018*. https://www.academia.edu/40107475/T%C3%BCrkiye_ve_ABDnin_Suriye_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1_%C3%9Czerine_Ayr%C4%B1%C5%9Fan_D%C4%B1%C5%9F_Politikalar%C4%B1?email_work_card=view-paper

TBMM Bosna-Hersek Raporu (1992) . Erişim 15.10.2019.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_19BosnaHersek.pdf

Wendt, Alexander. “Anarchy is What States Make of It:The Social Construction of Power Politics” *International Organization* 46:2 1992. Erişim 05.09.2017.
https://www.researchgate.net/profile/Alexander_Wendt3/publication/227392580_Anarchy_is_What_States_Make_of_It_The_Social_Construction_of_Power_Politics/links/5783e3f108ae37d3af6c1303/Anarchy-is-What-States-Make-of-It-The-Social-Construction-of-Power-Politics.pdf

Makale-Sürelı Yayın

Davutoğlu, Ahmet.“Medeniyetlerin Ben İdraki”. *Divan İlmi Araştırmalar* 2/3 (1997-1), 1-53.

Editorya. “Giriş: Arap Devrimleri”. *Tezkire* 75-76 (Haziran 2021), 3-15.

Goytisolo, Juan. “Neden Saraybosna”. *Matbuat Dergisi* 2 (Haziran 1994), 5.

Güler, Enes. “Gazeteci şerif Turgut ile Röportaj. *Baska Balkan Edebiyatı Dergisi* 7 (şubat 2018), 36-40.

İnalcık, Halil. “Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı” *Avrasya Dosyası* 13:2 (Ağustos 2007), 139-151.

Karpat, Kemal H. “Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu”. *Yeni Türkiye* 66 (Mart 2015) 41.60.

Vergin, Nur. “Türkiye’nin Kendisinden Korkmaması ve Aslına Rücu Etmesi Lazım”. *Türkiye Günlüğü* 19 (Yaz 1992), 41-47.

Görüşmeler

2018-2020 TİKA Zagreb Temsilcisi Haşım Koç ile 11.02.2018 tarihli görüşme

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Bosna Özel Danışmanı Süleyman Gündüz ile görüşme-I 15.04.2018; görüşme-II 21.10.2019

Eski STK aktivisti Sefa Sarı ile 28.07.2018 tarihli görüşme

İHH Vakfı Yöneticisi Osman Atalay ile 12.08.2019 tarihli görüşme

2009-10 TİKA şam Temsilcisi Cahit Asil ile 30.06.2019 tarihli görüşme

STK Öncüsü Bahadır İslam ile 13.11.2022 tarihli görüşme

Web / Görüntülü

Özel, İsmet. 4 Temmuz 2015 tarihli Konya Konferansı, (erişim 20.02.2018)
<https://www.youtube.com/watch?v=PzJ-zX-R-s>

Sürekli Yayın

Cumhuriyet Gazetesi, 05.01.1993

Hürriyet Gazetesi, 05.08.1993, 07.01.1993

Meydan Gazetesi, 08.04.1993

Milli Gazete, 03.08.1993

Sabah Gazetesi, 01.08.1993

Türkiye Gazetesi, 07.01.1993

(Günlük gazeteler basın takip bülteni Haftaya Bakış Dergisi'ndeki alıntılardan takip edilmiştir)

Time. 28.09.1992, 140-13

Web/Haber Siteleri

Balkaninsight, (17.04.2017). (erişim 18.11.2019)
<https://balkaninsight.com/2017/04/04/bosnian-serbs-to-honour-russian-military-volunteers-04-04-2017/>

Croatia Week, (20 Ekim 2014). (erişim 10.03.2018)
<https://www.croatiaweek.com/vukovar-bridge-named-after-french-volunteer-killed-in-war-opens/>

İstiklal Marşı Derneği (erişim 20.08.2017)
<http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1064&IcerikId=14>

Bibliyografya

Abromowitz, Morton (ed.) *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*. çev.Nasuh Uslu-Faruk Çakır. Ankara: Liberte, 2001.

Akşin, Sina. *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Akşin, Sina- Melek Fırat. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, 1993.

Alkan, Necmettin. *Dağılan Yugoslavya Mozağında Bosna*. İstanbul:Beyan Yayınları, 1995.

Antonius, George. *Arap Uyanışı*. çev.Mehmet Akif Koç-Muhammed Karakuş. İstanbul: Selenge, 2021.

Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Cilt I.Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa:Alfa Akademi Basım, 2017.

- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa, 2001.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.
- Arıboğan, Deniz Ülke. *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: İnkılap, 2019.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Aydın, Mustafa ve Çağrı Erhan (der.) *Beş Deniz Havzasında Türkiye*. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2006.
- Bakunin, Mihail. *Devlet ve Anarşi*. çev. Murat Uyurkulak. İstanbul: Agora, 2006.
- Balta, Evren (ed.) *Küresel Siyasete Giriş-Uluslararası İlişkilerde Kavramlar Teoriler Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Bardakçı, Murat. *Son Osmanlılar*. İstanbul: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık 2006.
- Bora, Tanıl. *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası Bosna-Hersek*. İstanbul: Birikim Yayınları 1994.
- Budak, Mustafa. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Politika*. İstanbul: Ketebe Yayınevi 2020.
- Bulut, Faik. *Tarih Boyunca Kürtlerde Diplomasi*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015.
- Canbolat, İbrahim. *Küreselleşen Dünya Ve Türkiye*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2002.
- Canbolat, İbrahim. *Savaş ve Barış Arasında Dünya*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınlar, 2003.
- Cemil, Aydın. *İslam Dünyası Fikri*. çev. Hasan Aksakal, İstanbul: Alfa, 2021.
- Chomsky, Noam. *Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Cleveland, William. *Batıya Karşı İslam-Şekip Arslan'ın Mücadelesi*. çev. Sebahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş, 1991.
- Cleveland, William. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora, 2008.
- Çandar, Cengiz. *Mezopotamya Ekspresi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Çeçen, Anıl. *Türkiye ve Ortadoğu*. İstanbul: Destek Yayınları, 2018.
- Çomak, Hasret (ed.) *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar ve Yeni Gelişmeler*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010.

- Çomak, Hasret. Sancaktar C. , Yıldırım Z. (ed.) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2016.
- Dağı, İhsan. (der) *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi 1999.
- Davutoğlu, Ahmet. *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Della Porta, Donatella ve Michael Keating. *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler*. çev.Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Demir, Ali Faik (haz.) *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.
- Deringil, Selim. *Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Doğu-Batı 90, Balkanlar II, 2019, sayı ed:Ahmet Özcan , Ankara.
- Doğu-Batı 91, Balkanlar III, 2019, sayı ed:Ahmet Özcan, Ankara.
- Duran, Alev ve Mehmet Çelik (ed.) *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları, Osmanlı'dan Günümüze Balkanlar*. İstanbul: Hiper Yayın, 2020.
- Erdoğan, Recep Tayyip. *Küresel Barış Vizyonu*. İstanbul: Medeniyetler İttifakı Yay. 2012.
- Ercan, Murat. *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.
- Erol, Mehmet Seyfettin. *Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları*. Ankara: Barış Kitap Basım Yayın, 2011.
- Fisk, Robert. *Büyük Medeniyet Savaşı-Ortadoğu'nun Fethi*. çev. Murat Uyurkulak İstanbul: İthaki, 2011.
- Fromkin, David. *Barışa Son Veren Barış*. çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2016.
- Getachew, Adom. *İmparatorluktan Sonra Dünya Kurmak*. çev.Emre Can Dağlıoğlu İstanbul: Runik, 2021.
- Gerger, Haluk. *ABD- Ortadoğu- Türkiye*. İstanbul: Ceylan Yayıncılık, 2006.
- Girgin, Kemal ve Işık Birey. *21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*. İstanbul: YeniYüzyıl, 2011.
- Glenny, Misha. *Balkanlar 1804-1999*. çev.Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları 2001.
- Goytisolo, Juan. *Saraybosna Yazıları*. çev.Ayşen Gür, İstanbul: Nisan Yayınları, 1996.

- Hakkı, Murat Metin. *Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Hirsch, Francine. *Ulusların İmparatorluğu*. çev: Aybars Arda Kılıçer, İstanbul: Selenge 2022.
- İhsanoğlu, Ekmelettin. *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*. İstanbul: Timaş, 2015.
- İşyar, Ömer Göksel. *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*. Bursa: Say Medya, 2018.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu ve Batı Arasında İslam*. çev: Salih Şaban, İstanbul: Nehir Yayınları, 1993.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*. çev: Hanife Öz, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi Cilt 2*. çev: Zehra Savan ve Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Karabat, Ayşe. *Suriye Savaşları*. İstanbul: Timaş, 2013.
- Karatay, Osman ve Bilgehan Gökdağ (der.) *Balkanlar El Kitabı. Cilt:1 Tarih*, Ankara: Karam Yayınları, 2006.
- Karpat, Kemal. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. Ankara: İmge, 2001.
- Karpat, Kemal. *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş, 2015.
- Kaynak, Mahir ve Emin Gürses. *Yeni Ortadoğu Haritası*. İstanbul: Profil, 2007.
- Kolektif. *Uluslararası İlişkiler Tarih*. çev: Ali Rıza Dırık, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013.
- Kolektif. *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası-Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu*. Ankara: Usak, 2010
- Kona, Gamze Güngörmüş (der.) *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2005.
- Koyuncu, Büke. *Benim Milletim*. İstanbul: İletişim, 2014.
- Köse, İsmail. *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*. İstanbul: Kronik, 2019.
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam, 2005.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev: Babür Turna, İstanbul: Arkadaş Yayıncılık, 2008.
- Lewins, Frank. *Sosyal Bilim Metodolojisi*. çev: Abdülvahap Taştan, İstanbul: Lotus 2018.

- Lockman, Zachary. *Hangi Ortadoğu*. çev. Burcu Birinci, İstanbul: Küre Yayınları 2013.
- Luizard, Pierre-Jean. *İslam Topraklarında Otoriter Rejimler*. çev. Egemen Demircioğlu İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Luxemburg, Rosa. *Türkiye Üzerine Yazılar*. Çev:Ali Çakıroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 2000.
- Makovsky, Alan. (der) *Türkiye'nin Yeni Dünyası*. İstanbul: Alfa, 2002.
- Manela Erez, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Sömürge Karşıtı Milliyetçiliğin Kökenleri*. İstanbul: İletişim, 2020.
- Mardin, Şerif. (ed.) *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2007.
- Marshall, Tim. *Coğrafya Mahkumları*. çev. Mert Doğruer, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018.
- Massad, Joseph. *Liberalizmde İslam*. çev. Ali Fahri Doğan, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Mazower, Mark. *Balkanlar*. çev. Ayşe Ozil. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Mc Neil, William. *Dünya Tarihi*. çev. Alaeddin Şenel, Ankara:İmge, 2003.
- Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, 2. Cilt Kemalizm, ed: Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001
- Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, 6. Cilt İslamcılık, ed: Yasin Aktay, İstanbul İletişim Yayınları, 2004
- Naniç, A.Seda. *Medyanın Toplumsal Hafıza Üzerindeki Rolü-Bosna Savaşı Örneği*. (pdf) Yüksek Lisans Tezi, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Nye, Joseph. *Yumuşak Güç*. çev. Reyhan İnan. İstanbul: BB101 Yayınları, 2017
- Ortaylı, İlber. *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2001
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim, 2000
- Ortaylı, İlber. *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Kronik, 2018
- Öymen, Onur. *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2011
- Öymen, Onur. *Türkiye'nin Gücü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008
- Özbey, Ramazan. *Jeopolitik*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017
- Özdağ, Muzaffer. *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*. Ankara: Asam, 2001

- Özden, Zeynep Oktav ve Ertem Sarı. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası- Fırsatlar Krizler ve Riskler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015
- Özpek, Bilgehan (ed.) *Liberal Perspektiften Ulusal İlişkiler*. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2016
- Pappe, İlan. *Ortadoğu'yu Anlamak*. çev. Gül Atmaca, İstanbul: NTV Yay. 2011
- Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Tevfik, İhsan. *Mübadele*. İstanbul: İnkılap, 2017
- Troçki, Lev. *Balkan Savaşları*. çev. Tansel Güney, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013
- Said, Edward. *Kültür ve Emperyalizm*. çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis, 2019
- Schayegh, Cyrus. *Ortadoğu ve Modern Dünyanın İnşası*. çev. Gül Atmaca, İstanbul: İletişim, 2021
- Sezer, Selim. *Osmanlı Suriyesinde Islahat Tartışmaları ve Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Suriye Siyaseti*. (pdf) Doktora Tezi. Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, 2017
- Shaw, Stanford ve Ezel Kural Shaw. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt I*. çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayıncılık, 1994
- Şahin, Mehmet ve Senem Çevik (ed.) *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015
- Şimşek, Erdal. *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2005
- Şimşir, Bilal (haz.) *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988
- Wallerstein, İmmanuel. *Dünya-Sistemleri Analizi*. çev. Nuri Ersoy ve Ender Abaloğlu İstanbul: bgst Yayınları, 2018
- Winter, Jay, vd. *I. Dünya Savaşı ve 20 Yüzyıl*. Çev:Tansel Demirel. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018
- Uslu, Nasuh. *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*. İstanbul: Anka, 2006
- Yaylacı, İsmail ve Ali Resul Usul. *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye*. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Yelbaşı, Caner. *The Circassians of Turkey*. London: Tauris, 2019.
- Yeni Türkiye, Ortadoğu Özel Sayısı, I, II, III, IV, V, VI, sayı 82-87, Ankara, 2015.

Yenigün, Cüneyt. *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2004.

Yılmaz, Sait. *Güç ve Politika*. İstanbul: Alfa, 2008.

Yıldırım, Engin vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı:Sakarya Kitabevi,2001.

EK

Ek 1: Bosna Savaşı Kronolojisi

Kasım 1990: Yugoslavya'ya bağlı federal Bosna-Hersek'de ilk çok partili seçimler yapılır. Aliya İzzetbegović, Hırvat ve Sırp rakiplerini geride bırakarak devlet başkanlığı koltuğuna oturur.

Mart 1991: Gizli bir görüşme hüviyetinde olan Karacorcevo'da Hırvatistan lideri Tudjman ile Sırbistan lideri Miloseviç'in Bosna'yı paylaşma konusunda anlaştıkları daha sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır.

Ağustos 1991: Badinter Komisyonu, Avrupa Topluluğu bünyesinde Yugoslavya'nın geleceği hakkında hakem komitesi şeklinde kurulmuştur. Komisyon Bosna Hersek'in bağımsızlığının referandum yapmadan mümkün olmayacağı fikrini taşır.

Eylül 1991: Avrupa Topluluğu'nun bir girişimi olarak Lahey'de Yugoslavya Barış Konferansı çalışmalarına başlar. Konferans girişimlerini 1992 Ağustos'una kadar devam ettirir, sonrasında Birleşmiş Milletler-Avrupa Topluluğu ortak girişimi olan Konferans'a devreder.

Eylül 1991: BM Güvenlik Kurulu'nun 713 no'lu kararıyla Yugoslavya'ya (tüm taraflara) silah ambargosu çıkar.

Ocak 1992: AT Hırvatistan'ı ve Slovenya'yı bağımsız devletler olarak tanır; Bosna-Hersek'den ise referandum yapmasını talep eder.

Şubat 1992: Avrupa Topluluğu girişimi olarak Bosna'daki Sırp, Hırvat, Boşnak taraflara Lizbon planı sunulur, onay alır. Etnik temelli bölgeler kurulmasına dayanan anlaşmadan Bosna-Hersek Devlet Başkanı İzzetbegović, egemenliği kısıtladığı gerekçesiyle son anda çekilir. Türkiye Yugoslavya'dan ayrılarak kurulan Bosna-Hersek Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya devletlerini tanır.

Mart 1992: Bosna-Hersek'te bağımsızlık referandumu yapılır. Sırp nüfusun boykotuna karşılık Hırvat ve Boşnak oylarıyla sandıktan bağımsızlık kararı çıkar.

Nisan 1992: Avrupa Topluluğu Bosna-Hersek'i tanır; Bosnalı Sırp lar ülkenin kuzeyinde ayrı bağımsız Cumhuriyet ilan eder. Yugoslavya'yı devam ettiren son iki federal yapı ise Sırbistan ve Karadağ olur.

Nisan-Mayıs 1992: Bosna'da çatışmalar başlar. Güvenlik Konseyi'nin 757 no'lu kararıyla Bosna'daki çatışmalara müdahil olmaktan yeni-Yugoslavya'ya ekonomik, kültürel ve sportif ambargo gelir. Yugoslav Milli Futbol Takımı Avrupa Şampiyonası'ndan men edilir.

Haziran 1992: BM koruma gücü UNPROFOR Bosna Hersek'de göreve başlar. Helsinki AGİT zirvesinde Türkiye Başbakanı Demirel Bosna'daki krize uluslar arası müdahale çağrısı yapar. İstanbul'da yapılan İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısı bildirgesinde BM'ye Bosna'ya müdahale için çağrı yapılır.

Ağustos 1992: Londra'daki toplantıda Eski-Yugoslavya için Uluslararası Konferans şeklinde BM-AT ortaklığında daimi bir yapının kurulmasına karar verilir. İKÖ dönem başkanı Türkiye Güvenlik Konseyi'ne Bosna Devleti'ne silah ambargosunun sonlanması konusunda önerge sunar.

Eylül 1992: Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Konferans çalışmalarına Cenevre'de başlar.

Kasım 1992: İslam Konferansı Örgütü Bosna'ya silah ambargosunun kaldırılması konusunda Güvenlik Konseyi'ne başvuru yapar. Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da Dışişleri Bakanlarının katılımıyla Balkan Ülkeleri Bosna-Hersek Konferansı gerçekleşir.

Aralık 1992: İKÖ Dışişleri Bakanları Cidde'de Bosna için toplanır.

Ocak 1993: Vance-Owen barış planı lanse edilir. Plana göre Bosna-Hersek 10 özerk bölgeye ayrılacak; BM koruma taahhüt edecektir. Dakar'da İslam Konferansı Genişletilmiş Başkanlık Divanı Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ın girişiminde Bosna gündemiyle toplanır.

Şubat 1993: ABD Bosna konusuna müdahil olur. BM-AT ortak planı olan Vance-Owen planının etnik bölünmeyi meşrulaştırdığını söyler. Plan Güvenlik Konseyi'nin diğer 4 ülkesinceyse uygun bulunmaktadır. Savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları soruşturmak amacıyla BM Güvenlik Konseyince Uluslararası Mahkeme kurulur. II. Dünya Savaşı sonrasında bu konuda bir ilktir.

Mart 1993: BM Güvenlik Konseyi artan Sırp saldırılarına karşı uçuşa yasak bölge kararını güçlendirir; yürütme konusunda NATO'yu yetkili kılar.

Nisan 1993: Bosna konusunda aktif olan Cumhurbaşkanı Özal hayatını kaybeder.

Mayıs 1993: Güvenlik Konseyince Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorazde, Bihac, Srebrenika olmak üzere 6 güvenli bölge oluşturulur.

Temmuz 1993: İslamabad'da gerçekleşen zirvede Türkiye'nin başını çektiği 7 Müslüman ülke BM'ye Bosna Barış Gücü için 17.000 asker taahhüt eder.

Ağustos 1993: Owen-Stoltenberg planı dahilince Bosna'nın idari olarak Sırp-Hırvat Boşnak üç mini-devlete taksimi öngörülür. Planın da etkisiyle Hırvat ayrılıkçılar Hersek-Bosna ismiyle devletlerini ilan eder.

Kasım 1993: Güvenlik Konseyi kararıyla Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulur. Mahkemenin 1 Ocak 1991'den itibaren eski Yugoslavya topraklarında Cenevre Konvansiyonu'nu ihlal etmekten suçlu bulunanlar üzerinde yargı yetkisi olacaktır.

Şubat 1994: Saraybosna'da ilk pazaryeri katliamına karşılık NATO Sırp kuvvetlerine ağır silahlarını başkent üzerinden çekme ultimatomu verir.

Mart 1994: ABD'nin Boşnak tarafına sürekli şart koştuğu Boşnak-Hırvat federasyonu antlaşması Washington'da imzalanır. Bosna-Hersek'in 7 kantonuna sahip olan çatı bir yapı kurulmuş olur.

Nisan 1994: Sırp kuvvetleri güvenli bölge Gorazde'ye saldırır; NATO buna karşılık Sırp mevzilerini bombalar. ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa barışı sağlamak için Temas Grubu kurar.

Haziran 1994: Bosna-Hersek Hükümeti hem ülkeyi, hem Hırvat-Boşnak çatısını temsilen Kurtuluş Savaşı çağrısı yapar. Türkiye 1500 askerle BM Barış Gücü UNPROFOR dahilinde göreve başlar.

Temmuz 1994: Temas Grubu Bosna'da Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti şeklinde iki çatılı bir devlet yapısı öngören planı ilan eder.

Ağustos 1994: Savaşın uzaması ve tüm barış planlarını reddetmesine karşılık, Yugoslav Devleti ayrılıkçı Bosna-Sırp antitesinden desteğini çekip ambargo ilan eder.

Ekim 1994: Bosna-Hersek Ordusu, ayrılıkçı Sırp paramiliter güçlere karşı kapsamlı saldırıya geçer.

Kasım 1994: Kuzeybatı Bosna'da yoğunlaşan çatışmalarda NATO, Sırp destek noktalarını bombalar. Hırvat- Boşnak çatısı mevzi kazanır.

Aralık 1994: Tüm kış mevsimi kapsayacak 4 aylık kapsamlı ateşkes kabul edilir

Mayıs 1995: Güvenli bölgelere saldıran Sırp güçlerine cevap olarak NATO Bosna Sırplarının de-facto başkenti olan Pale'yi bombalar.

Temmuz 1995: Güvenli bölgelerin en kritiği olan Srebrenika Sırp kuvvetlerince ele geçirilir. Savaşın başından beri en kısa süredeki en büyük sivil katliamı gerçekleşir.

Ağustos 1995: Saraybosna pazaryerine Sırp larca füze atılır. 37 sivil hayatını kaybeder. NATO tüm Sırp mevzilerini geniş ölçekte vuran Hızlı Reaksiyon Gücü'nü devreye sokar. Bosna için İnsanlık Girişimi adıyla Türkiye'den sivil bir inisiyatif Bosna'ya destek ziyaretinde bulunur.

Eylül 1995: Temas Grubu ile Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Yugoslavya devletleri arasında Cenevre Uyumu kabul edilir. Buna göre Bosna Hersek iki antiteye pay edilecektir. Orta ve Doğu Bosna'daki çatışmalarda Boşnak-Hırvat çatısı yeni mevziler kazanır.

Ekim 1995: Tüm Bosna-Hersek topraklarında geçerli ateşkes ilan edilir.

Kasım 1995: ABD-Dayton'da taraflar Bosna-Hersek barışı için görüşmeye oturur.

Aralık 1995: Dayton Antlaşması Paris'te Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Yugoslavya Devlet Başkanlarınca imzalanır. Bosna-Hersek devleti Sırp Cumhuriyeti ve Boşnak-Hırvat Federasyonu şeklinde ikili yapıda resmileşir.

Ek 2: Suriye Savaşı Kronolojisi

Mart 2011: Suriye’de hükümet karşıtı gösteriler ülkenin birçok şehrinde başlar. Baas yönetimi bazı yumuşama belirtileri gösterse de muhalefet bunlara mesafeyle yaklaşır.

Nisan 2011: BM gösterilerdeki ölüm olayları hakkında uluslararası araştırma talep eder. Türkiye’ye Suriye sınırından ilk sığınmacı grubu gelir.

Haziran 2011: Ülkenin kuzeyinde ilk paramiliter muhalif unsurlar ortaya çıkar.

Temmuz 2011: Özgür Suriye Ordusu kuruluşunu ilan eder. Suudi Arabistan, Kuveyt Katar, Bahreyn Suriye’deki büyükelçilerini geri çağırır.

Ağustos 2011: Suriye Hükümetini ikna etmek amacıyla Dışişleri Bakanı Davutoğlu Şam’a ziyarette bulunur. Görüşmelerden olumlu sonuç çıkmaz. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya Esad’a çekilme çağrısında bulunur. Rusya ise bu tavrın karşısında yer alarak Suriye’de krizin derinleşmesinin ağır sonuçlarını olacağını savunur. Suriye Muhalefeti’nin öncü isimleri Libya’daki sürecin benzeri bir ulusal konsey kurmak üzere İstanbul’da toplanır.

Eylül 2011: AB Suriye Hükümetine karşı petrol ihracatını içeren yeni yaptırım kararları alır.

Ekim 2011: Çin ve Rusya BM Güvenlik Konseyi’ne Batılı taraflarca sunulan Suriye Hükümetine yönelik baskı planını veto eder.

Kasım 2011: Arap Birliği Fas’taki olağanüstü toplantısında Suriye’nin üyeliğini askıya alır. Türkiye de Suriye’ye yaptırımları yürürlüğe koyar.

Aralık 2011: Güvenlik Konseyi’nde Rusya Suriye’deki şiddeti tüm tarafları ile kınayan bir planı savunur. Muhalefetin siyasi çatısı Suriye Ulusal Konseyi, Arap Birliği ülkelerinden belli bölgelerle sınırlı caydırıcı güç kullanımı talebinde bulunur.

Ocak 2012: Arap Birliği Suriye Hükümetince kabul edilen gözlemcilik görevine başlar. Birlik Esad’a yetkilerini yardımcısına devretmeyi teklif eder. Teklif Suriye hükümetince reddedilir.

Şubat 2012: Fransa, İngiltere, Almanya Arap Birliği planını krizden çıkış formülü olarak Güvenlik Konseyi’ne sunar. Rusya ve Çin veto eder. BM Suriye için Özel temsilci atama kararı alır. Bu göreve eski BM genel sekreteri Kofi Annan getirilir.

Suriye'nin Dostları Grubu'nun ilk toplantısı Tunus'da gerçekleşir. Altmış aşkın devlet ve uluslararası örgüt Suriye Muhalefeti'ni meşru temsilci olarak tanır.

Mart 2012: Bağdat'ta toplanan Arap Birliği, Suriye hükümetine ve muhaliflere Kofi Annan'ın çabalarına katkı sunma çağrısı yapar.

Haziran 2012: Suriye, Türk keşif uçağını düşürür. Türkiye'nin girişimiyle NATO Brüksel'de acil toplantı yapar. Türkiye Suriye'ye karşı sınırdaki angajman kurallarını değiştirdiğini açıklar.

Temmuz 2012: Özgür Suriye Ordusu Türkiye ve Irak ile birçok sınır kapısını ele geçirir.

Ağustos 2012: BM özel temsilcisi Kofi Annan görevinden çekilir yerine Cezayirli eski diplomat Lahdar Brahimi getirilir. Sığınmacıların Türkiye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e akışı artar; krizin bölgeselleşme görüntüsü artar. İslam İşbirliği Teşkilatı Mekke'deki oturumunda Suriye'nin üyeliğini askıya alır. ABD Başkanı Obama Suriye Hükümeti kimyasal silah kullanırsa askeri müdahalenin gelebileceğini söyler.

Eylül 2012: İran, Devrim Muhafızlarının Suriye sahasında hükümet güçlerine desteğe başladığını kabul eder.

Ekim 2012: Türkiye, Rusya'dan Suriye'ye giden bir Suriye uçağında askeri malzemeler taşındığı gerekçesiyle uçağı indirir. Hava sahasını tüm sivil Suriye uçaklarına kapatır.

Aralık 2012: NATO, Türkiye'nin Suriye sınırına Patriot füze savunma sistemi yerleştirir.

Ocak 2013: İsrail uçakları bazı Suriye askeri hedeflerini vurur.

Mart 2013: Muhalefetin siyasal çatısı, İstanbul'da Geçici Suriye Geçiş Hükümeti şeklinde bir yapı belirlenir.

Nisan 2013: El Kaide, İŞİD gibi silahlı örgütler kendini açıkça ilan etmeye ve muhalefet içinde esas unsur olmaya başlar. Suriye Hükümeti BM nezninde terörle mücadele söylemini öne çıkarır.

Mayıs 2013: ABD ve Rusya dışişleri bakanları Moskova buluşmasında 2012 Haziranında Cenevre'de yapılan konferansın bir süreç şeklinde devamında anlaşır. Suriye hükümeti böyle bir sürece katılacağını duyurur. Reyhanlı'da gerçekleşen

saldırıda 51 sivil ölür. Türkiye saldırının Suriye hükümetini destekleyenlerce gerçekleştirildiğini ifade eder.

Haziran 2013:Lübnan Hizbullahı unsurları da Suriye'deki çatışmalara dahil olur.

Ağustos 2013: BM çatışmalarda kimyasal silah kullanıldığına dair uluslararası kamuoyunda artan tartışmalar üzerine müfettişlerini Suriye'ye gönderir.

Eylül 2013: ABD ve Rusya, Cenevre'de yürüttükleri müzakerede Suriye'nin kimyasal silahlarının imhası üzerine anlaşır. Güvenlik Konseyi'nden oy çokluğuyla buna dair karar çıkar.

Kasım 2013: BM'nin ilgili misyonu ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü hazırladıkları raporu Güvenlik Konseyi'ne sunar.

Ocak 2014: Cenevre II şeklinde anılan barış konferansı BM ve Arap Birliği inisiyatifinde toplanır.

Mayıs 2014: BM-Arap Birliği ortak temsilcisi Cezayirli eski diplomat Lahdar Brahimi görevini bırakır. Çin ve Rusya, Suriye konusunun Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevkini veto eder.

Ağustos 2014: İŞİD Suriye'de hızla zemin kazanır. Amerika İŞİD'e karşı keşif uçuşlarına başlayacağını bildirir.

Eylül 2014: İŞİD Kobani'yi merkez edinmiş PYD'ye saldırır. Çatışmalar Türk sınırında yoğunlaşır. ABD İŞİD'e yönelik hava saldırılarına başlar.

Ekim 2014: TBMM İŞİD'e müdahale için tezkere çıkarır. PKK çizgisindeki gruplar Türkiye'nin tavrını yetersiz görerek sokak eylemleri düzenler. Olaylarda 46 kişi hayatını kaybeder.

Aralık 2014: Suriye hükümeti el-Kaide kökenli Nusra'ya karşı savaşması için İran'dan resmi yardım ister.

Şubat 2015: Türkiye Suriye toprağı içinde özel statüdeki mülk olan Süleyman Şah Türbesini İŞİD tehdidine karşı sınıra daha yakın bir noktaya taşır.

Haziran 2015: PKK'nın kolu PYD Türkiye sınırındaki bir sınır kapısını İŞİD'den alır.

Temmuz 2015: Türk ve Amerikan hükümetlerinin anlaşmasıyla İŞİD karşıtı koalisyonla Türk hava sistemi de dahil olur.

Eylül 2015: Rusya meşru Suriye hükümetini teröre karşı koruma söylemiyle askeri olarak savaşa resmen müdahil olur.

Kasım 2015: Hava sahasını ihlal gerekçesiyle Türkiye Rus bombardıman uçağını düşürür.

Aralık 2015: Güvenlik Konseyi barış süreci için Suriye’de hükümet-muhalefet müzakeresini öngörür.

Ocak 2016: Krize çözüm bulmak adına BM özel temsilcisi Stefan de Mistura arabuculuğunda Cenevre görüşmelerine başlanır.

Şubat 2016: Türkiye sınır boyunca hem Suriye hükümet kuvvetlerine hem PYD unsurlarına karşı top ateşi önlemleri alır.

Nisan 2016: Suriye Hükümetinin bombardımana devam etmesi ve Esadsız çözüme kapalı olması sebebiyle muhalifler müzakerelerin sonuç vermeyeceğini deklare eder.

Ağustos 2016: Türkiye IŞİD’in kontrol altında tuttuğu sınır boyuna yönelik Fırat Kalkanı operasyonunu başlatır.

Ekim 2016: Türk Silahlı Kuvvetleri’nin hava ve topçu desteği sağladığı ÖSO grupları IŞİD’e karşı önemli mevziler kazanır.

Aralık 2016: Türkiye İran ve Rusya Dışişleri Bakanları Moskova’da buluşarak Suriye’de ateşkes çabalarında bulunur. Güvenlik Konseyi oy çokluğuyla Türkiye ve Rusya’nın çabalarını destekler.

Ocak 2017: Suriye’de hükümet ve muhalefeti ateşkes düzlemine çekme amacıyla doğrudan görüştürme süreci Astana’da Türkiye-İran-Rusya arabuluculuğunda başlatılır.

Şubat 2017: Türkiye özel kuvvetleri ve ÖSO güçleri ortak harekatıyla el Bab şehri IŞİD’in elinden alınır.

Mart 2017: Türkiye Ağustos 2016’da başlayan Fırat Kalkanı Harekatı’nın sonlandığını bildirir.

Nisan 2017: ABD, Suriye hükümeti’nin Han Seyhun bölgesinde kimyasal silah kullandığını, Rusya’nın Suriye’yi bu yönde denetleyemediğini söyleyerek belli askeri hedeflere hava saldırısı düzenler.

Mayıs 2017: Astana'nın 4.oturumunda Türkiye İran ve Rusya dört yerde gerginliği azaltma bölgeleri oluşturulması üzerinde anlaşır. ABD, İŞİD'e karşı savaşan PYD'ye silah sevkiyatı yapacağını ilan eder. Türkiye PYD'nin PKK'nın uzantısı olduğu gerekçesiyle bunun bir hata olduğunu söyler.

Temmuz 2017: Suriye'nin Ürdün sınırında gerginliği azaltma bölgesi oluşturma konusunda ABD, Rusya ve Ürdün anlaşır.

Ağustos 2017: Yugoslavya ve Ruanda için oluşturulan Uluslararası Mahkemelerde başsavcılık yapmış Carla del Ponte Suriye için de benzer bir mahkeme oluşturma çağrısı yapar.

Eylül 2017: İsrail kimyasal silah üretimi yapıldığını öne sürerek Hama yakınlarında bir tesisi vurur.

Ekim 2017: Suriye yönetimi İdlip gerginliği azaltma bölgesindeki Türk askeri varlığına karşı olduğunu söyler.

Kasım 2017: Rusya, İran, Türkiye Devlet Başkanları Soçi'de buluşarak şartları belirtmeksizin Suriye için ulusal diyalog konferansı talebinde anlaşır.

Aralık 2017: Cenevre'de muhalefet ve hükümet arasındaki indirekt müzakereler tıkanır. BM temsilcisi Stefan de Mistura Suriye Hükümetini yapıcı olmamakla suçlar.

Ocak 2018: Türkiye İdlip'e yapılan saldırıları gerginliği azaltmanın ihlali görerek Rusya ve İran nezninde olayı protesto eder. Türkiye ve ÖSO grupları Afrin'e Zeytindalı hareketini başlatır.

Mart 2018: Türkiye Afrin'i kontrol altına alarak şehrin yönetimini ÖSO güçlerine verir.

Nisan 2018: ABD, Fransa ve İngiltere Suriye'de aktif olduğunu belirttikleri kimyasal tesisleri vurur.

Haziran 2018: ABD Dışişleri Bakanı PYD'nin elindeki Münbiç sorununu görüşmek üzere Ankara'ya gelir.

Eylül 2018: Soçi'de bir araya gelen Rusya ve Türkiye Devlet Başkanları İdlip sorununu çatışmasızlık bölgesi dahilinde çözmek için anlaşır. İran da bu çözümü olumladığını belirtir.

Ekim 2018: 2014'den itibaren 4 sene BM Suriye Özel Temsilcisi olan Stefan Mistura herhangi bir mesafe katedilmediğini belirterek görevinden çekilir. İstanbul'da Almanya Fransa, Rusya ve Türkiye Devlet Başkanları 4'lü Suriye zirvesi yapar.

Aralık 2018: ABD, İŞİD'le savaşın bittiğini ve özel kuvvetlerini çekeceğini söyler. Türkiye bölgeye İŞİD yerine yerleşen PYD'nin de terör tanımında olması için ABD'den uyum bekler.

Ocak 2019: ABD ile Türkiye arasında terör gruplarının tanımı noktasında anlaşmazlıklar yükselir.

Mart 2019: İŞİD'in tutunduğu son nokta ABD destekli PYD güçlerince alınır.

Nisan 2019: BM Genel Sekreteri, İdlip'te muhalif noktaları vuran Rusya-Suriye tarafını çatışmasızlık kurallarına uymaya davet eder.

Ağustos 2019: Türkiye Fırat'ın Doğusuna da güvenlik için müdahale edeceğini ABD ve Rusya'ya iletir.

Eylül 2019: BM Genel Sekreteri, muhalefet ve hükümet temsilcilerinin yeni bir Anayasa Komitesi kurmak üzere anlaşma sağladığını duyurur.

Ekim 2019: Türkiye Fırat'ın doğusuna PYD'ye yönelik Barış Pınarı hareketine başlar. ABD operasyona karşı çıkararak sembolik yaptırımlara başlar.

Kasım 2019: Suriye Anayasa Komitesi Cenevre'de BM himayesinde çalışmalarına başlar. Hükümet, muhalefet ve garantör temsilcilerin oluşturduğu heyetten Suriye hükümeti ikinci oturumda çekilir.

Aralık 2019: Suriye hükümet güçleri Türk gözlem noktalarının çevresine hareket düzenlerken Türkiye hiçbir pozisyondan geri çekilmeyeceğini duyurur.

Ocak 2020: Rusya, Türkiye'ye yönelen sığınmacı akınını durdurmak adına bir ateşkes üzerinde anlaşıldığını duyurur.

Şubat 2020: Suriye hükümet güçlerinin harekâtına karşılık TSK ve ÖSO güçleri geri çekilmez. Şubat sonunda TSK için savaşın başından beri en şiddetli çatışmalar yaşanır. NATO ve ABD Türkiye'ye destek bildirerek Rusya'yı BM'nin ateşkes çabalarına bağlı kalmaya çağırır.

Mart 2020: Türkiye Suriye Ordu güçlerine karşı büyük bir hareket başlatacağını duyurur. Türkiye ve Rusya Devlet Başkanları Moskova’da bir araya gelerek ateşkes üzerinde anlaşır ve ortak devriyeler başlar.

2020 Nisan-Aralık: Suriye’deki savaş onuncu yılına girerken tüm dünyaya tek gündem haline gelen Koronavirüs salgını Suriye diplomasisini de arka plana iter. Savaş altındaki Suriye’den diğer komşu ülkelere kıyasla çok az vaka bildirilir.

2021: İdlip merkezli diplomasi Türkiye’nin temel başlığı olmaya devam eder.

2022: Ukrayna Savaşı aynı koronavirüs salgını gibi tüm dünya gündemini kaplayarak Suriye’yi tekrar geri plana iter.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Mustafa Yasin ŞAFAK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Marmara Üniversitesi
Fakülte	İktisadi İdari Bilimler
Bölümü	Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans	
Üniversite	Kadir Has Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
1.Uluslararası İlişkilerde Sivil Toplum: Bosna Mars Mira / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Sayı:64 Haziran 2019	
2.İki On Yıllık Dönemde Türkiye'nin Gürcistan Siyasetindeki Olumlu Tablo / Karadeniz Araştırmaları Sayı:64 2019	